

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Regeringsbildningen i Sverige
- Sophienholm och konsten
- Finlands svenska författareförening
- Nordens Biskops Arnö
- Unni Lindells kriminalromaner
- Intervju med Bjørn Bredal
- Bokessä om Henry Parlands Skrifter

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2020 • Häfte 1

NORDISK TIDSKRIFT 1/2020

INNEHÅLL

Artiklar

- Regeringsbildningen i Sverige. *Fredrik Sterzel* 1
Sophienholm – det näre og det visionære i tæt favntag. *Eva Pohl*. 11
Finlands svenska författareförening och författarsamarbete i Norden.
Henrika Tandefelt & Stefan Nygård 21
Nordiskt och vardagsnära – kultur och utbildning på Biskops Arnö. *Lena Wiklund*.31
Unni Lindells kriminalromaner – "eventyrböcker for voksne". Hans H. Skei 41

NT-Intervjun

- Her synger hver nordisk fugl med sit næb. Samtale med
forstander Bjørn Bredal, Johan Borups Højskole. *Lisbeth Bonde* 51

* * *

För egen räkning

- De nordiska samarbetsbanden. *Helgi Þorsteinsson* 59

Krönika om nordiskt samarbete

- Norden manas att planera för ökande andel äldre människor. *Anders Ljunggren*. . . .65

* * *

Letterstedtska föreningen

- Utdelning av anslag 2019 69

* * *

Bokessä

- Henry Parlands Skrifter. *Tomi Riitamaa* 85

Kring böcker och människor

- Knut Hamsun – tekst og kontekst. *Hans H. Skei*. 93
Mångfasetterad skildring lyfter fram den åldrande Carl von Linné.
Gunnar Öquist..... 96
Letlæst litteraturhistorie om Islands litterære mirakel. *Thomas Bredsdorff*..... 98
Diplomaten René Nyberg om patriarker och oligarker. *Björn Vikström*..... 100
William Heinesen som billedmager. *Trine Ross*. 103
Ett pågående samtal med skådespelaren Keve Hjelm. *Anna Hedelius*. 104
Halldór Ásgrímsson – ett händelserikt politikerliv. *Björn Bjarnason*. 106
Köket – hemmets hjärta. *Lena Wiklund*. 109
Om kallstanken i skjønnlitteraturen. *Ole Karlsen*. 111

* * *

- Sammanfattning 115
Tiivistelmä. 116

FREDRIK STERZEL

REGERINGSBILDNINGEN I SVERIGE

Artikeln bygger på ett föredrag vid Letterstedtska föreningens svenska avdelnings höstmöte den 2 december 2019 i Stockholm.

Fredrik Sterzel är JD i offentlig rätt och FD i statsvetenskap och har varit bl.a. justitieråd i HD, professor i konstitutionell rätt, kanslichef i riksdagens konstitutionsutskott och statssekreterare i kommundepartementet. Ledamot i LF huvudstyrelse.

Efter det svenska riksdagsvalet 2018 följde en över fyra månader lång regeringskris. Detta saknade motstycke i svensk parlamentarisk historia och tilldrog sig uppmärksamhet i andra länder. Krisen löstes slutligen i januari 2019 genom att samme statsminister, som avpolletterades i krisens början, fick bilda en ny regering med samma två partier som tidigare, efter att ha träffat en överenskommelse med ytterligare två partier, formaliserad i ett avtal med 73 punkter, samt försäkrat sig om ett femte partis neutralitet. När man med ett visst tidsavstånd ser på detta händelseförlopp, inställer sig främst tre frågor: Hur märkligt var det egentligen? Vilken kritik är berättigad mot systemet och partierna? Vilka reformer kan man diskutera? Jag återkommer till dessa frågor i slutet. Jag anlägger inga partipolitiska synpunkter utan tar sikte på själva regelverket och dess tillämpning i praxis.

Med tanke på icke-svenska läsare noterar jag först att det svenska systemet bygger på *negativ parlamentarism*. Det krävs inte att en majoritet – vilket betyder 175 riksdagsledamöter – ska positivt stödja en föreslagen regeringsbildare, utan det räcker med att inte en majoritet röstar mot förslaget. Det är alltså tillåtet att avstå från att rösta. Talmannen leder proceduren och lägger fram förslag för riksdagen. Om fyra förslag förkastas, ska nyval till riksdagen hållas innan proceduren fortsätter. Jag tar upp dessa punkter utförligare i det följande.

Några bakgrundsfaktorer

Den våg av vad man vanligen kallar ”högerpopulism”, som har blivit en allt viktigare faktor i flertalet europeiska länder under 2000-talet, har kommit senare till Sverige än till de nordiska grannländerna. Den nådde riksdagen först efter 2010 års val, då ett åttonde parti kom in. En viktig faktor var att partiet, Sverige-Demokraterna (SD), hade en mera tvivelaktig bakgrund än de nordiska motsvarigheterna, som från början har vuxit fram som främst skatte- och etablissemangkritiker. Man erinrar sig namn som Mogens Glistrup, Pia

Kjaersgaard, Veiko och Pekka Vennamo, Timo Soini, Anders Lange, Carl I. Hagen m.fl. Relationen till (SD) har blivit en huvudfråga i svensk politik och fick avgörande betydelse i regeringskrisen. Lösningen innebar ett övergivande av den blockpolitik som präglat svensk politik sedan omkring ett halvsekel. Man fick en ny partikonstellation; hur länge den varar och hur den fungerar står i förgrunden för den politiska debatten i Sverige just nu.

En annan nyhet är att skrivna avtal mellan partierna har blivit en viktig faktor under senare år: först den s.k. decemberöverenskommelsen 2014, som jag har behandlat i *Nordisk Tidskrift* (2016 s. 291 ff), och nu den s.k. januariöverenskommelsen 2019. Ännu en nyhet är vad man kan kalla ”att styra från baksätet”. Två partier som inte velat ingå i regeringen övar inflytande på regeringspolitiken från riksdagen, stödda på januariöverenskommelsen. Språkbruket i svensk politik har kommit att erinra om ett babelstorn. Man får skilja mellan stödparti och samarbetsparti, ett samarbetsparti kan samtidigt vara ett oppositionsparti etc.

Händelseförloppet

Riksdagsvalet ägde rum den 8 september 2018. Socialdemokraterna (S) förblev största parti med 100 mandat, de konservativa (M) behöll ställningen som andraparti med 70 mandat medan (SD) kom på tredje plats med 62 mandat. Övriga 117 mandat fördelades på fem mindre partier, varierande mellan 31 och 16 mandat. Det stod alltså klart att inget av de ”klassiska” alternativen kunde förverkligas på grund av (SD). Huvudalternativen blev att antingen fick en (S)-ledd regering släppas fram med visst stöd ”över blockgränsen” eller fick en (M)-ledd regering släppas fram med stöd av (SD).

Enligt en grundlagsbestämmelse, som tillämpades för första gången, ska statsministerns stöd i riksdagen prövas efter nyval. Den 25 september fälldes Stefan Löfven med 204 röster mot, 142 röster för. Härfter inleddes regeringsbildningen under ledning av riksdagens nyvalde talman. Närmast följde sju veckor av partiförhandlingar. Den 14 november skedde den första statsministervoteringen. Ledaren för (M) fälldes med 195 röster mot, 154 röster för. Dagen därpå lade ”övergångsregeringen” – alltså den entledigade regeringen av (S) och miljöpartiet (MP) – fram en budgetproposition. Detta ska enligt riksdagsordningen ske senast den 15 november, varefter budgeten ska träda i kraft vid årsskiftet. Propositionen blev sedermera avslagen till förmån för ett av (M) framlagt budgetförslag som fick stöd av (SD). Partiöverläggningarna fortsatte parallellt med riksdagsarbetet. Den 14 december skedde en andra statsministeromröstning, nu om Löfven som fälldes med 200 röster mot 116. Några dagar senare meddelade talmannen att en tredje omröstning skulle ske den 16 januari och vid behov en fjärde den 23 januari. Vissa tekniska förberedelser för extra val vidtogs. Riksdagen åtskildes därefter för helguppehåll.

När den samlades på nytt träffades januariöverenskommelsen. Den nya vote-ringen om Löfven fick uppskjutas två dagar för att säkra att han inte fälldes av yttervänstern. Den 18 januari skedde så den tredje omröstningen. Löfven fick 115 ja-röster mot 153 nej-röster. Eftersom alltså mindre än 175 ledamöter hade röstat mot, var Löfven godtagen. Hans nya regering tillträdde den 21 januari. Den bestod som tidigare av (S) och (MP) och fick alltså arbeta med en av oppositionen genomdriven statsbudget.

Regelsystemet

När man ser på regelsystemet för regeringsbildning bör man tänka på att knappast någon av alla dem som deltog i arbetet på 1974 års regeringsform (RF) hade upplevt en ”riktig” regeringskris. Alltsedan 1932 hade (S) innehaft regeringsmakten, med ett sommaruppehåll 1936. De ändringar i regeringens sammansättning som skett under årens lopp hade visserligen vid några tillfällen formellt inneburit regeringsskiften, men politiska alternativ till (S) hade saknats efter 1936. När grundlagen antogs fanns ingen ledamot i riksdagen utanför (S) som hade suttit i regeringen. Mot denna bakgrund är det inte förvånande att förarbetena är av begränsat intresse, fastän det sedan länge är välkänt att regeringsbildningen kan erbjuda stora problem i ett flerpartisystem.

Den första fråga om regelsystemet som man har att ställa är *när* en regering avgår. Om detta innehåller RF tre bestämmelser. Regeringen avgår (1) om den drabbas av en misstroendeförklaring. Yrkande om en sådan riktas mot statsministern, och det krävs absolut majoritet i riksdagen för ett beslut, alltså minst 175 röster. I stället för att avgå kan regeringen inom en vecka besluta om extra val. Vidare ska (2) en nyvald riksdag inom två veckor från det den samlas pröva genom omröstning, om statsministern har tillräckligt stöd i riksdagen. Om minst 175 ledamöter röstar nej avgår regeringen. Denna bestämmelse infördes 2010 och tillämpades första gången 2018; efter 2014 års val avgick regeringen, så någon omröstning blev inte aktuell. Slutligen gäller (3) att skifte på statsministerposten alltid medför att regeringen avgår. Olof Palmes död 1986 och Ingvar Carlssons avgång 1996 medförde alltså regeringsskiften.

Utöver dessa formella, skrivna regler gäller enligt vad som får anses som fast konstitutionell praxis, att en minoritetsregering ska avgå om ett deltagande parti lämnar. Detta lades fast 1981 då (M) lämnade Thorbjörn Fälldins andra trepartiregering. Både (S) och (M) hotade med en misstroendeförklaring om inte regeringen som sådan avgick. Det kan göras gällande att en minoritetsregering bör avgå även i det fall den avser att breddas genom att ytterligare ett parti inträder, något som ju kan inträffa utan att regeringen vinner majoritet.

I övrigt gäller förstås att regeringen alltid kan avgå på eget initiativ. Den normala situationen är naturligtvis att regeringen har lidit ett nederlag i riksdagen. Tidigare, under parlamentarismens första skede, var regeringarna

känsliga för parlamentariska nederlag. Relativt små motgångar kunde utlösa en regeringskris. Vid författningsreformen var avsikten inte att ändra parlamentarismens innehåll; det sades klart ifrån i propositionen som bifölls av riksdagen. Debatten under senare år pekar emellertid på en större politisk fördragsamhet. Det verkar som om misstroendeförklaring ses som ett slags "bottenplanka" snarare än som en "yttersta garanti för parlamentarismen" som det hette då reglerna föreslogs. Till denna förändring kan ha bidragit att det två gånger – 2015 och 2019 – har hänt att regeringen har fått administrera en av oppositionen fastställd budget.

Nästa fråga blir vem som leder proceduren vid regeringsbildning. Det normala är att det är statschefen, i en monarki alltså kungen/drottningen, i en republik presidenten. Genom att Sverige vid grundlagsreformen ställde statschefen utanför politik och offentlig maktutövning, har landet blivit den enda monarki som inte följer detta mönster. Det är som framgått talmannen som agerar. I förbigående kan noteras att Finland numera är exempel på en republik där presidenten står utanför regeringsbildningsprocessen.

Det är alltså riksdagen som fattar det slutliga beslutet genom omröstning. Om talmannens uppgifter säger RF att han eller hon ska kalla företrädare för varje partigrupp inom riksdagen till samråd samt överlägga med de tre vice talmännen och därefter lämna förslag till riksdagen. Praxis har blivit att talmannen även upplyser om vilken regering den föreslagne avser att bilda. Krisen 2018-19 gav de första exemplen på att talmansförslag förkastades av riksdagen. Tidigare hade talmannen aldrig behövt lämna mer än ett förslag.

Vidare gäller, som jag redan har nämnt, att om fyra förslag förkastas, avbryts förfarandet och återupptas efter nyval. Om ordinarie val hålls inom tre månader får regeringsfrågan vila till efter valet. I annat fall utlyses extra val. Det kan nämnas att extra val har varit möjligt alltsedan representationsreformen 1865-66 men inte förekommit mer än fyra gånger, senast 1958 på grund av ATP-frågan.

Vilken kritik är befogad?

När jag går över till denna fråga går jag inte in på kritiken mot partierna för att ha dragit ut för långt på tiden. Jag har ingen särskild kompetens att bedöma den saken och har dessutom den grundinställningen, att förhandlingar som gick ut på en djupgående förändring i partimönstret fick ta den tid de tog. Av större intresse är frågan, om de konstitutionella reglerna kunde ha begränsat tidsutdräkten mer än de gjorde. Den frågan tar jag upp i det följande.

En huvudfråga som samlar upp det mesta som kan diskuteras är om talmannens handläggning av krisen kan i efterhand bedömas som tillfredsställande. Svaret bör enligt min mening bli jakande. Jag går här inte in på hanteringen av

partiernas förhandlingar, medierna etc. utan inriktar mig på den *maktutövning* som tillkom talmannen. Jag konstaterar först, att namnförslagen förefaller självklara. Sedan riksdagen hade voterat bort Stefan Löfven kunde rimligen det första förslaget inte bli något annat än den främste representanten för riksdagsmajoriteten, och då detta förslag förkastats kunde någon annan än Löfven inte gärna tänkas i andra hand.

Vid sidan av namnförslagen kan talmannen sägas ha fattat *tre beslut* av särskild betydelse. Först beslöt han att omedelbart sätta upp den obligatoriska omröstningen om statsministern på föredragningslistan. Han kunde ha väntat två veckor och gett partierna den tiden för förhandlingar och överväganden. Min bedömning är att den tillämpade ordningen bör bli det normala. Endast i ett mycket oklart läge kan det finnas skäl att låta tiden gå. Det kan vara fråga om att man har en "provisorisk" regering av typen Ullsten 1978-79. Partierna kan då tänkas behöva någon tid för att överväga, om provisoriet ska avvecklas genast eller om regeringen ska få sitta kvar ett tag till. Hösten 2018 förelåg ingen sådan känslig situation. I det läget fanns ingen anledning att dröja med omröstningen och låta tid gå förlorad för regeringsbildningsproceduren. Talmannens beslut saknade såvitt jag kan se politisk betydelse.

Nästa beslut av talmannen var att inte lägga fram det första namnförslaget förrän den 14 november. Ett alternativ var att efter omröstningen om Löfven utan uppskov lägga fram ett förslag om riksdagsmajoritetens främsta namn. Talmannens beslut hade otvivelaktigt politisk betydelse. Att omedelbart i riksdagens början, med någon veckas mellanrum och kort efter valrörelsen, avvisa båda huvudkandidaterna hade onekligen haft en politisk laddning, särskilt för de partier som sade nej i båda fallen. Jag ser som självklart att man vid talmannens överläggningar med partiernas företrädare tar upp en så viktig fråga som när förslag ska läggas fram för riksdagen. Särskilt när det gäller det första förslaget får det enligt min bedömning krävas starka skäl för att talmannen ska gå emot önskemål om tid för förhandlingar och agera "på egen hand". Har partierna olika önskemål, hamnar talmannen i ett vanskligt beslutsläge. Vad som framkommit om beslutsläget i september 2018 ger mig inte underlag för att kritisera att talmannen dröjde med det första förslaget.

Det får alltså anses ha varit befogat att ge partierna tid för förhandlingar. Av hänsyn till föreskriften om budgetproposition får den 14 november anses ha varit en yttersta gräns. Möjligen kan det sägas att omröstningen borde ha skett ett par veckor tidigare, så att en eventuell "ordinarie" regering fick någon möjlighet att påverka budgetpropositionen.

Vad jag nu har sagt har gällt en regeringskris efter ordinarie nyval. Om en kris inträffar under pågående riksdag, kan man finna skäl för en annan bedömning. Framför allt kan det i den situationen vara motiverat att talmannen sätter större press på partiförhandlingarna.

Det tredje beslutet av talmannen var tillkännagivandet om de två följande omröstningarna. Läget var då att partierna hade haft tre månader på sig för förhandlingar. Onekligen kunde det vara tid att sätta press på dem. Här tillkommer en ytterligare faktor, som jag ser det. Det är knappast tänkbart att driva fram ett extra val redan under det ordinarie valåret. Den fjärde omröstningen måste rimligen anstå till efter riksdagens helguppehåll, till det nya året. Goda skäl talar för att även den tredje omröstningen skjuts upp till efter årsskiftet. Den är enligt min bedömning den viktigaste i en komplicerad situation. I de båda tidigare har huvudkandidaterna prövats, och den fjärde domineras av utsikten till ett extra val. En modern valrörelse kräver stora insatser av både pengar och valarbetare. För partier som riskerar att få mindre än fyra procent av rösterna och åka ut ur riksdagen får den fjärde omröstningen en särskild dramatik, men även andra partier kan känna olust inför utsikten att få en ny valrörelse så kort tid efter den ordinarie. Dessa överväganden gör att jag uppfattar den tredje omröstningen som särskilt viktig och bedömer att talmannen fattade ett bra beslut i december 2018. Partierna fick ytterligare en månad på sig, men därefter var det stopp. Någon anledning att vänta med den fjärde omröstningen kan jag inte se utan uppfattar det som en viktig markering från talmannens sida att den i förväg sattes ut så nära efter den tredje som möjligt.

Sammanfattningsvis finner jag ingen anledning till kritik mot hur regeringsbildningsprocessen hanterades.

Hur märkligt var egentligen skeendet?

Man får i efterhand konstatera att det märkliga i den svenska regeringskrisen blev väsentligt överdrivet i medierna och den allmänna debatten. Det är, som jag redan nämnt, en gammal erfarenhet att regeringsbildningen i ett flerpartisystem kan bli komplicerad och ta lång tid i anspråk. Sverige hade dock undgått att göra erfarenheter av detta, mot bakgrunden av en extrem regeringsstabilitet. Då problemen kom till oss väckte det ett särskilt uppseende. Men om man ser ut över Europa finner man, att en rad länder har drabbats av långa regeringskriser, och att problemen har vuxit under senare år. I vissa fall kan man rentav tala om fleråriga kristillstånd, främst i Spanien, som nyligen fick en ny regering efter att ha haft två extra parlamentsval under 2019, och i Belgien, som har ett rekord med en regeringskris som varade över 550 dagar. Till bakgrunden hör de välkända ändringarna i partistrukturerna, främst den högerpopulistiska våg som jag nämnde inledningsvis, men även andra företeelser som t.ex. den brittiska brexitfrågan. Situationen är både beklaglig och oroande.

Det kan vara av intresse att göra en jämförelse mellan Sverige och Tyskland. Den svenska regeringsbildningen tog 132 dagar och grundades på en överenskommelse med 73 punkter. Tyskland behövde efter 2017 års val 167 dagar och

ett dokument på 177 sidor. I båda länderna behöll samma parti regeringsledningen som vanligen haft den och i koalition med samma parti som före valet. Båda regeringspartierna hörde i båda länderna till valets förlorare. Naturligtvis kan man peka på skillnader mellan de svenska och tyska systemen, men parallellerna räcker för att klargöra det väsentliga: Det är inte fråga om ett speciellt svenskt problem, och det har inte varit värre i Sverige är på andra håll.

För svenska bedömare är det särskilt viktigt att notera, att inget av de andra nordiska länderna har uppvisat något som liknar vår regeringskris. Både Danmark och Finland hade nyval med regeringsskiftet 2019 och dystra förutsägelser hade gjorts om de svårigheter som låg framför. I båda fallen löstes situationen inom några få veckor, beroende på partiernas vana både att samarbeta och att hantera regeringsskiftet. Medan jag skrivit den här artikeln har dessutom Finland och Norge haft regeringsskiftet utan nyval och klarat dem på några dagar.

Det sagda hindrar naturligtvis inte att man kritiserar både partierna och de konstitutionella regelsystemen. Eftersom det är fråga om ett ytterst centralt politiskt ämne är dock möjligheterna att lösa problem med regeländringar begränsade.

Tänkbara reformer

Klart är att det finns starka skäl att överväga både om det finns brister i det konstitutionella systemet och hur detta bör utformas för att så långt som möjligt minimera risken för störningar i form av utdragna regeringskriser. Det gäller då att inte förenkla problemen.

Den i den allmänna debatten ofta vädrade tanken att fastställa tidsbegränsningar kan enligt min mening utan vidare avvisas. Min ståndpunkt, att extra val inte kan drivas fram redan under höstsessionen efter ordinarie nyval, leder till att fyra månader alltid kommer att stå partierna till buds. Det går inte att krympa tidsutdräkten utöver vad talmannen gjorde genom att besluta om nya omröstningar omedelbart efter årsskiftet. För kriser som utlöses utan samband med nyval kan jag överhuvudtaget inte se att man kan finna någon generell tillämplig tidsbegränsningsregel.

En annan reformfråga gäller valsystemet. Ett proportionellt valsystem är en grundläggande orsak till svåra och utdragna regeringskriser. Ju längre man driver rättvisan vid mandatfördelningen, desto större blir riskerna för partisplittring och svaga regeringar. Den svenska krisen är ett klart uttryck för denna välkända sanning och bör inte överdramatiseras genom en diskussion om valsystemet. Frågan har också knappast alls aktualiserats i den allmänna debatten.

Den i praktiken viktigaste reformfrågan gäller omröstningen i riksdagen. Man kan tänka sig att avskaffa den och i stället lita till möjligheten att avlägsna en regering genom en misstroendeförklaring. Den lösningen lär förutsätta att man tar ifrån en ny regering rätten att besluta om extra val under t.ex. de första tre månaderna. En sådan reform skulle i huvudsak innebära en återgång till ordningen före RF och till vad som gäller t.ex. i Danmark, Island och Norge, dock med en skillnad: statschefen har ställts utanför regeringsbildningsprocessen. På den punkten lär en återgång inte vara möjlig. Kan man tänka sig att talmannen ”på egen hand” utser och utnämner regering? För egen del kan jag inte det utan anser att de överväganden som gjordes då RF stiftades fortfarande är giltiga. Jag ser alltså ett samband mellan omröstningen och statschefsreformen. En rent praktisk synpunkt är vidare att den nuvarande ordningen förefaller mig bättre ägnad att befordra önskvärda politiska förhandlingar. Detsamma gäller bestämmelsen att statsministerns stöd i riksdagen alltid ska prövas genom omröstning efter nyval. Regeringspartierna tvingas till förhandlingsbordet utan att oppositionen först har sparkat ut dem ur regeringen.

Mitt resonemang leder till slutsatsen att det är svårt att hävda, att vårt konstitutionella regelsystem kan lastas för den utdragna regeringskrisen och att enkla ändringar skulle motverka en upprepning. Jag övergår till frågan, om det är möjligt att *minska olägenheterna* av en segdraging. En sak är att det kan te sig märkligt, för att inte säga uppseendeväckande, att landet saknar ordinarie regering under flera månader, en annan sak är vilka praktiska olägenheter det faktiskt medför. Jag bortser från speciella krissituationer. Litet lättsinnigt vill jag hävda att det åtminstone under resten av valåret inte spelar så stor roll för medborgarna. Fram till nyår finns det ju en budget och aktuella författningsregler; det mesta rullar på som vanligt. Det förefaller främst vara för den under regeringen lydande offentliga förvaltningen som ett regeringsvakuum har praktisk betydelse. En huvudfråga syns mig också vara budgetprocessen för det kommande året. Efter årsskiftet ökar olägenheterna. Det finns då en ny budget, men läget kan bli det som aktualiserades 2019, nämligen att en ny regering får administrera en av oppositionen genomdriven budget. Oavsett hur det härmed förhåller sig kan särskilda problem skapas om riksdagen vill ändra i budgeten, i strid med grundtankarna vid 1996 års budgetreform. Att situationen kan bli besvärlig för underlydande myndigheter och även för enskilda personer tycks mig ha blivit belyst av striden om Arbetsförmedlingens reformering hösten 2019.

Att närmare diskutera budgetproblemen och hithörande frågor i övrigt är emellertid så komplicerat och kräver så stort utrymme att jag får avstå. Jag inskränker mig till några påpekanden om övergångsregeringen och om

regeringens ansvar för förvaltningen. En vanlig missuppfattning är att övergångsregeringen, som sitter under regeringskrisen, inte har annan befogenhet än att expediera löpande ärenden som inte kan vänta. Den kallades också tidigare för expeditonsregering. Enligt RF förhåller det sig emellertid så, att övergångsregeringen har samma befogenheter som en ”ordinarie” regering med det enda undantaget att den inte kan besluta om extra val. Under grundlagsarbetet föreslog den första kommittén, att en ny grundlag skulle uttryckligen begränsa befogenheterna till löpande ärenden, men den punkten togs inte upp i den slutliga RF. I praxis, om man kan tala om en sådan redan nu, har övergångsregeringarna strikt hållit sig till ett minimum av aktivitet. Den som fungerade 2018-19 var dock den första som satt längre än ett par veckor. Den fortsatte emellertid strikt minimilinjén, vilket blev särskilt framträdande i budgetpropositionen. Det väckte t.ex. viss munterhet i medierna då ett anslag för att fira Ingmar Bergmans 100-årsdag fick stå kvar året efter jubileet. Naturligtvis fanns politisk-taktiska överväganden med i bilden, som jag inte diskuterar. En praktisk ordning som minimerar risken för olägenheter kan vara att begränsa inaktivitetstiden i början till kanske tre-fyra veckor. Därefter skulle övergångsregeringen – eventuellt successivt – fungera som en ordinarie regering. Man ska bl.a. komma ihåg att ”löpande ärenden” numera betyder mera än tidigare, t.ex. deltagande i EU-arbetet som ju fortskrider som vanligt. Hur man än ser på frågan lär övergångsregeringen alltid ha ett stort mått av handlingsfrihet när det gäller hur den ska agera.

Vad beträffar förvaltningen gäller att enligt RF ”regeringen styr riket” och att den statliga förvaltningen ”lyder under regeringen” i den mån den inte lyder under riksdagen (– något som endast gäller några få myndigheter). Detta betyder att regeringen har ett särskilt ansvar *dels* för att hävda ett område för den styrande makten som riksdagen inte ska lägga sig i, förutom med önskemål som regeringen överprövar, *dels* för att den underlydande förvaltningen t.ex. inte drabbas av onödiga olägenheter av en utdragen regeringskris. Båda leden kan aktualisera vissa insatser av övergångsregeringen. Jag går inte närmare in på detta för att undvika en diskussion av politisk relevans.

Till sist: Ska vi ställa in oss på att regeringskriser i framtiden kommer att vara mera problematiska och långdragna än tidigare? Jag ser inte anledning till det, med en reservation för vad som händer under den löpande mandatperioden och i nästa val. Rimligen bör de fyra månadernas förhandlingar 2018-19 minska behovet av nya ”långbänkar” och i vart fall lär talmannen kunna sätta större press på partierna utan att utsättas för kritik.

EVA POHL

SOPHIENHOLM – DET NÆRE OG DET VISIONÆRE I TÆT FAVNTAG

Landstedet Sophienholm nord for København var i romantikken et af de fornemste steder for dansk salonliv. I dag danner Sophienholm rammen om skiftende udstillinger med historisk og samtidig kunst, ligesom parken er hjemsted for skulpturer og i sommerhalvåret koncerter og andre kulturelle arrangementer.

Cand. mag., ph.d Eva Pohl fortæller om Sophienholms historie og blivende betydning.

Det er en berigende oplevelse, når man kan se kunst i et større perspektiv. Hvor man ikke blot har mulighed for at nyde det enkelte kunstværk men samtidig iagttager sammenhængen med anden kunst og i fysiske rammer, der udvider synsvinklen og åbner for eftertanke. Som det er tilfældet på udstillingsstedet Sophienholm ved Bagsværd Sø nord for København.

Der var liv i salene, da digteren og værtinden Friederike Brun (1765-1835) holdt salon på landstedet Sophienholm. Ligesom der er et godt flow gennem rummene i dag, hvor det stemningsfulde hus anvendes til væsentlige udstillinger af kunst, kunsthåndværk og design. I begge perioder har kulturens og naturens rødder flettet sig sammen, og der er knyttet bånd mellem fortid og nutid.

Talrige danske og udenlandske digtere opholdt sig ofte på landstedet i familien Bruns tid og deltog i de internationalt inspirerede arrangementer, hvor det af og til slog gnister. Som når digterne Adam Oehlenschläger og Jens Baggesen mødtes. Derfor måtte Friederike Brun indføre det såkaldte portnerarrangement, der forhindrede Oehlenschläger i at

Portræt af Friederike Brun, kobbertryk.
Foto: Thomas Mandrup-Poulsen.

blive lukket ind, når Baggesen var der – og omvendt. Oehlenschläger lurede dog ordningen og holdt sig på afstand i nogle år.

Det var inspirerende saloner, Friederike Brun arrangerede, og der har været en vigtig udveksling på det personlige plan og mellem kunstarterne. Hun var vidt berejst og havde stor viden om kunst og mange vigtige kontakter. Hun var ven med Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller og Madame Staël og tæt knyttet til Oehlenschläger og Baggesen, som nævnt, og til Johan Ludvig Heiberg. Hendes udprægede fingerspitzengefühl var nødvendig for den gode atmosfære. Som når hun banede vejen for tilsyneladende spontant opstået, stimulerende og kreativ stemning. I realiteten var det iscenesatte arrangementer, der krævede, at de tilstedeværende ville øse af deres kunnen. Om det så var åndrig samtale, musikalsk underholdning, ballet eller oplæsning af egne værker. Datteren Ida optrådte yndefuldt med sine attituder og blev kendt i hele Europa for disse tableaux vivants.

Kamma Rahbek var blandt de hyppige gæster. Hun var højt begavet og nær veninde af Friederike Brun og selv værtinde for mange kunstnere sammen med sin mand forfatteren Knud Lyne Rahbek i Bakkehuset på Frederiksberg i København. Kamma Rahbek værdsatte Friederike Bruns indsats og renskrev hendes manuskripter, som ofte var svært læselige. Kamma Rahbek var selv kendt for sine velskrevne og reflekterede breve, sine originalt dekorerede, selvkomponerede æsker og sans for havekunst og blomsterarrangementer, og hun var stærkt betaget af naturen omkring Sophienholm. Om en af sine overnatninger på landstedet skrev hun i 1815: ”Jeg havde det nydeligste gæstekammer på hele gården, hvorfor jeg stod ganske tidligt op om morgenen, blot for at se ud af vinduet”. Hun var bevidst om, at Friederike var ”sjælen i hele denne sophienholmske natur- og kunstverden”, som Peter Brams Valore har fremhævet det i bogen ”Guldalderens kvinder”.

Det er Friederike Bruns fortjeneste, at Sophienholm i dag betragtes som en af de fornemste repræsentanter for dansk salonliv i det 19. århundrede. Hun forstod at knytte kulturpersonligheder til sig, og hun var optaget af at samle kunstarterne under samme tag.

Natur og arkitektur

Det var ikke vanskeligt at tiltrække kreative sjæle. Stedet var i sig selv attraktivt. Sophienholm, som i dag fungerer som kunsthall, er tegnet af den franske arkitekt Joséph-Jacques Ramée og er et af de smukkeste og mest stemningsfulde udstillingssteder i Danmark, hvor natur, arkitektur og skulptur går hånd i hånd og danner en enestående ramme for præsentationer af såvel samtids, kunsthåndværk og design som kunsthistoriske udstillinger. Det var Constantin Brun, der lod den franske arkitekt ombygge landstedet i en enkel klassicistisk stil med inspiration fra italiensk villa stil. Ramée havde sans for symmetrisk opbygning med tiltagende højde mod midten af bygningen, og de enkelte arkitektoniske

dele fremstår som kuber. Huset rejser sig majestætisk i terrænet. Den elegante bygning fremtræder som et roligt og smukt element i det grønne, orienteret mod syd og Bagsværd Sø. Samtidig blev haven omlagt i romantisk, engelsk havestil. Ramée er desuden kendt for Øregaard i Hellerup, nuværende Øregaard Museum, og for Frederikslund i Holte.

På flere af stedets udstillinger ser man forbindelsestråde mellem aktuelle kunstneriske bestræbelser og fortidens kunst og kultur. Samspillet mellem udstillingerne og de historiske rammer, skulpturerne under åben himmel og den omgivende natur er en stimulerende oplevelse. Kunsten sættes i perspektiv, når det er den oprindelige bygning, vi bevæger os rundt i, og der lige uden for vinduerne står træer, der er 200 år gamle. Der er et tæt favntag mellem før og nu, hvor den intime, hjemlige atmosfære fornemmes. Man mærker tydeligt, at bygningen har været brugt til beboelse og selskabelighed. Naturen som motiv og som sted for erkendelse har været gennemgående i kunsten dengang – og den er det i dag. Naturens poetiske kvaliteter er stedsegrønne.

Ligefrem at blive transporteret på æselryg, som man kunne dengang i Sophienholms park, er dog ikke længere en mulighed. Til gengæld får man mulighed for selv at røre benene, når man vil se skulpturerne på tæt hold i det grønne. Man mærker det lange historiske perspektiv og føler historien som en lunende kappe om skuldrene. Man kan nærmest se Friederike Brun for sig, ridende på æsel i parken eller i færd med at forberede en af sine saloner. Med et nutidigt udtryk ville man nok sige, at hun forstod at skabe netværk, og hun var forud for sin tid i sin tværfaglige interesse for litteratur, billedkunst, musik og ballet. Hendes opfattelse af kunsten som ophøjet indsigt og værdi er værd at lægge mærke til i dag. Man kan ikke undgå at blive fanget ind af både stedets ånd og den skabende ånd. I en tid med hastige forandringer er det velgørende at stoppe op og se på kunst og dens rødder i historien.

Som den portugisiske forfatter og Nobelpristager José Saramago malende har udtrykt det: ”Fortiden er som en umådelig stenørken mange ynder at fare igennem som om det var en motorvej, mens andre tålmodigt går fra sten til sten og vender dem for at se, hvad der gemmer sig under dem”. Af og til ser man en sådan fordybelse i kunstnerisk arbejde i en delvist ubevidst proces, hvor der trækkes tråde til fortiden. I andre sammenhænge er det en bevidst dialog med historien og en erkendelse af, at kunsten står på skuldrene af tidligere kunst. Som en visdomsord siger: historien er livets læremester. Den aktuelle, opblomstrende historiske interesse kan ses som et ønske om at forstå sig selv som en del af historien. Vi synes i tiltagende grad at spørge: Hvor kommer vi fra? Hvem er vi? Hvor går vi hen? På Sophienholm trækkes slør væk, og datidens længsler og vægtning af det æstetiske træder frem. Vi kan i dag spejle os i flere af datidens interesser og bestræbelser, hvor der var en stærk søgen efter skønhed.

Friederike Brun var ikke altid udadvendt som salonernes førstedame eller på længerevarende rejser. Hun var også opslugt af sit forfatterskab. Hendes møde med forfatteren Johannes Ewald fik stor betydning for hendes ønske om at blive forfatter. Hun debuterede i 1782 med en digtsamling, og året efter udkom hendes rejseroman *Tagebuch meiner ersten Reise*. Hendes erindringer, *Warheit aus Morgenträumen und Idas ästhetische Entwicklung* blev udgivet i 1824 og senere oversat til dansk under titlen "Ungdoms-Erindringer" (1917). I sin digtning trak hun på sine kvindelige erfaringer. I hendes digtsamling fra 1795 var der landskabsskildringer og venskabs- og moderfølelser.

Friederike Brun var både stærk og sårbar. Hun var gift med den 19 år ældre storkøbmand og geheimekonferensråd Constantin Brun (1746-1836). De første år var ægteskabet lykkeligt, og de fik fem børn. Men en afstand sneg sig ind mellem ægtefællerne. Aldersforskellen og divergerende interesser stod efterhånden tydeligt frem. Constantin Brun var en af de rigeste mænd i Danmark i denne periode omkring 1800, der er blevet kaldt den florisante handelsperiode. Han var optaget af sine forretninger i Det vestindiske Kompagni og trak sig ofte tilbage til andensalen på Sophienholm. Han skulle senere komme til at udtrykke sig umisforståeligt, da Friederike i en årrække havde lange ophold i Rom i selskab med sin åndeligt beslægtede ven, den schweiziske forfatter Victor von Bonstetten. Et platonisk kærlighedsforhold havde udviklet sig mellem de to forfattere, og Constantin Brun meddelte Friederike i håndfaste vendinger, at hun måtte vende tilbage til Danmark, hvis hun ville bevare det tætte bånd til Ida. Derefter stoppede Friederikes hektiske rejseliv – og det bliver Sophienholms storhedstid.

At være salonværtinde kræver ikke blot gode pladsforhold, indgående viden om kunstarterne og gode kontakter. Det er ligeledes nødvendigt med udviklede sociale evner og imødekommenhed. Og det havde Friederike Brun. Hendes indsats for de kunstneriske møder var betragtelig. Som Lise Busk-Jensen har pointeret det: "Salonværtinderne opnåede en reel ligestilling med mændene inden for salonernes domæne og beviste derved i praksis, at kvinder kunne leve op til mændenes kulturelle præstationer, hvis de fik betingelserne for det".

Friederike Brun var en kvinde med stor livsappetit, og hendes valgsprog var: "To drink deep, or not to taste". Hun havde kunstnerisk kvalitetssans og forstod at hjælpe kunstnere frem. Det var afgørende dengang og virker inspirerende i dag. At hun var entreprenant, så man især, da hun hjalp billedhuggeren Bertel Thorvaldsen i en periode, hvor hun boede i Rom. Hun introducerede ham for toneangivende kredse i byen. Og da hun i hans atelier så den berømte skulptur "Jason med det gyldne skind" blive modelleret, besluttede hun at finansiere støbningen af skulpturen i gips. Skulpturen blev Thorvaldsens gennembrudsværk.

Flere kunstnere portrætterede de enkelte familiemedlemmer. Idas skønhed og udstråling blev fastholdt i P. F. Hetschs helfigurportræt, ”Ida Brun bekranser sin moders buste” (1903), privateje, og J. L. Lunds ”Portræt af Ida som 18-årig i Rom (1810), nærmere betegnet på Palatinerhøjen. Maleriet, der var i privateje er desværre for nylig gået til i en brand. Man bemærker hendes smilende og drømmende udtryk. Friederike Brun så i portrættet sin datter som ”den personificerede erindring, dvælende mellem Roms ophøjede ruiner”, som Karen Klitgaard har fremhævet det. J. L. Lund var den kunstner, der var repræsenteret med flest værker på Sophienholm.

Der var ganske meget kunst at se på i salene: Afstøbninger af antikke skulpturer, værker af Thorvaldsen, Asmus J. Carstens og den schweiziske maler Angelica Kaufmann, der bosatte sig i Rom. Der var ligeledes værker af den tyske maler Johan Heinrich Wilhelm Tischbein og af Jens Juhl. Sidstnævnte malede talrige portrætter og havde også hentet indtryk i nabolaget, da han malede ”Dansebakken ved Sorgenfri” (1800) med motiv fra Sorgenfri Slotspark. Der var desuden værker af C. A. Jensen og C. G. Kratzenstein Stub. Friederike Bruns kærlighed til Italien viste sig i en samling af italienske landskaber og flere kobbertryk af den italienske grafiker, arkæolog og arkitekt Giovanni Battista Piranesi.

Constantin Brun var måske ikke, hvad man i dag ville kalde fotogen. Med alvorsfuld mine ser han ud mod beskueren i Christian Hornemans portrætmaleri fra 1829. Maleriet findes på Sophienholm. Det samme gør et kobberstikportræt af Friederike Brun med kyse og blikket indstillet på uendeligt.

I dag kan man kun være taknemmelig for, at vi har mulighed for at gå rundt på Sophienholm og nyde kunst, arkitektur og natur i samklang.

På sporet af Sophienholms skulpturer

Forskellige perioder og kunstneriske udtryk er repræsenteret i skulpturerne i parken. Vi skylder at hilse på Anker Hoffmanns portrætbuste af tidligere borgmester Paul Fenneberg (1976), når vi går fra hovedbygningen til drivhuset og på vejen passerer forbi bronzeskulpturen af den kunstinteresserede borgmester, der sikrede, at Sophienholm blev overtaget af Lyngby-Taarbæk kommune og blev offentligt tilgængelig som kunsthall. Det var også Paul Fenneberg, der sørgede for, at det kunsthistoriske vigtige Cobra-loft blev ophængt permanent i Sophienholms staldbygning. Som man kan fornemme på portrætbusten, var der er tale om en person med viljestyrke. Fenneberg købte Cobra-loftet, som oprindeligt var i Kunstakademiets hytte i Bregnerød, til Sophienholm, hvor det i dag begejstrer publikum. Cobra-loftet var Cobra kunstnernes første fællesværk, og blandt de repræsenterede danske kunstnere er Asger Jorn, Carl-Henning Pedersen, Vibeke Alfelt og Mogens Balle.

*Ingvar Cronhammars parkbænk "Salon" (2003) med Sophienholm i baggrunden.
Foto: Claus Vinding.*

Sammenbindingen af nutid og kunsthistorie er afgørende for oplevelsen af kunsten på Sophienholm. Ikke mindst Ingvar Cronhammars store skulpturelle parkbænk "Salon" (2003), som er permanent opstillet på plænen ned mod Bagsværd Sø, er vidnesbyrd om den tætte sammenvævning af det salonliv, der udspillede sig på stedet og et nutidigt, kunstnerisk udtryk. "Salon"-bænken er blevet ikonisk, og der er et scenografisk element i værket. Det er et poetisk værk, der peger på det frugtbare i at lade sig inspirere af naturen og lade tankerne vandre.

At der opstår et bredere perspektiv, når en skulptur går i dialog med naturen, kan vi forvise os om, når vi bevæger os rundt i parken. Både Pontus Kjerrmanns skulptur "Pavillon" (2004) og Eli Benvenistes "Balance" (2001) virker som templer for tanken. Skulpturerne falder ind i naturen og indrammer landskabet. "Pavillon", bygget op af træ og keramik, og "Balance", hugget i marmor og formet i en organisk bue. Der er noget tidløst over Eli Benvenistes skulptur, som virker som et væsen, der er krøbet op fra jorden og siden er vendt tilbage igen til mørket. Benveniste udstillede sammen med fotokunstneren Kirsten Klein på Sophienholm i 2007. Hvor det fælles tema havde den valgte titel: "Det evige nu".

Med udsigt over søen og midt i det grønne passerer vi forbi Jørgen Haugen Sørensens granitskulptur "Dumhedens forskansning" (1998). Det er en titel, der får en til at trække på smilebåndet, og der er både noget stærkt og noget

fastlåst over skulpturen. De groft tilhugne former vidner om tilknytning til tradition og et blik tilbage i historien. Men titlen har nok også relevans i dag.

I tæt dialog med parkens høje og lave vækster og i et indbyrdes spil overrasker Kirsten Lockenwitz' skulpturer i parken. "Skulpturskoven" er en gruppe af skulpturer i henholdsvis sort granit og hvid marmor med et enkelt og meditativt udtryk og glatte former og flader, der bringer tanken hen på havets slibninger. Som Kirsten Lockenwitz selv har udtrykt det om inspirationen: "Ofte kommer kommer skulpturerne indefra (...). Som nogle linjers spænd, der udvikler sig til en rumlig form. Eller en hurtigt opfattet form fra naturen, eller fra oldtiden, – måske en slibning fra havet, en forvandlet detalje fra et tempel". Skulpturerne understreger stilheden i naturen og peger på, at inspiration både kan være noget iagttaget og noget tænkt.

Perspektivet bliver yderligere svimlende, når vi nærmer os Hein Heinsens irrede bronzeskulptur "Eremitagen og bjergbestigersken" (1993). For når vi bevæger os ned ad den hvide halvcirkelformede trappe, tegnet af landskabsarkitekt Torben Schønherr, fra plateauet ved den lille træbygning, Norske Hus, ser vi både skulpturen fra forskellige vinkler og søbredden. Skulpturen tager udgangspunkt i Norske Hus, som var et lysthus, brugt på familien Bruns tid til selskaber. Friederike Brun sad ofte og skrev breve her i ro og godt lys.

"Bjergbestigersken" er en krop, der forsøger at rejse sig, komponeret af forskudte former. Man kommer umiddelbart til at tænke på den danske maler

Kirsten Lockenwitz: "Garuda", del af "Skulpturskoven" (2015).

Foto: Thomas Mandrup-Poulsen.

*Hein Heinsen og Torben Schønherr: "Eremitagen og Bjergbestigersken" (1993).
Foto: Thomas Mandrup-Poulsen.*

J. F. Willumsens maleri ”En bjergbestigerske” (1904), som viser en stærk og sund kvinde i et bjerglandskab, billedhuggeren Edith Wessel, der blev Willumsens hustru. Hein Heinsens skulptur står, helt bevidst fra kunstnerens side, mere ”usikkert” i en moderne verden, præget af forandringer. Værket betragtes som et hovedværk i Hein Heinsens kunstneriske produktion med fokus på sammenhængen mellem skulptur og arkitektur. Lysets reflekser fra vandet giver spil i skulpturens vinkler og flader.

På familien Bruns tid var det vigtigt at have evnen til at opleve naturen. Den schweizisk-franske filosof og forfatter Jean-Jacques Rousseau udforskede værdien af livet tæt på naturen, og med sin fremhævelse af følelsernes og det naturliges værdi fik han stor indflydelse på romantikkens filosoffer og forfattere – og i det hele taget på den vestlige kultur. På Sophienholm får vi mulighed for at stille os selv spørgsmålet om vores egen identitet og vores forhold til naturen og kulturen.

Landstedet blev oprindelig opført af kirurgen og botanikeren Theodor Holm, og jorden var udstykket fra Frederiksdal Slot. Den markante lindeallé, som stadig findes vest for Sophienholms hovedbygning er plantet på Holmskiolds tid. Navnet fik han, da han indtrådte i adelstanden. Friederike Brun kaldte alléen for Pymonteralléen, inspireret af det tyske kursted Pymont. Når man spadserede på stien kunne man tale sammen uden at blive generet af solen. Det er ikke mindst her i skyggen af de gamle træer, at man mærker historiens vingesus.

Udstillinger og perspektiver

Naturen som motiv spiller en vigtig rolle på de udstillinger, der de senere år er blevet vist på Sophienholm. Kystnære områder har tiltrukket kunstnere, og kunstnerkolonier med danske og skandinaviske kunstnere er opstået i Skagen og på Bornholm og Christiansø. Sidstnævnte var omdrejningspunkt for den omfattende udstilling ”Sommerskær” i 2006 på Sophienholm. Blandt de centrale kunstnere var Edvard Weie og dansk-svenske Karl Isakson. Som maleren og keramikeren Axel Salto i sin tid rammende udtrykte det om Ertholmene: ”Øerne ligger på sommerhavet som slebne ædelstene, med solen glitrende i alle facetter, for de er ikke rå naturformationer, men tilhugne, murkransede fæstningsklipper, hvor man ser hen, lige linjer og rette vinkler, landskaberne bygger sig op og afskæres, så de bliver klart herfra og hertil, ABC-motiver for kunstmalerne”. En del af kompositionen var allerede givet.

I det varierede udstillingsprogram, som udstillingsleder Benedicte Bojesen står for at sammensætte, har der været en gennemgående interesse for dansk og nordisk kunst. Ligesom blikket flere gange har været rette mod værker af kvindelige pionerer i kunsten. En udstilling af maleren og bibelillustratoren Bodil Kaalund (1930-2016) viste blandt andet kunstnerens fascination af det

nordiske landskab (jmf. artikel *NT* 4/16). Der var mange landskabsmotiver fra kunstnerens ophold i Nordnorge. Her var naturen direkte igangsættende for hende, og her hentede hun stærk inspiration og mulighed for fordybelse.

To udstillinger har haft vigtige værker af skagensmaleren Anna Ancher som omdrejningspunkt. Det var ”Anna Ancher & Co. – de malende damer” i 2007 og ”En plads i solen – kvindelige danske kunstnere født i perioden 1850 – 1950”. I de senere år har der internationalt været særlig opmærksomhed omkring Anna Anchers interiørmalerier, hendes farvesans og fokus på lysets virkning og skønhed.

Blandt de vigtige udstillinger de seneste år har desuden været præsentationer af billedhuggeren og sølvsmeden Georg Jensen og sølvsmed, kunsthåndværker og designer Kay Bojesen. Der har yderligere været vist omfattende udstillinger med billedkunst af Kurt Trampedach, Palle Nielsen, Merete Barker, Nina Sten-Knudsen, Seppo Mattinen, Sven Havsteen-Mikkelsen, Jytte Rex og Kehnet Nielsen.

Man kan i dag generelt spore en tendens til, at historien revitaliseres. Vi finder stadig nye vinkler på kunst- og kulturhistorien. Vi kan spejle os i den og bygge videre på den.

Sophienholm byder på en helhedsoplevelse, hvor det nære, det historiske og det visionære bindes sammen. På denne måde bliver vi mere opmærksomme på sammenhængen mellem kulturarv og den aktuelle kunst. På menneskelige længsler og bestræbelser – og på inspirationens kraft. Perspektivet udvides.

Litteratur

- Abrahamsen, Lars (red.): ”Sommerskær – Christiansø og Kunstnerne”. Sophienholm. 2011.
- Busk-Jensen, Lise: ”Romantikens forfatterinder”. Gyldendal. 2009.
- Christensen, Rikke: ”Kendt og ukendt – ni litterære profiler fra oplysningstiden”. Bakkehusmuseet. 2010.
- Jørnæs, Bjarne: ”Billedhuggeren – Bertel Thorvaldsens liv og værk”, Gyldendal. 1993.
- Lockenwitz, Kirsten: ”Tolv skulpturer. Skulpturskoven. Sophienholm. KØS Museum for kunst i det offentlige rum”. 2015.
- Lund, Annette (red.): ”Naturmøder”. J. F. Willumsens Museum. 2016.
- Pohl, Eva: ”Det ophøjede i det nære – Bodil Kaalund 85 år”, Sophienholm. 2016.
- Pohl, Eva: ”Sophienholm og kunsten”. Sophienholm. 2018.
- Saramago, José: ”Elefantens rejse”. Samleren. 2011.
- Scott Sørensen, Anne (red.): ”Nordisk Salonkultur”. Odense Universitetsforlag. 1998.
- Troelsen, Anders: ”Som i et spejl – et hjemstøgt paradys på Sophienholm, in Thomas Bang, Ingvar Cronhammar, Poul Ingemann (red.): ”Spejlingen, Instrumentet, Gyngen og Genkomsten”, Sophienholm. 2003.
- Valore, Peter Brams: ”Guldalderens kvinder – Omkring Frederikke Brun og Kamma Rahbek”, Bakkehusmuseet. 1989.

HENRIKA TANDEFELT & STEFAN NYGÅRD

FINLANDS SVENSKA FÖRFATTAREFÖRENING OCH FÖRFATTARSAMARBETE I NORDEN

Finlands svenska författareförening grundades år 1919. De nordiska författarkongresserna har under de gångna hundra åren varit mobiliserande idéplattformar som har bidragit till att utveckla det litterära organisationsfältet i Norden, skriver docenterna Henrika Tandefelt och Stefan Nygård. Skribenterna är historiker verksamma vid Helsingfors universitet.

I slutet av 1800-talet upplevde den nordiska litteraturen en storhetstid i Europa med författare som Henrik Ibsen, Georg Brandes, Bjørnstjerne Bjørnson, Jonas Lie och August Strindberg som slog igenom inför en stor publik på de stora europeiska språken. Ur ett nationellt perspektiv var en högtstående litteratur som skördade lagrar också i utlandet eftertraktat som ett tecken på den egna nationens livskraft och status som en kulturnation. För författarna själva innebar anseende inför en europeisk publik i bästa fall framgång på en större litterär marknad och därmed mera inkomster, på samma sätt som konstnärer som Albert Edelfelt och Anders Zorn tidvis kunde bygga sin ekonomi på beställningar av förmögna beställare i utlandet. Uppkomsten av litteratur- och konstmarknader, från och med 1700-talets slut, förändrade konstnärsrollen och födde författare och konstnärer som kunde tjäna sitt uppehälle utan att vara bundna av hovtjänster, ämbeten eller mecenater – eller åtminstone komma närmare idealet om en självständig konstnär. I verkligheten kunde författare i mindre språkområden som till exempel de nordiska inte helt kasta sig ut på marknadens villkor, men författarrollen förändrades och differentierades under 1800-talets lopp från den lärdes, ämbetsmannens och dilettantens domäner.

Det var vid denna tid som de första nordiska, professionella författarföreningarna grundades, först i Sverige och Norge 1893, sedan i Danmark 1894 och Finland 1897 då den finska Suomen kaunokirjailijaliitto grundades av författare som skrev på finska. En finländsk specialitet gällande författarorganisering är nämligen att de två stora föreningarna för skönlitterära författare i Finland är delade på språklig grund, en för finska författare (i dag Suomen kirjailijaliitto, d.v.s. Finlands författarförbund) och en för finlandssvenska författare (Finlands svenska författareförening, grundad 1919). De här föreningarna grundades för att författarna tillsammans skulle kunna diskutera och

driva sina kulturpolitiska, juridiska och ekonomiska intressen: hur synliggörs och tillgängliggörs litteraturen för läsare, hur ska författarnas arbete finansieras, hur kan författarna säkerställa sin upphovsrätt till sina verk?¹ Det här är områden som fortfarande i dag står i centrum för författarföreningarnas och författarförbundens verksamhet.

Nordiskt författarsamarbete efter första världskriget

Grundandet av Finlands svenska författareförening har sitt särskilda nordiska sammanhang och daterar sig till tiden efter första världskriget då intresset för nordiskt samarbete hade medvind och tog sig uttryck också i grundandet av Föreningarna Norden. Dansk Forfatterforening skulle våren 1919 fira sitt 25-årsjubileum och beslöt att fira jubileet med en nordisk författarkongress där man skulle diskutera gemensamma, aktuella frågor, som grundande av skandinaviska bibliotek i de nordiska huvudstäderna och översättning av litteratur mellan de nordiska språken, men också författarfackliga ärenden som bättre honorar och kontrakt med förläggare samt internationell lagstiftning om upphovsrätt. Författarmötet 1919 blev början till det institutionaliserade nordiska författarsamarbete som fortgår fortfarande i dag. De nationella författarföreningarna bildade Nordiska föfattarrådet – i dag Nordiska författar- och översättarrådet – och gav 1920–1951 ut tidskriften *Nordisk forfatter-tidende. Organ för Danmarks, Finlands, Islands, Norges och Sveriges författare*.

Finlands svenska och finska författare inbjöds till det nordiska författarmötet genom Werner Söderhjelm som då var direktör för Finlands informationsbyrå i Köpenhamn. Han uppmanade de svenska författarna i Finland att organisera sig i en egen författarförening så att de med Kirjailijaliitto skulle kunna delta i det nordiska författarsamarbete som här etablerades, vilket också skedde då Finlands svenska författareförening grundades och inledde sin verksamhet i början av 1919.

Inbjudan till det nordiska författarmötet hade riktats till författarföreningarna i Norge, Sverige och Finland – Island som 1918 hade erkänts som en suverän stat, men i personalunion med Danmark, saknade egen författarförening fram till 1940-talet och ingick inte i det äldre transnationella skandinaviska nätverk av författare och konstnärer som låg till grund för inbjudan. Det gjorde inte heller de estniska författarna som då de genom författaren Gustav Suits vände sig till den danska författareföreningen med önskemålet att få delta i den planerade nordiska författarkongressen i Köpenhamn artigt gavs ett nej.²

De estniska författarna – och författare i hela Östersjöregionen – kom först i början av 1990-talet att inkluderas i samarbete med de nordiska författarna, efter kalla krigets slut. Då grundades Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby samt Östersjöförfattarnas och översättarnas råd, samtidigt som

Nordiska författar- och översättarrådet har förblivit nordiskt i den betydelse som det traditionella nordiska samarbetet har gett begreppet. Rådet består i dag av författar- och översättarorganisationer i Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge och Sverige samt det samiska språkområdet.³

På författarkongresser

Representanter både för Suomen kirjailijaliitto och det nygrundade Finlands svenska författareförening deltog i författarmötet i Köpenhamn i maj 1919 där författarna från Finland vid mötets öppnande välkomnades med dikter och emotionella tal.⁴ Den nordiska författarkongressen blev efter mötet i Köpenhamn en återkommande institution och kongresser har sedan dess ordnats i alla de nordiska länderna. Alla viktigare författarfackliga frågor så som upphovsrätt och förlagskontrakt förbereddes efter bildandet av Nordiska författarrådet i ett nordiskt sammanhang. Till milstolparna i den här utvecklingen hör det nordiska normalkontraktet mellan författare och förläggare som förverkligades 1947 efter mångåriga gemensamma överläggningar, nationella system för författarstöd som var knutna till biblioteksanslagen som infördes under efterkrigstiden (tidigast i Danmark 1946), och ett system med statliga konst- och litteraturstöd som på 1960-talet kom igång i stort sett samtidigt överallt i Norden. Mot den här bakgrunden kommer det inte som en överraskning att man när ett europeiskt författarsamarbete kom igång på 1970-talet ofta betraktade Norden som en modell för fungerande transnationellt författarsamarbete.⁵

För de finländska författarna innebar de nordiska mötena under mellankrigstiden en möjlighet att delta i författarfackliga diskussioner gällande intressebevakning och lagstiftning som inte var lika utvecklade i Finland som i de övriga nordiska länderna. Vid tidpunkten för mötet i Köpenhamn 1919 hade de andra länderna undertecknat den internationella Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk – Norge 1896, Danmark 1903 och Sverige 1904 – medan Finland anslöt sig först 1928 efter att landet efter långa förhandlingar fått en moderniserad lagstiftning på upphovsrättens område i vilken man följt svensk och särskilt norsk modell. Det här påverkade de finländska författarnas möjligheter att engagera sig i delar av diskussionerna 1919 samtidigt som en del av dem kände sig främmande inför författarfackliga frågor som uppfattades som materialistiska och obekväma för en författare.

Det finska författarförbundets senare sekreterare Huugo Jalkanen citerar i sina minnen (1956) Aino Kallas (här översatt till svenska): ”Diktens förvandling till Penningar! Med lätt samvete lämnade vi det ärendet till andra, mera kloka och praktiska, att lösa, i vissheten att de skulle se till också våra intressen.”⁶ Fortfarande 1935 då den nordiska författarkongressen ordnades i

Helsingfors, höjdes några finländska röster mot ett i deras tycke för materialistiskt sätt att betrakta författarskap som skadade kärnan i författarens verksamhet. Jarl Hemmer konstaterade i ett tal: ”det kan vara bra, naturligtvis, med normalkontrakt och översättningskontrakt och kontrakt om radioutsändningar och grammofer och allt möjligt sådant, men det är icke huvudsaken”. Citatet illustrerar också för oss vilka nymodigheter som på 1930-talet komplicerade förhandlingarna om upphovsrätt på samma sätt som digitaltekniken förändrat den upphovsrättsliga diskussionen och intressebevakningen på 2000-talet.

I bakgrunden till åsikten att ekonomisk och rättslig intressebevakning ledde författarna på fel spår fanns också en avoghet mot och rädsla för ”bolsjevism” som var stark i 1930-talets Finland. En utomstående betraktare kunde lätt tro att det är en socialistisk fackförening som håller möte, menade Hemmer, och det var definitivt inte avsett som en smickrande kommentar.⁷ I Finland spelade arbetarlitteraturen och socialistiska författare vid den här tiden som bekant en långt mindre roll än t.ex. i Sverige, där författarföreningen genom 1930-talet lotsades av Marika Stiernstedt.

Författarsamarbetet påfrestas av ideologisk polarisering

Högerorienteringen och de fascistiska tendenserna i Finland på 1930-talet fick de skandinaviska deltagarna att känna sig främmande i Helsingfors när Finland 1935 agerade värd för det nordiska författarmötet. Att Finland kändes i någon mån främmande berodde ändå inte enbart på ideologi. Få deltagare hade besökt Helsingfors, som för många kändes exotiskt, men Finland upplevs främmande också genom den starka politiskt vita, fosterländskt-konservativa ideologin, språkstriden som delade landet och tog sig uttryck i hetsiga påhopp, och censuren som strävade efter att hindra sådant som uppfattades som politiskt och sedligt fördärligt i kulturlivet och litteraturen.

Språkstriden mellan finsksinnade och svensksinnade var i själva verket något som nästan fick hela kongressen att ställas in, då värdparet Suomen Kirjailijaliitto och Finlands svenska författareförening inte kunde samarbeta i det inflammerade kulturklimatet. Den finska föreningen vädjade till den svenska, som hade föreslagit att kongressförberedelserna skulle avbrytas, och underströk sin egen opolitiska grund. Kongressen kunde genomföras i maj 1935 utan slitningar mellan föreningarna.⁸ Vårdarna gjorde sitt bästa för att visa upp ett Finland som hörde hemma i den nordiska gemenskapen, men det var svårt att upprätthålla idyllen samtidigt som en censurrättegång pågick mot journalisten och författaren Erkki Vala. Att processen aktualiserade frågan om yttrandefrihet var pinsamt för arrangörerna. Vala åtalades för blasfemi då han i sin vänstertidskrift *Tulenkantajat* publicerat ett utdrag ur Jaroslav Hašeks ”Den tappre soldaten Švejks äventyr under världskriget” (1923). De finländska författarna och författarorganisationerna var tudelade inför fallet; det

höjdes röster som försvarade yttrandefriheten och det fanns de som försvarade den litterära kontrollen. Dessa menade att litteraturen och den läsande allmänheten måste skyddas från osedligt och uppviglande inflytande, och att det inte gick för sig att parodiera militärlivet på det sätt som Hašeks roman gjorde.⁹

Två år senare fängslades Erkki Vala igen på grund av att han i sin tidskrift hade citerat engelska och skandinaviska röster ur en internationell kampanj till försvar av den finländske kommunisten Toivo Antikainen som dömts för högförräderi. De svenska författarna Eyvind Johnson och Arnold Ljungdal sände ett telegram till Vala då han frigavs: ”Vi hälsar er välkommen tillbaka till friheten. Det intellektuella Sverige ser i er dom ett återfall tillbaka i en lappoanda, som illa rimmar med talet om Finlands samhörighet med det demokratiska Norden!”¹⁰

Under författarkongressen 1935 skedde också sådana andra små konfrontationer mellan nordiska, socialistiska och socialdemokratiska författare och den vita offentligheten i Finland. På en utflykt till Sveaborg – som 1935 var museiområde, men också militärområde och garnison – berättade officeren som presenterade fästningen om de vitas tapperhet och de rödas vanära under inbördeskriget eller frihetskriget 1918. Han berättade om några röda kvinnliga fångar som försökt lura vakterna i Sveaborgs fångläger och därför avrättades. Den norska författaren Ninni Roll Anker som i sina romaner ofta skrivit om kvinnor och arbetarkvinnor kunde inte låta bli att utbrista ”Var de så tapre!” varvid en pinsam tystnad följde.¹¹

En annan underliggande fråga under Helsingforskongressen som blottlägger 1930-talets politiserade landskap är samarbetet med det tysk-nordiska författarhuset i Travemünde och den bakomliggande föreningen Nordische Gesellschaft. De finländska organisatörerna hade inbjudit Fred. J. Domes till den nordiska författarkongressen 1935 och upprätthöll kontakter till författarhuset fram till andra världskriget även om det blev allt mera stämplande att vistas i Travemünde efter 1935. Nordische Gesellschafts grund var nationalromantiska idéer om en gammal kulturgemenskap runt Östersjön kombinerad med en önskan att sprida nordisk litteratur och kultur i Tyskland och att öka kontakterna mellan de nordiska länderna och Tyskland. Efter Hitlers maktövertagande 1933 hade föreningen ställts under nationalsocialistisk kontroll och inkorporerats i nazisternas kulturpropaganda. Möjligheten att komma in på den tyska bokmarknaden var lockande och ekonomiskt betydelsefull för de nordiska författarna. För en del var också det nationalsocialistiska Tysklands internationella litteraturpolitik av vikt, där ett viktigt led var att mobilisera också de små nationella litteraturerna mot en förment fransk-universalistisk kanon. Tanken attraherade också finska författarförbundets ordförande V.A. Koskenniemi, som 1942 avancerade till andra vice ordförandeposten i nazisternas europeiska författarförbund. Finländaren Koskenniemi

tjänade inte minst som en för tyskarna lämplig kandidat för att motverka det latinska blockets expansionssträvanden inom förbundet.¹²

Tysklandsfrågan delade det litterära fältet i Finland, men inte på samma sätt som i de övriga nordiska länderna, och det fanns en förståelse för dem som sökte inte minst kommersiell framgång på tyska bokmarknader. Betydelsen av förbättrade ekonomiska utsikter kan inte underskattas. Om man i Finland fick vara väldigt nöjd med en upplaga på mer än 1 000 exemplar, trycktes Jarl Hemmers "Die Morgengabe" i 15 000 exemplar, och Sally Salminens bestseller "Katrina" i 40 000 exemplar.

Biblioteksstipendier och efterkrigstidens kulturbyråkrati

När de nordiska författarna i maj 1919 hade samlats i Köpenhamn diskuterades både författarrätt, ekonomi och Europas framtid i krigets efterdyningar. Det var inte sista gången som krig och kriser bidrog till att stärka banden mellan de nordiska författarna. Tiden efter andra världskriget framstår som ett särskilt produktivt skede i det författarrättsliga samarbetet i Norden, som 1947 resulterade i det nordiska normalkontraktet mellan författare och förläggare och i nya statliga stödformer för litteraturen knutna till bibliotekens utlåningsverksamhet – detta nordiska bidrag till författarrätt som i dag utvecklas i nya riktningar under den engelska benämningen "Public lending right" daterar sig till Köpenhamnsmötet.

Biblioteksstipendierna innebar ett betydande framsteg i det nordiska författarfackliga arbetet och blev ett viktigt stöd för författarnas ekonomi i alla de nordiska länderna. De illustrerar också på sitt sätt det nordiska författarsamarbetet och dess olika nationella lösningar. Det handlade dels om ersättning till författarna för den förlust det innebar att deras verk kunde lånas på offentliga bibliotek. Bibliotekens rätt att låna ut böcker betraktas då som en kulturpolitiskt motiverad begränsning av författarnas upphovsrätt – motiverad av betydelsen av medborgarnas rätt att få tillgång till kultur – som författarna ska kompenseras för. Samtidigt handlar biblioteksstipendierna om en statlig stödform för författarna och litteraturen.

Frågan hade diskuterats redan i Köpenhamn 1919 då den danska författaren Thit Jensen förde fram idén om en bokskatt på 5 öre som skulle betalas för varje lånad bok och tillfalla författaren. Danmark var också det land i Norden där en form av statlig ersättning för boklån infördes tidigast, direkt efter andra världskriget 1946. I Norge infördes ett system 1947, i Sverige 1954, i Finland 1961 och på Island 1967. Biblioteksmedlen var ett gemensamt nordiskt projekt och de finländska författarföreningarna kunde i sina förhandlingar med staten åberopa de nordiska exemplen. När regeringen i den föreslagna bibliotekslagen föreslog att den summa som staten reserverade för biblioteksersätt-

ningsstipendier skulle motsvara en procent av det statliga biblioteksanslaget, kunde Kirjailijaliitto och författareföreningen framgångsrikt argumentera för att lagen enligt nordisk modell borde fastställa summan till fem procent av biblioteksanslagen.¹⁴

De nordiska biblioteksersättningsmodellerna blev ändå inte helt lika, utan byggde på olika fördelningsprinciper. I Danmark var biblioteksersättningarna direkt knutna till utlåningsfrekvens, medan Norge och sedermera också Finland byggde upp en modell av solidarisk resursfördelning som inte gav företräde åt de mest utlånade författarna. Den kollektiva ersättningen till författarkåren som helhet administrerades i Finland av en särskild nämnd som var underställd undervisningsministeriet. Pengarna fördelades som biblioteksersättningsstipendier som kunde sökas av en statlig litteraturkommission där finska och finlandssvenska författare deltog i avgörandet om vilka som skulle tilldelas stipendier. På det sättet blev biblioteksersättningsstipendierna ett verktyg genom vilket författarna själva kunde premiera också mindre säljande författare enligt principer som de själva och inte marknaden kunde definiera. I Sverige valde man en kompromisslösning mellan den danska individuella och den norska och finländska kollektiva principen. En del av biblioteksersättningsmedlen knöts till utlåningsfrekvens, medan resten fördelades som stipendier.¹⁵

På 2000-talet kom de nordiska systemen delvis närmare varandra då ett EU-direktiv om uthyrning och utlåning från 1992 tvingade alla EU-länder (således inte Norge) att skapa system för upphovspersoners upphovsrättsliga ersättning enligt utlåningsfrekvens. År 2004 blev det tydligt att länder som tidigare inte agerat utgående från direktivets krav måste göra något för att undvika sanktioner från EU. Det här ledde på en del håll i Europa – bland annat i Italien och Spanien – till protester eftersom man uppfattade att direktivet hotade biblioteken och medborgarnas fria tillgång till litteratur. I Finland gick författarorganisationerna samman och grundade organisationen Sanasto (2005) som administrerar de medel som staten från och med 2007 betalar som ersättning för upphovspersoners förlust av inkomst på grund av de allmänna bibliotekens låneverksamhet. Som modell för Sanasto användes i planeringsskedet den svenska ALIS (Administration av litterära rättigheter i Sverige). Det äldre systemet med behovsprövade biblioteksersättningsstipendier försvann dock inte i Finland, utan kompletterades med de nya biblioteksersättningarna, men det senare systemet förmedlar mer pengar än det förra. År 2017 uppgick biblioteksstipendierna som efter ansökan delades ut till 287 skönlitterära författare, 60 översättare samt 43 författare och översättare av facklitteratur till 2,5 miljoner euro. Låneersättningarna som Sanasto fördelade uppgick samma år till totalt 14,2 miljoner euro.¹⁶

Avslutning

De nordiska författarkongresserna har under de gångna hundra åren varit mobiliserande idéplattformar där det litterära organisationsfältet i Norden har utvecklats på flera sätt. De nordiska kontakterna spelade till exempel en central roll i den feministiska organiseringen under 1970- och 1980-talet som för Finlands svenska författareförenings del satte punkt för en mångårig manlig dominans i föreningens styrelse. Kort efter var det den stormaktspolitiska omvälvningen som gjorde sig påmind bland de nordiska författarna, vars synkrets efter Sovjetunionens sammanbrott vidgades i riktning mot Östersjöns södra och östra kuster. På vårvintern 1992 steg omkring 300 författare från Ryssland, Estland, Lettland, Litauen, Polen, Tyskland, Danmark, Norge, Finland och Sverige ombord på kryssningsfartyget Konstantin Simonov, där man under några intensiva dagar på havet mellan Köpenhamn och S:t Petersburg diskuterade mellanfolkligt samarbete och litteraturens framtid i en betydligt mer avslappnad atmosfär än det ceremoniella författarsamarbetet mellan öst och väst under det kalla krigets dagar. Svenska författarförbundets ordförande Peter Curman var den drivande kraften bakom detta internationella författarmöte. Ombord på Konstantin Simonov föddes även idén om att utvidga det gränsöverskridande samarbetet till andra hav. År 1994 kryssade 400 författare på Egeiska och Svarta havet, denna gång ombord på skeppet World Renaissance, vilket i sin tur resulterade i Three Seas Writers' and Translators' Council, med säte i Rhodos.

När den största hänförelsen över den nya kulturella internationalismen efter kalla krigets slut och Berlinmurens fall lagt sig återgick man snart till vardagligare ting. Nya utmaningar handlade bland annat om hur man skulle förhålla sig till de nya EU-direktiven om upphovsrättsbaserade låneersättningar. Vid sidan av mycket annat på upphovsrättens område i digitalåldern inledde dessa diskussioner, till exempel under rubriken "Norden – författarnas lyckoland?" på nordiska författarkongressen på Hanaholmens kulturcentrum i Esbo 1995, en period som de nordiska författarna fortfarande lever i. I vilken utsträckning lyckolandet överlevt trycket från omvärlden och den nya marknadsliberala kulturpolitiken beror på vem man frågar, men att det nordiska författarsamarbetet alltjämt är ett livsviktigt forum mellan det lokala och det europeiska eller globala torde de flesta var överens om.

Noter

1. Författarföreningarnas och förbundens historia har presenterats i skrifter vid 50-, 100- och 120-årsjubileer. De senast utgivna böckerna är Jan Gehlin, *Floden och virvlarna. Linjer och episoder ur hundra års författarfacklig historia*, Stockholm Bonniers 1993; Johan Ringdal, *Ordnes pris. Den Norske Forfatterforening 1893–1993*, Oslo Aschhoug 1993; Lisbeth Worsøe-Schmidt, *Forfatter i Danmark 1894–1994*, København Dansk Forfatterforening 1994; Kai Häggman, *Kivelle perustettu. Suomen Kirjailijaliitto 1897–2017*, Helsinki: Otava 2017 samt Stefan Nygård & Henrika Tandefelt, *Skrivandets villkor och gemenskap. Finlands svenska författareförening 1919–2019*, SSLS 832, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2019.
2. Georg Brochmann, *Den norske forfatterforening gjennom 50 år. Ett bidrag till norsk åndslivs historie*, Oslo: Norske forleggerforening 1952, s. 211–212. Estland hade förklarat sig självständigt från Ryssland 1918, men var 1919 inbegripet i ett krig som avslutades först med freden i Dorpat 1920. Estniska författarförbundet grundades 1922.
3. Nordiska författar- och översättarrådets stadgar och en heltäckande sammanställning av lagstiftning och understödsformer för författarna i Norden hittas samlat på Dansk forfatterforenings webbplats: <https://danskforfatterforening.dk/nordisk-samarbejde/> (hämtad 10/9 2019).
4. Nygård & Tandefelt 2019, s. 48.
5. Om uppkomsten av europeiskt författarsamarbete på organisationsnivå se Hans Peter Bleuel, "A Short History of the EWC. Can Writers be Organised and Creative Simultaneously?", *The European Writer. Authors' Rights. Handbook of the European Writers' Congress EWC*, eds. H. P. Bleuel & Lore Schultz-Wild, München: European Writers' Congress 2000, s. 8–42.
6. "Runon muuttamista Rahaksi! Kepeällä omallatunnolla jätimme sen toisten, viisaampien ja käytännöllisempien ratkaistavaksi luottaen siihen, että he hoitavat meidänkin etumme." Huugo Jalkanen, *Kirjallinen kevät. Kuvauksia ja muistelmia Suomen kirjailijaliiton vaiheista*, Porvoo: WSOY 1956, s. 160. Cit. i Nygård & Tandefelt 2019, s. 49.
7. Hemmers tal cit. i Nygård & Tandefelt 2019, s. 119.
8. Nygård & Tandefelt 2019, s. 100–101.
9. Nygård & Tandefelt 2019, s. 102–103.
10. Cit. i Nygård & Tandefelt 2019, s. 104.
11. Brochmann 1952, s. 449; Nygård & Tandefelt 2019, s. 102.
12. Benjamin G. Martin, *The Nazi-Fascist New Order for European Culture*, Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press 2016, s. 239–242; Nygård & Tandefelt 2019, s. 124–131.
13. Enligt Göran Stenius, "Finländsk skönlitteratur uppskattad i Tredje Riket", *Västra Nyland* 1.10.1938. Se även Nygård & Tandefelt 2019, s. 131–136.
14. Nygård & Tandefelt 2019, s. 175.
15. Nygård & Tandefelt 2019, s. 175–180.
16. Nygård & Tandefelt 2019, s. 308–312.

LENA WIKLUND

NORDISKT OCH VARDAGSNÄRA – Kultur och utbildning på Biskops Arnö

På en ö i en avsides vik i sjön Mälaren ligger Stiftelsen Nordens Biskops Arnö, sex mil från Stockholm och fyra från Uppsala. 1956 fick Föreningen Norden genom en kunglig proposition tillstånd att använda ön och den statliga egendomen för att bedriva en nordisk folkhögskola och ett nordiskt institut. Ända sedan starten har det nordiska perspektivet varit en central del av verksamheten på ön.

Lena Wiklund, tf huvudredaktör för *Nordisk Tidskrift* har besökt Biskops Arnö.

Redan på 1930-talet fanns en tanke att Föreningen Norden skulle starta ett institut och en samlingsplats för nordiska möten och konferenser. Tanken på en folkhögskola fanns inte från allra första början utan kom senare. Först på 1950-talet tog letandet efter en plats fart på allvar. I början var Hässelby slott ett alternativ, men det blev inte av. Man fann i stället så småningom Biskops Arnö. 1956 skrev så kungen en proposition till riksdagen att Föreningen Norden kostnadsfritt skulle få disponera ön för att driva en nordisk folkhögskola och nordisk verksamhet. 1958 startade så verksamheten.

I portalparagrafen i stadgan för Stiftelsen Nordens Biskops Arnö står att ”Stiftelsens ändamål är att genom Föreningen Nordens Institut och Nordens Folkhögskola Biskops Arnö främja nordiskt samarbete och bedriva bildningsverksamhet med nordisk inriktning”. Biskops Arnö har således haft och har två huvuduppdrag, att bedriva folkhögskola och nordisk verksamhet.

Mats Lundborg är sedan åtta år rektor på Biskops Arnö:

Varför är det viktigt att Biskops Arnö finns idag? Vad är verksamhetens huvudsyfte?

– Vi sysslar med ett vardagsnära och mycket konkret nordiskt samarbete. Vi samlar människor från hela Norden på Biskops Arnö som mötesplats. Huvudsyftet följer portalparagrafen i stadgan om att bedriva ett nordiskt institut och en nordisk folkhögskola.

Vad har verksamheten för omfattning, budget, antal anställda och elever?

– Biskops Arnö omsätter ungefär 40 miljoner kronor och vi har cirka 40 anställda. Verksamheten bygger dock mycket på gästlärare så vi har cirka 150 personer på lönelistan, många personer som kommer in för längre och

Biskops Arnö. Foto: Carl-Olof Zimmerman.

kortare uppdrag, handledare för Författarskolan, Dokumentärutbildningen, Fotoskolan osv. Vi har statliga bidrag som gäller folkhögskolan och yrkeshögskolan, sedan är det pengar i form av internatavgifter för de elever som bor här. Undervisningen är kostnadsfri för eleverna men de betalar för kost och logi. De nordiska seminarierna söker vi pengar för i fonder och dylikt.

– Jag brukar säga att verksamheten står på tre ben. Först utbildningsverksamhet med folkhögskola och yrkeshögskola och övriga kurser, sedan den nordiska verksamheten, och sist den kommersiella verksamheten med vandrarhem, bed & breakfast och extern konferensverksamhet. Vi har cirka 250 elever men alla är inte på plats samtidigt. En del läser på distans och vistas på Biskops Arnö bara några dagar i månaden, och delar av utbildningarna är praktik. Vi har cirka 130 bäddar och en del elever pendlar från Uppsala och Stockholm.

Hur välkänt är Biskops Arnö i Sverige, och i de övriga nordiska länderna?

– I kulturkretsar i Sverige är Biskops Arnö mycket välkänt. Vi förekommer ständigt på kultursidorna, och eftersom så många författare tidigare har gått här blir det lite av ett självspelande piano, elever refererar till skolan i olika sammanhang. Även i de övriga nordiska länderna är Biskops Arnö välkänt. Bland gemene man däremot är vi nog inte mer kända än någon annan.

Hur kan man beskriva verksamhetens utveckling och resultat sedan starten?

– En brytpunkt för folkhögskoledelen på Biskops Arnö är 1978-1982. Skolöverstyrelsen hade ansvar för fördelning av statsbidrag och tillsyn över folkhögskolorna, och folkhögskolan var i första hand en alternativ skolform.

I slutet av 1970-talet inleddes en försöksverksamhet som innebar att folkhögskolorna fick starta profilutbildningar. Biskops Arnö initierade då en skrivarkurs som sedan kom att utveckla sig till Författarskolan som startade 1981. Samtidigt initierades en kurs i Dokumentär fotografi som senare slogs ihop med Grundkurs för fotografisk utbildning på Folkuniversitetet i Stockholm, och detta blev Nordens fotoskola som startade 1982. Vi startade ungefär då också en medieutbildning som sedan blev Dokumentärfilmutbildningen. Vi initierade också ganska tidigt en ekologikurs, ungefär 1985. Den blev sedan uppdelad i två inriktningar, en resekurs till Indien/idag Global rättvisa och en kurs i Naturens medicin. Skolan kommunaliserades och Skolöverstyrelsen upphörde 1991. Folkbildningsrådet etablerades som i myndighets ställe fördelar statsbidragen till folkhögskolorna. Man beslöt att varje folkhögskola skulle ha en allmän kurs. Detta hade Biskops Arnö först dispens från, men 2006 startade allmän kurs på Biskops Arnö.

– En annan utvecklingslinje är våra litterära seminarier och författarseminarier som utmärker sig med sin kontinuitet. De har oavsett politiska vindar och vem som fördelat statsbidragen varit ett grundfundament i verksamheten.

Nämn några framgångsexempel?

– Framgången tycker jag är hela vår kulturinriktning. Författarskolan och Nordens fotoskola är båda framgångsexempel. Många av våra elever blir etablerade författare, den listan är lång. Några exempel på mer kända författare som gått på Biskops Arnö är svenska Sara Stridsberg, finlandssvenska Monica Fagerholm och svensk-norska Beate Grimrud.

Berätta om ert miljöarbete? Vad betyder det att Biskops Arnö är Svanenmärkt?

– Hela anläggningen är miljömärkt av den nordiska miljömärkningen Svanen, och restaurangen är kravmärkt. Det är många parametrar man ska leva upp till för att få Svanen, allt från glödlampor till vattenförbrukning och ekologisk mat. Vi gjorde en översyn av verksamheten som den var och då framkom att vi inte hade så svårt att uppfylla kraven. Däremot tog det lång tid att dokumentera vad vi faktiskt gjort. I den dokumentationen blev det också tydligt vad vi skulle kunna göra ännu bättre. Exempelvis, när det gäller ekologisk mat så har vi ökat andelen i restaurangen från 18 till 40 procent på några få år. Vi har sänkt vattenförbrukningen med 30 procent på två år, och vi har sänkt energiförbrukningen. När det gäller vilken betydelse Svanenmärkningen haft utåt, så i till exempel konferensdelen är det en del av marknadsföringen. Det är också ett krav idag i den offentliga upphandlingen för folkhögskolor att man har en miljömärkning.

Herrgården på Biskops Arnö. Foto: Lena Wiklund.

Nordiska litterära seminarier och författarseminarier

1960 startade Biskops Arnö de nordiska litterära seminarier och författarseminarierna och de pågår alltjämt. Man samlar varje år nordiska författare och fram till idag har man arrangerat cirka 200 seminarier, så det är en lång kontinuitet. Med cirka 20 deltagare på varje, en del återkommande flera år, så blir det cirka 3.000-4.000 nordiska författare som har samlats på Biskops Arnö för att diskutera text, litteratur och författarskap. Tiden för starten kan jämföras med att Nordiska rådets litteraturpriser delades ut första gången 1962 och att Nordiska kulturfonden bildades 1966.

2019 genomfördes nordiskt debutantseminarium för 57:e året i rad. Där träffas nordiska författare som kommit ut med sin första bok. Kärnan i seminarier är textsamtalet. Då talar man om texter som deltagarna skrivit, och det är ett samtal författare emellan, utan närvaro av läsare och publik eller förlag.

Ida Linde är en av de ansvariga för debutantseminariet:

– Verksamheten med litteraturseminarier och författarseminarier sedan 1960 har samlat och samlar nordiska författare för att diskutera litterära idéer, tankar och strömningar. Nästan alltid annars när författare träffas, på mässor och liknande så finns det läsare eller marknad närvarande. På Biskops Arnö får de bara prata litteratur. Ett exempel på upplägg är att vi bjuder in tre nordiska författare att samtala på något tema. Det blir på ett annat sätt än regelrätta författarsamtal där den inbjudne talar om egna verk.

– Debutantseminarierna är en vecka varje år då författare kommer som har debuterat i något av de nordiska länderna med en bok det gångna året. De

nomineras till vistelsen på Biskops Arnö av sina författarförbund, ett slags stipendium. På seminariet får de möjlighet att diskutera sin erfarenhet av att ha gett ut sin första bok samt att öka kontaktytorna. Det är bra eftersom nordiska språk är små, och det är viktigt med en nordisk gemenskap. Alla nordiska länder och självstyrande områden deltar, och vi har ca 20 deltagare.

– Författarseminarierna och de litterära seminarierna har gett Biskops Arnö en betydelsefull placering i nordiska litterära sammanhang. En del av författarseminarierna har dock tvingats till uppehåll sedan ett par år. Tyvärr har stödfonder som finansierat dem på sista tiden valt en annan inriktning med mer fokus på nya projekt, och då har en del av Biskops Arnös seminarier med sin långa tradition hamnat utanför. Den stora drömmen är att få tillbaka författarseminarierna.

Författarskolan

Biskops Arnös Författarskola utvecklades ur de litterära seminarierna och författarseminarierna från 1960. Folkhögskolan Författarskolan startade så 1981 som en pågående kurs. Under första året, grundåret, arbetar man målmedvetet med författande och läsande, och det är en kurs som riktar sig till den som vill engagera och fördjupa sig i sitt eget och andras skrivande.

Ett andra år finns som en fördjupningskurs för den som vill arbeta dels med ett eget skönlitterärt manus, dels vidareutveckla sina kunskaper om litteratur, litteraturteori och estetiska frågeställningar. Andra året riktar sig till den som är seriöst inriktad på en framtid inom det litterära fältet med kritik, tidskrifts- eller förlagsverksamhet, samt som utövande författare.

Det är cirka 200 personer som söker till grundkursen och cirka 100 till fördjupningskursen. Ansökan består av ett personligt brev och en text på tio sidor. Intaget blir sedan cirka 15 elever i varje årskull, några deltagare brukar vara från övriga Norden.

Ida Linde är lärare också på Författarskolan:

– Upplägget för grundåret är ett prövande. Vi arbetar med temaveckor och eleverna introduceras till den samtida poesin och prosan. Olika teman som exempelvis sorg och föräldraskap är utgångspunkter i undervisningen. Vi har föreläsningar och diskussioner, och läser otroligt mycket, däribland mycket nordisk samtidslitteratur. Det viktigaste på utbildningen är textsamtalet. Då sitter man i mindre grupper och diskuterar elevernas inlämnade texter. Den som har skrivit texten sitter tyst medan de övriga diskuterar texten. Den som skrivit får prata på slutet. Den här processen gör eleverna till goda läsare av andras texter, och då blir man i slutändan också en bättre författare. Andra året så är man på Biskops Arnö fyra dagar i månaden, resten av tiden sitter man hemma och arbetar. Då fokuserar man mer på en text och har en extern handledare som är verksam författare.

– Om utbildningens utveckling över tid så kan man säga att den varit sig ganska lik över åren. Textsamtalet har alltid varit navet i utbildningen. Skolan präglas dock alltid av vilka lärare som är på plats. De senaste tio åren har vi haft ett fokus på att göra kursen ännu mer samtidsinriktad.

– Författarskolan har en nordisk profil såtillvida att vi tar emot sökanden som skriver på danska, norska och svenska, så det är de språken som kan förekomma i klassrummen. Vi uppmuntrar också eleverna att läsa nordiska böcker på originalspråk.

– En framgång för Författarskolan är att så många elever sedan blir publicerade. Men även de som inte kommer fram som författare har på skolan fått en upplevelse för livet med det att de har varit i en kreativ kupa ett år, umgås tätt med en liten grupp och befunnit sig på en ö. Då lär man sig mycket om sig själv och har fått erfarenheter som man kan ta med sig in även i andra yrken.

– Jag menar att en utmaning för framtiden för Författarskolan är att lyfta frågan om folkbildningens roll i det framtida samhället, dess idéer om samtalet som pedagogisk idé och synen på att alla kan bidra med kunskap. En annan utmaning är att ge eleverna ett utrymme att tänka utan press.

Nordens fotoskola

Biskops Arnös Nordens fotoskola är en Yrkeshögskola startad 1982 som leder till yrket fotograf och bildjournalist. Det är ungefär 15 studenter i varje årskull och utbildningen är tre år. Några elever i varje kull brukar vara från andra nordiska länder.

Jonas Berggren är lärare på Nordens fotoskola:

– Bakgrunden till Fotoskolan är att en lärare, Göte Ask på skolan arbetade i en dokumentärtradition som man ville utveckla, och ur det skapades Nordens fotoskola. 1997 blev den en kvalificerad Yrkeshögskola och sedermera 2012 en treårig Yrkeshögskola. Yrkeshögskolan är en mer styrd form av utbildning än folkhögskolan med kursplan, utbildningsplan och betygskriterier. Pengarna är statliga och riktas till utbildningar där arbetslivet har störst behov.

– Upplägget för utbildningen är att första året sätts grunderna. Det handlar mycket om teknik, både kamerateknik, bildredigeringsteknik och berättarteknik. Man lär sig hur man bygger upp ett reportage, och det liknar väldigt mycket hur man arbetar ute i arbetslivet som fotograf. Studenterna får också öva på olika gener i yrket som magasin, porträtt. Man skriver även journalistiska texter och arbetar med grafisk form. Allt är digitalt, inget är längre analogt. Under år två utvecklar man sedan längre berättelser, gör reportage med både research, skriven text och foto. Tredje och sista året är det praktik ute i arbetslivet, en plats per termin, på tidningar, museer och andra ställen.

– Ett framgångsexempel är att Nordens fotoskola ända sedan starten haft högt renommé, och många elever blir etablerade framgångsrika fotografer. Många uppdragsgivare vill arbeta med fotografer examinerade från Nordens fotoskola, för de blir bra bildberättare. Ett exempel på misslyckande var 2015 då vi inte fick medel och således inte kunde starta en klass. Men 2016 fick vi pengar igen och var tillbaka på banan.

– Jag skulle gärna se mer nordiskt samarbete inom utbildningen framöver. Men Yrkeshögskolan är i hög grad styrd, tidsmässigt, schemamässigt och ekonomiskt, så det kan vara svårt att gå utanför mallen.

– Framtida utmaningar för verksamheten är att vi bara får pengar för två intag åt gången. Sedan måste vi söka nya pengar, så vi lever med kort framförhållning. För studenterna är den stora utmaningen att klara sig i en frilansmiljö när man är klar med utbildningen. Det finns ingen garanti för anställning nu för tiden för fotografer när man tar examen. Man behöver ha ett driv för att ha ett eget företag, vara framåt och aktivt söka upp uppdragsgivare och presentera sig. Det räcker inte att man tycker om att fotografera och är duktig fotograf.

Det nordiska Pärlsamarbetet

En del av Biskops Arnös nordiska verksamhet är att ordna språkkurser. På Biskops Arnö genomförs varje år cirka två språkkurser som vänder sig till lärarstudenter i Norden, s.k Pärlkurser. Upplägget är en veckas kurs med undervisning i svenska språket och kulturen, och de är ett led i att öka den nordiska grannspråkförståelsen.

Kurserna är ett samarbete med de nordiska Pärlorna. Dessa är, förutom Biskops Arnö, de bilaterala nordiska verksamheterna Hanaholmen i Helsingfors (Finland-Sverige), Voksenåsen (Norge-Sverige) och Lysebu (Danmark-Norge) båda i Oslo och Schæffergården (Danmark-Norge) i Köpenhamn. Alla dessa har ett bilateralt och nordiskt uppdrag. Tillsammans har Pärlorna uppdraget och finansiering från Nordiska ministerrådet för att ordna språkkurserna.

Håkan Tegnestål arbetar med Pärlkurserna på Biskops Arnö:

– 1978 började dansk-norska fonden att utbilda danska och norska skolbarn i kortkurser i språk, på Lysebu och Schæffergården. I Sverige fanns tidigare Hässelby slott som nordisk Pärla, men det gick i konkurs i början av 2000-talet. Då uppstod frågan om Biskops Arnö kunde ta över Pärlkursverksamheten från Hässelby slott, som en följd av den nordiska verksamheten på Biskops Arnö med nordiska seminarier. Så 2004 arrangerade Biskops Arnö den första Pärlkursen.

– Kursernas målgrupp är grundskolelärarstudenter. Tanken är att de sedan ska föra vidare kunskaperna till sina elever. I grupper om cirka 25 studenter vistas deltagarna på Biskops Arnö i en vecka.

– Som mest har vi haft 3-4 kurser per år men det har blivit färre. Vi är beroende av att universiteten hinner och klarar att samla grupper till kurserna. På senare tid har universiteten på grund av åtstramningar i administrationen haft svårare att organisera grupper till kurserna. Kanske bör språkverksamheten utvidga målgruppen framöver, och vara ytterligare flexibel i sitt språkfokus.

Biskops Arnös bibliotek – skolans hjärta

Ända sedan starten 1958 har det funnits ett växande bibliotek på Biskops Arnö. 1997 byggde man ut biblioteket till dess nuvarande form. Biblioteket har drygt 20.000 boktitlar, och samlingen omfattar främst skönlitteratur och litteraturvetenskap från hela Norden. Man har också nordisk dags- och veckopress.

Biblioteket hör till skolan och är i första hand till för personal och elever med koppling till utbildningarna. Skolans kurser präglar samlingen, och biblioteket används ganska mycket i undervisningen.

Alfred Arvidsson är bibliotekarie:

– Att Biskops Arnö har ett nordiskt bibliotek tror jag betyder väldigt mycket. Det sägs ibland vara Biskops Arnös hjärta. Det är unikt att en folkhögskola har ett så stort bibliotek, och att det är så nordiskt. Här finns mycket litteratur på originalspråk, förutom svenska främst danska och norska. Det är ett fokus på samtidslitteratur, men det finns även en hel del klassiker.

– Till barn och unga idag skulle jag vilja säga när det gäller engagemang för kultur och litteratur i Norden, att ett intresse för detta kan öppna många dörrar i livet. Det finns väldigt mycket bra nordisk litteratur, och läsning kan ge stor tillfredsställelse och också en flykt från verkligheten. Läsning kan vara en viktig komponent i vår personliga utveckling.

– Vi har nyligen tagit emot av Nordiska rådets svenska delegation en uppställning med alla nominerade och prisvinnande böcker till Nordiska rådets litteraturpris som startade 1962. Med närmare 500 titlar är samlingen i det närmaste komplett, och flera av skolans tidigare elever finns med bland författarna. Samlingen betyder mycket för oss, och sätter pricken över i att vi är ett nordiskt bibliotek.

Biskops Arnös bibliotek har nyligen tagit emot en boksamling efter framlidne Claes Wiklund, sekreterare Letterstedtska föreningens huvudstyrelse och huvudredaktör för NT 1983-2019.

Björn von Sydow, Letterstedtska föreningens ordförande:

– Biskops Arnös bibliotek är en mycket hedersam hemvist för denna nordiska samling av politiska biografier.

Biskops Arnös bibliotek. Foto: Lena Wiklund.

Biskops Arnö och framtiden

Några avslutande frågor till Mats Lundborg:

Hur ser framtiden ut för Biskops Arnö? Vilka är de största utmaningarna?

– Det är ekonomin. Det har vi nog gemensamt med många folkhögskolor, för de statliga bidragen följer inte kostnadsutvecklingen i samhället. Vi blir mer och mer beroende av andra pengar. Det är också svårt för oss att konkurrera med löner till lärare. I skolan har man satsat på förstelärare med högre lön, och det har vi svårt att matcha. Den nuvarande statliga politiken är mycket positiv till folkhögskolor, men i oppositionen finns till exempel Sverigedemokraterna som ifrågasätter folkhögskolorna och deras uppdrag.

– En annan utmaning för framtiden är vårt tudelade uppdrag. För det första ska vi med vår allmänna kurs vara en andra chans för elever som inte lyckats i den vanliga skolan. Och det här är en grupp som vi lyckas mycket bra med. Det är en del i folkhögskolan som är ett samhällsuppdrag som borde förtjäna mer uppmärksamhet från statsmarkerna. För det andra har vi en utmaning i vår roll som del i kulturens ekosystem. De flesta som går på högre konstnärliga utbildningar på högskolor och universitet kommer från folkhögskolan.

Hur kan Biskops Arnö göra skillnad inom sitt område framöver?

– Genom att fortsätta att stärka den verksamhet vi har. I författarsverige gör vi stor skillnad, våra författarlärare brukar säga att vi har förändrat hela den litterära scenen i Sverige de senaste tio åren. Utan Biskops Arnö hade den inte sett ut som den gör idag. Om det stämmer, så har vi verkligen gjort skillnad, och då tänker jag att det ska vi fortsätta att göra.

Vilket nordiskt samarbete skulle du vilja se inom Biskops Arnös verksamhet framöver?

– Jag skulle vilja se mer av den verksamhet vi har för författare. Sedan skulle också vilja ge utrymme för ett samtal om den nordiska folkbildningen, bildningen och folkhögskolan som unik utbildningsform. Det kunde arrangeras i form av ett seminarium eller en temadag för folkhögskoleledare i Norden. Uppdragen skiljer sig lite för folkhögskolor i de nordiska länderna men man pratar om folkbildning och pedagogik på ett likartat sätt. Danmark, Norge och Sverige har ungefär lika stor omfattning av folkhögskoleverksamhet, Finland och Island lite mindre. Den allmänna kursen som finns i Sverige är ett utbildningsuppdrag och har inte sin motsvarighet i de andra länderna vars verksamhet i huvudsak bygger på kurser med specialinriktning.

Vilket budskap vill du förmedla till barn och unga idag när det gäller intresse för kultur och litteratur i Norden?

– Vi har i Norden en lång och gemensam historia. Närområdet är underskatat, och jag tänker att det är rimligt att man utforskar närområdet först innan man söker sig längre bort.

Källor:

Samtal med personal på Nordens Biskops Arnö:
Mats Lundborg, rektor
Ida Linde, lärare Författarskolan
Jonas Berggren, lärare Nordens fotoskola
Håkan Tegnestål, ansvarig nordisk verksamhet
Alfred Arvidsson, bibliotekarie
www.biskopsarno.se
Januari 2020

HANS H. SKEI

UNNI LINDELLS KRIMINALROMANER

– "eventyrbøker for voksne"

Altfor ofte blir kvinnelige krimforfattere kalt «krimdronninger.» Få fortjener denne tittelen, men i moderne norsk krimlitteratur er det liten tvil om at Unni Lindell gjør det. Både på grunn av kvaliteten på de enkelte bøkene, men også fordi hun har fornyet seg gjennom mer enn 25 år.

NTs norske redaktør, Hans H. Skei, gir en oversikt over hele hennes krimlitterære forfatterskap.

Unni Lindell ga ut sin første bok i 1986, ungdomsboken *Den grønne dagen*, og holdt seg i mange år til bøker for barn og ungdom, samt en rekke bøker innenfor det vi kan kalle «humor-genren». Hun publiserte tidlig kriminalnoveller av høy klasse, men den første boka i genren kom først i 1993 med novellesamlingen *En grusom kvinnes bekjennelser*. Det var innledningen til et krimlitterært forfatterskap som så langt omfatter tretten romaner og to novellesamlinger og plasserer henne i første rekke blant dagens norske krimlitterære forfattere. Bøkene hennes har kommet i store opplag på en rekke av de viktigste europeiske språk, og flere er filmatisert for TV.

Lindells kriminalromaner forener spenning og fare med tette beskrivelser av politiet som etterforsker og til slutt oppklarer forbrytelsene, og hun gjør dette i bøker som er sterkt samfunnskritiske. Til grunn for mange av forbrytelsene ligger ikke bare de vanlige psykologiske motivene – alt fra sjalusi og hevn til galskap, men også en klar forståelse av mekanismer i samfunnet rundt forbrytere og politi som slettes ikke er uten ansvar eller skyld for det som skjer. I Lindells kriminalromaner er ikke alt på plass og alt i orden i samfunnet selv om den skyldige er tatt. Bruken av en seriefigur gir henne også muligheten til å vise hvordan etterforskeren over tid påvirkes av en etterforskning som gir glimt inn i de mørkeste sidene av et menneskesinn og i skyggesidene av det moderne samfunnet. Dette gir en ekstra dimensjon til de senere romanene hennes.

En grusom kvinnes bekjennelser? Kriminalnoveller

Det overrasket ingen da Unni Lindell ga ut sin første kriminalbok, novellesamlingen *En grusom kvinnes bekjennelser* i 1993. Hun hadde vunnet krimlitteratorkonkurranser og de fleste novellene som nå ble utgitt samlet, hadde vært trykt før. Novellene er kriminalfortellinger for så vidt som de omhandler uhyggelige drap og skremmende hendelser av mange slag ellers,

men de bryr seg lite om etterforskning eller oppklaring. Sånn sett er de små grøssere, noen av dem riktig utspekulert uhyggelige. Uhyggen blir ikke mindre av at de fleste hendelsene skjer i rolige og trygge villastrøk, hvor til og med gatenavnene (Blåbærstien og lignende) inngir trygghet. Den prisbelønte «Jakten på Askepott» beskriver riktignok frykt og drap i en stor boligblokk, og «Huset i enden av veien» er grotesk i sine beskrivelser av fellesskap i galskap. «Hjemmelaget vin» kunne ha vært et mesterstykke i det perfekte mord, men en vri på slutten avslører alt. Novellene er til tider på høyde med Roald Dahls små mesterverk i kortgenren, og Lindells noveller er utvilsomt en norsk variant av det som først og fremst er en engelsk teksttype. Først i 2015 kom den andre novellesamlingen, *Min mor har en saks i ryggen*, men da hadde Lindell gitt ut ti kriminalromaner, og novellesamlingen ble nærmest å betrakte som et hvileskjær før hennes gjennomgangsfigurer og helter – Cato Isaksen og (fra bok nummer 6) Mariann Dahle, fikk nye og skumle oppdrag som krevde romanens omfang og bredde.

Både lesere og anmeldere ventet etter denne den første novellesamlingen på at Lindell skulle komme med en kriminalroman – ikke minst fordi kvinnelige kriminalforfattere i løpet av noen få år tidlig på 1990-tallet nærmest hadde tatt over og i alle fall blitt svært synlige i norsk krimlitteratur: Kim Småge, Anne Holt, Karin Fossum og Kjersti Scheen var alle ute med kriminalromaner før Lindells *Slangebæreren* kom i 1996. Her gjennomfører hun elegant den vanskelige balansegang mellom kriminalromanens hovedanliggende som gjelder forbrytelse, etterforskning og oppklaring og den realistiske samfunns-kritiske roman. Hun har helt bevisst valgt å gjøre kriminalromanene sine til brede skildringer av trekk og sider ved utviklingen i samfunnet, og hun har ikke minst valgt å la etterforskernes privatliv være en integrert del av fremstillingen av vold og død, etterforskning og morderjakt – med de beske erfaringer og den bitre livsinnsikt det kan lede til. Spenning og handlingsutvikling skjer dermed minst på to plan som griper inn i hverandre, men i Lindells bøker får vi ofte også glimt sett fra morderens synsvinkel, uten å vite hvem det er.

Slangebæreren

Med god grunn fikk Lindell overstrømmende kritikk for den første boken om Cato Isaksen, *Slangebæreren*. Med utpreget sans for detaljer, med fin språklig formuleringsevne til hjelp for iaktakelsene, og med en god porsjon sosial indignasjon, skriver hun om uforklarlige mord som alle ser ut til å ha noe å gjøre med et kritesenter for mishandlede kvinner. Mordetterforskningen strukturerer romanen, men hovedpersonen, Cato Isaksen, har et så sammensatt følelsesliv og så kompliserte samlivsforhold at han og livet hans langt på vei blir like sentralt som de sakene han etterforsker. Lindell balanserer fint skildringen av Cato Isaksens mer enn vanskelige liv og det som rører seg bak en ukjent seriemorder som vi vet kommer til å slå til igjen.

Slangebæreren er en kriminalroman som helt bevisst prøver å gjøre flere og andre ting enn det mange kriminalbøker gjør, og jeg tror egentlig grensene for genren er vide nok til å romme både tema og fremstilling slik vi har det her. Troen på at kriminalromanen, med sin særlige leserappell, også skal og bør kunne være kritisk i forhold til sosiale og politiske forhold, ser ut til å være sterk hos flere forfattere i dag. Formen passer til å ta opp problemer fra gråsonene i samfunnslivet, men problemet er selve leserforventningene som ligger til genren og som neppe omfatter dyptloddende menneskeskildring og engasjert eller indignert sosialrealisme.

Drømmefangeren – Rivertonprisvinner 1999

Før Lindells neste kriminalroman med Cato Isaksen, ga hun ut en «vanlig» roman med helt andre stemninger og helt andre kvaliteter, også språklig; nemlig *Måneorkesteret* (1998). Her finnes også mysterier og overgrep, men det sier noe om spennvidden hos denne forfatteren at hun kunne skrive en så annerledes roman mens utfordringene sikkert sto i kø for seriehelten Cato Isaksen.

Lindell fikk Rivertonprisen for 1999 for sin andre bok om Cato Isaksen, *Drømmefangeren*. Det er en kriminalroman trygt innenfor genren når det gjelder forbrytelse, etterforskning og oppklaring, men som også er en samtidskritisk, samfunnskritisk og samlivskritisk roman. Den lever et dobbeltliv slik kriminalromanen alltid har levd – i balansegangen mellom formellitteraturens krav og den engasjerte og kritiske realistiske roman. Den ivaretar også kravet om spenning og handlingsutvikling, og skaper uhygge og utrygghet ved at vi som lesere blir kjent med forbryterens planer.

Romanen begynner med noen gåtefulle tekstbiter før selve hovedteksten med et brutalt og raskt drap, fortalt fra morderens synsvinkel. Ved å skifte perspektiv, men beholde fortellerstemmen, skapes en egen spenning ved at vi vet mye om morderen, men samtidig er vi som lesere ikke nærmere en oppklaring enn et hardt arbeidende politikorps. Tekstpartiene der vi følger morderens forvridde og merkelig logiske tanker skaper frykt og spenning i forhold til det som skjer i fullt dagslys, og som sannelig er dramatisk nok. Til slutt er kanskje ikke engang avsløringen det mest avgjørende. Så mange mennesker og så mye vanskelig liv er presentert for oss at vi nok er vel tilfreds med at en psykopatisk morder blir fanget, men ellers er vi opptatt av hvordan det går med enkeltpersoner og hele familier. Mordgåtene forblir lenge uløste, trusselen om neste trekk varer ved. I et lynglimt ser Cato sammenhenger han vagt har følt, og alt løser seg opp i en voldsom oppgjørscene. Det kunne ha gått enda verre enn det gjør, og fortredeligheter og forbrytelser er det nok av i en kriminalhistorie der alt til slutt kommer for en dag, slik det helst skal og må. Underveis har vi lest en tett, detaljert, velkonstruert og psykologisk utstudert kriminalroman, som gir oss langt mer enn svaret på hvem som gjorde det.

Hemmeligheter fra fortiden – mer Cato Isaksen-krim

Tredje bok med Cato Isaksen i sentrum, *Sørgekåpen* (2000), er en mer entydig og klar kriminalroman enn de to første. Det betyr at skildringene av sosiale problemer og skjevheter i velferdsstaten, inkludert en god porsjon samlivskrise og private vanskeligheter for Cato Isaksen, er sterkt nedtonet. Dermed kan boken i stor grad handle om mord og oppklaring av mord.

Gjennom bokens første halvdel samles nesten all mistanke for drapet på Ester Synnøve Lønn, en 32-årig kvinne som bor på hemmelig adresse for å unngå sin voldelige eksmann, Johnny. Når deres felles barn så forsvinner, synes alt å peke i retning av Johnny. Men i Enger i Østfold dukker mye grums fra fortiden opp, og et omstendelig og langvarig politiarbeid uten resultater, skyter plutselig fart. En ny og annerledes intrige bygges opp, vi får barndoms- og ungdomsovergrep; oppvekst hos tante og halvtomsete naboer, bildrap og forsvinning i myra. Vi har med andre ord en bok som samler seg rundt ett drap og én mistenkt, nærmest før den egentlige historien kommer i gang og kobles til den første slik at alle brikker faller på plass.

I alle vanskelige saker Cato Isaksen jobber med kommer det et punkt hvor alt står i stampe, hvor alle stanger hodet mot veggen, før Cato plutselig, via intuisjon, noe ubevisst som dukker opp til overflaten, eller en uventet kobling av fenomener, finner en vei ut av uføret. Dette er mesterlig gjort i *Sørgekåpen*, og ikke lett å følge for leseren om han ikke har oppdaget at katter nesten alltid finnes og spiller en rolle i Lindells bøker!

Nattsøsteren fra 2002 har en flertydig tittel som blant annet bidrar til å skape falsk mistanke underveis i lesningen, men vi ser også hvor finurlig den er når vi til slutt vet hvem den skyldige er og hva dennes avvik består i. Førstepolitibetjent og leder av etterforskningen, Cato Isaksen, får her en sak der en eldre dame blir skutt og drept i Ullevål hageby. Like etter blir drapet koblet sammen med en sak der en fjorten år gammel jente, Katherine, er savnet fra Drøbak. Lenge får forholdene i Ullevål hageby ligge i fred. Det meste handler om Drøbak og hva som kan ha skjedd med den forsvunne fjortenåringen. Etterforskningen må skifte om, vektlegge annerledes, når alt synes uforståelig. Igjen kobler Cato på nye måter og innser plutselig hva som er i ferd med å skje. I et heseblesende kappløp med morderen og døden – det er ikke det første i karrieren – ser vi glitrende eksempler på evnen til å avslutte kriminalhistorien med minst en omdreining til på spenningsskruen.

Rødhette – en annerledes krim

Etter disse fire kriminalromanene med Cato Isaksen i sentrum overrasket Lindell mange med å skrive en mer thrillerpreget krim, uten Cato og med svært lite etterforskning, om vi ser bort fra en pensjonert lensmann som er besatt av mistanken om at den ene av tre søstre i en heller tvilsom familie har

begått en serie drap – alle på menn. *Rødhette* (2004) bygger på en finurlig idé, der den som driver etterforskningen gjør det av private årsaker – uten at politiet formelt trekkes inn – fordi han føler han har et ansvar for at den han jakter på er blitt masse-morderske. Tidlig i boken avsløres det hvem av søstrene det gjelder fordi vi som lesere får adgang til hennes ”nattbok”. Det er kanskje både rimelig og naturlig at vi innenfor ”kvinnekrimmen” får en bok der Rødhette hevner seg på ulven, og slipper unna med det – men det kan også være at leseren gjør seg mange tanker om det rimelige i romanens sluttoppgjør.

Men Cato Isaksen er tilbake i neste bok - *Orkestergraven* fra 2005. Det er en dyktig utført fortelling der Lindell som vanlig benytter flere synsvinkler og lar flere personer komme til orde gjennom forskjellige teksttyper. En musiker fra Operaorkesteret, Siv Ellen Blad, blir funnet drept på Vinderen. Et brev fra en mann i orkesteret kan være et viktig spor og gi antydninger om at orkestergraven har flere betydninger. Romanen fremtrer som et bevisst og utspekulert puslespill der alle biter til slutt faller på plass gjennom det etterforskningsarbeidet som førstebetjent i Oslo-politiet, Cato Isaksen, gjør. For leseren er signalene mange underveis, men romanens særlige styrke er persongalleriet og forståelsen av hvordan et mord griper inn i og forstyrrer veldig mange liv.

Cato Isaksen får en medspiller – Marian Dahle

Uten å ofre sin helt, fornyer Lindell seg likevel på helt avgjørende vis i *Honningfellen* fra 2007. Kanskje følte hun behov for at Cato Isaksen, som fremdeles er helt og sentralfigur i denne romanen og krimbøkene Lindell har gitt ut etter på, ikke bare trengte til fornyelse, men ville komme bedre til sin rett om han fikk en motspiller eller en partner. Det får han i denne boken, og det er en berikelse i forhold til de tidligere Cato Isaksen-romanene. Egentlig er Cato under sitt sykefravær bare blitt tildelt en ny etterforsker: Marian Dahle. Sterk og selvstendig og sta er hun, og Cato møter henne med uvilje og sinne, og slik har vi et samarbeid og en konflikt vi kjenner fra mye krimlitteratur. Marian kom til Norge som adoptert treåring fra Korea, og har en bakgrunn som gjør at hun ser og tenker annerledes enn Cato. Dessuten har hun bokseren Birka med seg, noe Cato irriterer seg grenseløst over. Men spenningene dem i mellom må de leve med, og til syvende og sist er det ikke bare en styrke for etterforskningen at de tvinges til å samarbeide – det gir Lindells tekst nye dimensjoner og ved siden av en intelligent og helt troverdig intrige betyr det et løft som gjør *Honningfellen* til en kriminalroman av absolutt beste merke.

Cato Isaksen og hans etterforskningsteam får mer enn nok å henge fingrene i, og mer enn noen gang tidligere hos Lindell viser det seg å være skjulte dyp og andre sammenhenger under det som kan forekomme å være opplagt

til å begynne med. At etterforskningen av to saker så å si blir til tre saker før Isaksen og Dahle kommer i mål, er både skremmende, listig og godt utført. At hun gir uttrykket "honningfelle" et helt nytt innhold bør ikke forvirre noen etter lesningen.

Styrken ved romanen er ikke bare det intense og spennende politiarbeidet vi følger på nært hold, men de skarpsindige og urovekkende psykologiske portrettene av forvridde sinn som preger teksten. Det er i det hele tatt en uvanlig bredde i persontegningen. Språket, av og til billedrikt, av og til nøkternt, gjør boken til medrivende lesning. Gnistrer det ikke, er det fordi vi har et suverent eksempel på en kriminalroman som ikke vil være noe annet eller mer enn en best mulig kriminalroman - og som lykkes fullt ut. Likevel kan Lindell dra leseren inn i kompliserte menneskelige forhold, slik at medfølelse og sorg blander seg med spenningsoppløsning

Honningfellen er i mine øyne helt klart Lindells mest vellykkede krimbok – selv om både de to første romanene og den tiende i rekken – *Brudekisten* – må regnes blant hennes aller beste. Den viste seg også å bli en populær og vellykket TV-serie, slik flere Cato Isaksen-romaner har blitt.

To nye Cato Isaksen-krim

I de to neste bøkene – *Mørkemannen* (2008) og *Sukkerdøden* (2010) – utvikles både Marian Dahle som etterforsker og samarbeidet med Cato Isaksen videre. Det gjøres på en måte som er gjenkjennelig fra mye av den norske krimlitteraturen som beskriver politietterforskning og har en politimann eller – kvinne som helt. På sett og vis handler det om en blanding av samhandling og individuell stahet, om komplisert etterforskning som trekker på store ressurser og intelligent, selvstendig og egenrådig etterforskning på egen hånd, utenfor de offisielle kanalene. Lindell har i tillegg maktet å skrive politiromaner der vi møter så mange forvridde sinn, spesielt hos eldre kvinner, og ser ned i så dyp menneskelig fornedring og galskap, at det bare er Karin Fossums mer psykologiske krimbøker som overgår Lindells.

Mørkemannen begynner med at en kvinne blir drept i en høyblokk på Stovner, og samtidig forsvinner en ung kvinne fra en campingplass i Østfold. Koblingen mellom flere saker er noe Cato Isaksen stadig må finne ut av, og det gjelder å se forbi det tilsynelatende opplagte for å se hva fortiden kan skjule av spor og ledetråder. Marian Dahle og hunden Birka tar i denne romanen sjanser de ikke burde ta, for fortidens hemmeligheter er farlige. Med en ironisk vri på slutten får vi som lesere vite mer enn etterforskerne, som har løst kriminalgåtene ut fra alle rimelige hensyn, men som likevel ikke har skjønt de egentlige sammenhengene.

Det er først og fremst som realistisk politiroman *Mørkemannen* må forstås, og da får Lindell det meste til. Handling og spenningsoppbygging er fint gjennomført, mens det nok kan stilles noen spørsmål ved om intrigen holder og om de psykologiske portrettene er så overbevisende som i hennes beste bøker.

Lignende spørsmål kan stilles til *Sukkerdøden*, men det er litt ufortjent å kreve av en litteraturtype som utvilsomt tilhører underholdnings- og populærlitteraturen at den skal levere dypsindig psykologi og fortellingsmønstre vi stort sett ikke får i det vi kaller seriøse romaner.

Sukkerdøden er en komplisert roman der vage erindringer om noe som skjedde i en fjern fortid dukker opp til overflaten og skaper store problemer både for de som dreper og de som etterforsker drapene. Det særlig spennende ved romanen er at Marian Dahle har en viktigere rolle enn i noen av de tidligere bøkene, og dominerer etterforskningen – litt på siden av politiets egen – mer enn Cato Isaksen. Marian Dahle er personlig berørt og intenst opptatt fordi den myrdede Kripos-sjefen engang tok seg av henne og kanskje har vært helt avgjørende for hvem og hva hun er blitt. Handlingen og selve fortellingen – med mange og raske skift og mye som bevisst holdes uklart – er blant de mest kompliserte Lindell har skapt, og det må derfor gås mange omveier og ta lang tid – også for leseren – før vi er i mål.

*Brudekisten (2014) – tiende Cato Isaksen-roman,
og den femte med Marian Dahle*

Med *Brudekisten* ga Unni Lindell ut sin tolvte kriminalbok, sin ellefte kriminalroman, sin tiende kriminalroman med Cato Isaksen som hovedperson, og – om vi mener det er viktig og interessant – sin femte roman der Catos med- og motspiller, Marian Dahle, kompliserer både etterforskning og liv for Cato.

Det er noe mytisk og mystisk knyttet til «brudekisten» slik den blir et ledemotiv som nesten får symbolverdi i denne avanserte kriminalromanen. En mordgåte som kobles til et barns død på Gaustad nesten 25 år tidligere, gir Cato Isaksen og medhjelpere mer enn nok å ta tak i – ikke minst fordi dagens politi aldri tenker seg at etterforskningen den gang var mangelfull. Gaustad tilbyr glimrende kulisser for den handlingen som utspiller seg – vi er nærmest i katakomber i et forlatt og oppgitt bygningskompleks, og får kroppsliggjort det fortidige liv som utspant seg her, i all sin uhygge. *Brudekisten* har dermed uhyggestemming fra første øyeblikk, men til slutt er det galskapen og ondskapen, skjult under makt, autoritet og trusler som skremmer. Det er i det hele tatt gode miljøskildringer i romanen, og de utfyller hverandre på en nesten urovekkende måte: Gaustad sykehus, forlatt og øde; Fagerborg kirke, Politihuset, begravellesbyrået i Welhavens gate, ei hytte i kolonihagen, en villa på beste vestkant og en serie andre steder der politiet søker eller der vi følger en eller

flere av bokens rikholdige utvalg av bisarre om ikke groteske skikkelser. Det er så å si bare politiet som utgjør en «normal» gruppe, mens de mistenkte er en uhyre sammensatt blanding av uskyldige, litt skyldige, og den eller de som har myrdet eller gjort det som nesten er verre. At politiet feilaktig arresterer og anklager flere mordmistenkte følger nesten naturlig av avvikende adferd fra ikke-normale, men egentlig uskyldige. At leseren underveis mistenker andre enn den egentlige morderen, hører også med til genrekravet. Men det sier sitt om utvalget personer i boka at en økse-morder som nå lager likkister på et øde småbruk, fremstår som en av de mest sympatiske – om vi ikke tar med de polititjenestemenn som nesten redder etaten i forhold til den nedkjørte og deprimerede Cato Isaksen og den vrang og egenrådige Marian Dahle.

Jeg vet hvor du bor (2016) – første Marian Dahle-bok?

Etter ti bøker med politimannen Cato Isaksen er det hans kollega Marian Dahle som har fått hovedrollen i denne boken. Hennes dystre forhistorie er medvirkende til at dette er en mørk fortelling. Lindell er på sitt beste når hun skildrer hverdagsmennesker som faller utenfor. Her er det mange slike skjebner som blir flettet inn i hverandre og driver handlingen fremover – og til slutt faller sammen når alt skal oppklares. I denne første Marian Dahle-krimmen etterforskes en «cold case»-sak – et grep som fører til vanskelig etterforskning og mange begravde hunder. Marian Dahle har hatt det vanskelig etter det hun opplevde i *Brudekisten*, og er egentlig dårlig i stand til å møte de farene hun møter ved gjenopptakelsen av en femten år gammel forsvinnings-sak. Trusselen som ligger skjult i selve romanens tittel, blir virkelighet for Marian – og gjør at vi som lesere opplever intens spenning.

I Lindells foreløpig siste bok, *Dronen*, møter vi Marian Dahle som etterforsker, mens Cato Isaksen helt klart er i bakgrunnen. Hun er både trøtt og utslitt, men er blitt satt til å arbeide med uoppklarte saker, såkalte «Cold cases». Men når et mord skjer på samme sted og på samme måte som en uoppklart sak for fem år siden, kan det være en forbindelse som gjør at nettopp denne etterforskeren må ta den nye saken. Som lesere vet vi at det handler om etterligning av det tidligere drapet, «a copy cat killing», men det vet politiet ikke, mens andre forviklinger er skjult både for lesere og etterforskere. Stadig vekk er ingenting slik det umiddelbart synes; ikke en gang navn er til å stole på. Endog tittelen på romanen leder oss i flere retninger, men vi skjønner fort at det er meningen. Så blir vi raskt klar over hva som er viktigst, for vi får se en drone som flyr over et telt med en lyshåret kvinne i, og vi får klar beskjed om at «Kvinner burde ikke telte alene – ikke i mørke skoger.»

Dronen er både Lindells «Andre Marian Dahle-bok» og «En Marian Dahle og Cato Isaksen-bok», og fikk Rivertonprisen for 2019. Den har særegne språklige kvaliteter, den har skikkelser med avvikende og farlige særegenheter, den tar oss dypt ned i Marian Dahles kamp med demoner både utenfor og inne i henne selv.

Cato Isaksen og Lindells forfatterskap – noen sluttbetraktninger

Som så mange krimhelter har Cato Isaksen det ikke lett, han heller, men noen må gå ned den skitne gata, og denne noen må være en vanlig mann, og samtidig mer enn en mann. Cato Isaksens popularitet, gjennom livskriser og komplisert etterforskning, viser at Unni har skapt en seriefigur vi setter pris på, ikke på grunn av hans sterke sider, men på tross av hans svakheter.

I første roman med Cato Isaksen, *Slangebæreren*, er Cato «en sliten 43-åring med tynt, lyst hår og markert ansikt.» Det er det han selv ser i speilet på toalettet, og på vei til oppdrag tenker han på hvorfor han hadde gått fra Bente og hva det med den nye, Sigrid, og babyen, betyr. Han har en «vammel følelse av kopiering» og «en fatal gjentakelse». Cato har det vondt: «Han følte seg som fanget på en karusell som gikk fortere og fortere. Han klarte ikke lenger å henge på. Han var i ferd med å falle av, miste grepet.» I *Brudekisten*, der handlingen må foregå omtrent 18 år senere, er han ute av balanse igjen. Det uttrykkes ikke så voldsomt, men bare slik: «Han følte at han bare eksisterte for tiden». Etter en storkrangel med kona Bente har han lånt seg en hybel i byen og lever alene. De holder en slags kontakt; hun vil ha ham tilbake, og han vet – tidlig i boka – at «Bente var den eneste som kunne redde ham fra den han var blitt.» Her ligger en dypere forståelse i bunn som har vært der i alle bøkene som undring og uro: Hva gjør det å være drapsetterforsker år ut og år inn med et menneske?

Samarbeidet mellom Marian Dahle og Cato Isaksen har utviklet seg i rykk og napp gjennom bøkene fra 2006 og fremover. Beskrivelsen er gjenkjennelig fra mye av den norske krimlitteraturen i samtiden, og handler om en blanding av samhandling og individuell stahet, om komplisert etterforskning som trekker på store ressurser, men også om selvstendig og egenrådig etterforskning på egen hånd, utenfor de offisielle kanalene. I så måte er Marian Dahle en fjern slektning av Harry Hole – en mistanke som kanskje forsterkes ved at virkemidlene i hennes foreløpig siste bok virker krassere og mer voldelig enn tidligere. Det er store utfordringer fremover ved å utvikle Marian Dahleskikkelsen fra den nokså kaotiske og kritiske situasjon hun befinner seg i gjennom hele *Jeg vet hvor du bor*, men det har forfatteren selvfølgelig tatt høyde for og kommer til å skrive seg ut av – selv om det egentlig ikke skjer i *Dronen*.

Unni Lindell er spesielt god til å skildre små miljøer, bygder eller tettsteder, og til å avsløre et nett av fortelser, forstillelse, løgn og sladder. Hennes kriminalromaner tilbyr lett og spennende lesning, og gir leserne et kjærkomment gjensyn med en seriehelt som faktisk fremstår som mer sympatisk fra bok til bok, og som så å si får nytt liv i og med innføringen av Marian Dahle. Og nå kan vi altså se frem til at Marian utvikles videre. Alle bøkene er profesjonelt utført, og de er også velskrevet, noen ganger slik at man gleder seg over et billedspråk som normalt er kriminalromanen fremmed, andre ganger fordi karakterskildringen går dypt og lar oss kikke inn i avgrunner i fortvilte eller forkvalede sinn. Men først og sist handler det om det som kriminalromanen skal handle om: forbrytelse, etterforskning, oppklaring. Hos Lindell er det brede bakteppet nesten alltid noe som støtter kriminalintrigen.

NT-INTERVJUN

HER SYNGER HVER NORDISK FUGL MED SIT NÆEB

Samtale med forstander Bjørn Bredal, Johan Borups Højskole

Foto: Anika Lori

Bjørn Bredal.

Nordens folkehøjskoler – eller bare højskoler – oplever i disse år en renæssance. Her løftes ånden, det sociale samvær styrkes, og perspektivet udvides. Alene i Danmark er der 70 højskoler, som tilbyder undervisning i et vidt spektrum af fag.

Lisbeth Bonde har besøgt en af dem, Johan Borups Højskole, hvis forstander er kulturjournalist og forfatter, Bjørn Bredal. Denne ”kreative, nordiske højskole” ligger midt i København. Her taler man norsk, svensk eller dansk, uanset dialekt.

Johan Borup, som stiftede højskolen i 1891, gav den navnet Borups Lærestanstalt. Senere kom den til at hedde Borups Højskole. Men da den nuværende forstander, journalisten og forfatteren Bjørn Bredal, blev ansat i juli 2015, føjede han stifterens fornavn til skolens officielle navn som en cadeau til denne. Johan Jacob Nansen Borup (1854-1946) var teolog, men katederet og pædagogikken trak mere i ham end prædikestolen og forkyndelsen. Han var tidligt blevet inspireret af sin morbror, Ernst Trier, som grundlagde Vallekilde Højskole i Odsherred, i den nordvestlige del af Sjælland. Skønt Johan Borup var af jødisk slægt, var han kristen og havde tidligt fået grundtvigianismen ind under huden gennem netop sin morbror. Han tilhørte også kredsen af fritænkere i det moderne gennembrud.

Johan Borup grundlagde højskolen for at tilbyde ”undervisning i *de* almen-dannende fag som et menneske, der vil finde sig til rette i det moderne samfund, har brug for”. Højskolen ligger i ”Frijs’ Palæ”, et meget stort og smukt hus, der er opført omkring 1750 i stilen senbarok. Det blev i sin tid opført af den stenrige Justitsråd Jacob Barchmann (1701-64), som sandsynligvis lagde opgaven i hænderne på den fremtrædende arkitekt Philip de Lange (1705-66). Det gamle palæ er i dag forsynet med alle moderne bekvemmeligheder uden at have miste sin gamle sjæl. Der er senere tilføjet en stor, central festsal, som er udsmykket af billedhuggeren Einar Utzon Frank (1888-1955). For nylig blev der udført nogle vigtige akustiske forbedringer i tilknytning til en steds-specifik maleriudsmykning ved maleren Anette Harboe Flensburg (f. 1960), så

salen egner sig til at facilitere de mange koncerter, foredrag og teaterforestillinger, som den danner ramme om.

Højskolen kunne ikke ligge mere centralt, kun et stenkast fra Christiansborg, Det kongelige Bibliotek, Nationalmuseet, Glyptoteket og Dansk Arkitekturcenters nye bygning Blox. Johan Borups Højskole definerer sig selv som ”Den kreative, nordiske højskole midt i København.”

Højskolen har nemlig specialiseret sig i kreative fag og tilbyder seks linjer: Forfatter, dokumentar, teater & scenekunst, arkitektur & kunst, design samt musik. Men det er ikke en højskole i traditionel forstand, idet man i modsætning til stort set alle andre højskoler kun bor på skolen om dagen, hvorfor eleverne skal overnatte andre steder i byen.

Folkehøjskolen, forstået som en skole, hvor voksne mennesker kan uddanne sig uden at gå til eksamen, er kendt i hele Norden. I Danmark begyndte det så småt som en bevægelse omkring 1830, hvor tre foregangsmænd skal fremhæves: Teologen, kirkereformatoren, højskolemanden, politikeren, historikeren og salmedigteren N.F.S. Grundtvig (1783-1872), efterfulgt af Christian Flor (1792-1875), der grundlagde den første højskole i Rødding i 1844 samt Christen Kold (1816-70), som grundlagde Ryslinge Højskole i 1850. Men førstnævnte har haft størst indflydelse på, hvad man kan kalde folkehøjskolens ånd. Han formulerede de værdier, den bygger på efter devisen ”og han har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær.” Med andre ord hviler højskolens læringsprocesser på to grundpiller: Den ene er nysgerrigheden efter at erhverve sig mere viden og dermed større indsigt i sig selv og i den omgivende verden, mens kærligheden er den anden vigtige grundpille, der sikrer, at projektet slår rod i den enkelte og bliver personlighedsudviklende. En slags hjertets dannelse.

I dag har højskolerne specialiseret sig i mange faglige retninger. Vinterkurserne varer typisk mange måneder og henvender sig primært til unge og yngre højskoleelever, der benytter et højskoleophold til at modnes for at finde ud af, hvad de har lyst til at beskæftige sig med fremover – hvis ikke de tager et halvt eller et helt års orlov under studierne for at ”træde vande”. Sommerkurserne er generelt kortere og henvender sig til en bredere kreds af fortrinsvis modne borgere, der gerne vil inspireres og lære nyt – og møde andre ligesindede. Alle over 18 år kan følge et højskolekursus, der er statsstøttet, men typisk betaler højskoleeleverne cirka halvdelen af udgifterne, der generelt også skal dække kost og logi på de gerne smukke og smukt beliggende højskoler, som ligger spredt rundt om i hele Danmark, fortrinsvis langt fra de store byer. Med Johan Borups Højskole som en af de få undtagelser.

Der er også mange højskoler i resten af Norden – Folkhögskolorna i Sverige, højskolerne i Norge og i Finland med næsten lige så lang historie som den danske folkehøjskole. I 2014 fik Island sin første højskole – en kunsthøjskole

Elever på Johan Borups Højskole. Foto: Sara Amrani.

– og også på Færøerne er der en enkelt idræthøjskole. Men hovedparten af højskolerne i de øvrige nordiske lande adskiller sig fra de danske ved at tilbyde 1-årige forløb, hvis struktur og fagindhold mere henvender sig til unge, der lige har afsluttet deres studentereksamen. Men nogle norske højskoler tilbyder ligesom de danske forløb, der har fokus på, at den enkelte elev kan finde sig selv. På Johan Borups Højskole er lidt under halvdelen af eleverne fra Norge og Sverige, og søsterskolen er Nansenskolen i Lillehammer.

Da du trådte til som forstander, blev Borups fornavn føjet til skolens navn. Hvad skyldes dette?

– Vi ville gerne understrege stifterens vigtighed ved at dyrke ham. Den historie, som han repræsenterer, er vigtig for os. Skønt han var af jødisk slægt, blev han uddannet som protestantisk teolog og skabte en skole, som principielt ikke skulle være religiøs – til forskel fra de fleste andre højskoler, der hvilede på et kristent fundament. Johan Borup repræsenterede det spændende grænseland mellem det jødiske og det kristne. Derudover var han involveret i det moderne gennembrud i København og havde både hørt Grundtvig prædike på Vartov og Georg Brandes' berømte forelæsningsrække i 1870 på Københavns Universitet om det moderne gennembrud. Vi har glæde af at dyrke denne historie her på højskolen."

Johan Borups Højskole adskiller sig fra stort set alle højskoler i Danmark ved at ligge inde i centrum af Danmarks hovedstad. Hvordan profiterer I på det?

– Hver gang, vi fortæller, at vi er den eneste byhøjskole i landet, får vi på puklen af Suhrs Højskole, der har en gastronomisk profil, og som i gamle dage hed Suhrs Husmorhøjskole. Den ligger ganske vist også midt i København, men dens sigte er jo et ganske andet end vores. Vi er den eneste højskole, der formuleret er en *byhøjskole*. Vi er en kostskole, hvor eleverne bor, men ikke sover. Kun undertiden i timerne,” smiler Bjørn Bredal.

Da du satte dig i forstanderstolen for at gøre alt muligt andet end at sidde stille, forlod du en strålende karriere ved Politiken som kulturjournalist, lederskribent og litteraturkritiker. Derudover har du skrevet en lang række bøger om fortrinsvis fransk litteratur. Et af dine specialer er Marcel Prousts forfatterskab. Et andet er Michel de Montaignes. Hvad var det ved højskoleverdenen, der trak så meget i dig, at du valgte at forlade alt dette?

– Jeg har altid været fascineret af højskolen som en særlig personlig læringsform. I en årrække omdefinerede jeg således *Politikens* Kulturredaktion til at være en højskole. Det skete om sommeren, hvor vi tog på Vallekilde Højskole. Her blev redaktørerne forvandlet til højskolelærere og læserne til elever. Og så er det også en spændende ting at gøre på det punkt, jeg befinder mig i livet. Det er så dejligt at komme over i et nyt miljø, præget af unge mennesker. Det svarer lidt til at være i Kairo, hvor det myldrer med unge mennesker overalt, mens det i vores verdensdel mest er ældre mennesker, der fylder bybilledet. Det er også skønt at have morgensamlinger og synge nordiske sange og nyde den kultur, der præger højskolelivet. Allerede det var uhyre attraktivt for mig, da jeg søgte stillingen.

Derudover er det interessant at arbejde med, hvad jeg vil kalde for et helt hus. Jeg holder af at sætte mig ovre på den anden side af Frederiksholms Kanal og betragte det og tænke på, at der sidder et par kokke på 2. sal og planlægger, hvad vi skal have at spise i næste uge. At der er en pedel derinde, der sørger for at løse de mange praktiske problemer, at huset er fyldt med dygtige lærere, der alle har deres egen praksis ved siden af undervisningen. Og så videre. Johan Borups Højskole er som ét stort hjem, hvor alle delene er lige så vigtige som de andre, for at hverdagen skal kunne fungere optimalt. Det er vigtigt, at folk taler sammen som i et hjem.

At huset også er et gammelt palæ, gør kun fornøjelsen større. I gamle dage var det herskab og tjenestefolk, i dag er vi på lige fod og gør tingene sammen. For mig er det som et kulturhus eller universitet midt inde i byen. Mange af tingene her i huset minder om, hvad der foregår i kulturhusene rundt omkring i byen eller på *Politiken*, hvor man holder så mange kulturelle arrangementer,

udstillinger og debatter. Her i huset har vi tilsvarende en lang række forelæsninger, som kan minde om, hvad der foregår på universitetet. Vi holder også en årlig litteraturfestival, der henvender sig til et stort publikum. Vi arbejder et helt år på at tilrettelægge denne litteraturfestival, som vi kalder Höst. I dag ledes den af en forhenværende elev på forfatterlinjen, Nina Jacobsen. Hun er nu fastansat og samler en gruppe lærere, som lægger programmet sammen.

På en højskole er der ingen ”kvantificerbare målinger” på undervisningsindholdet. Men man rapporterer direkte til Kulturministeriet, der holder et vågent øje med det faglige niveau. ”Der er ikke noget specifikt curriculum, for højskolerne har meget store frihedsgrader, men det betyder ikke, at vores faglige krav er mindre, snarere tværtimod”, siger Bjørn Bredal. ”Højskolerne adskiller sig fra det øvrige uddannelsessystem ved, at der ikke er nogen adgangskrav, ligesom der ikke er nogen afgangseksamen.

Den typiske højskoleelev er i begyndelsen af 20’erne, selv om der indimellem også går meget voksne mennesker her. Eksempelvis fulgte den 50-årige fotograf Natascha Ryvald et kursus på Johan Borups Højskole – ”det var som at have en gratis lærer,” konstaterer Bjørn Bredal, der understreger, at Johan Borups Højskole ikke er nogen ”hyggehøjskole”: ”De faglige mål er meget høje, og her arbejder man fra morgen til aften. Det gælder også for de mange nordmænd, der finder det særdeles attraktivt at opholde sig i København. Men rygtet har bredt sig, og efterhånden ved man rundt omkring, at Johan Borups Højskole er en fagligt meget ambitiøs højskole.”

Hvordan går det med det sproglige? For det må da ofte være vanskeligt at forstå de øvrige nordiske sprog?

– Vi har truffet nogle valg som følge af, at vi definerer os som en nordisk skole. Det indebærer, at vi taler de nordiske sprog. Engelsk er *ikke* vores arbejdssprog. Det er et vigtigt princip. Det betyder, at der i begyndelsen af et forløb bliver sagt ”Ursäkta” mange gange. Derudover har vi et princip om, at vi taler de nordiske sprog *i hver sin egenart*. Vi ønsker ikke at tale ”blandingssprog” eller ”interskandinavisk”. Vi taler derimod norsk, svensk og dansk inklusiv de mange dialekter i disse sprog, efter devisen, at enhver nordisk fugl synger med sit næb. Man taler ganske enkelt langsomt og tydeligt, og så lykkes det efterhånden at forstå hinanden.”

Det nordiske indebærer ifølge Bjørn Bredal bl.a., at man står ved de nordiske forskelligheder: ”I Norden tror vi ofte, at vi er så ens, men det er ingenlunde tilfældet. Her i huset står det klart, at der er meget store kulturforskelle mellem de nordiske lande. Der er ofte større forskelle mellem danskere og svenskere end mellem danskere og amerikanere. Vi lever i et miljø af forskelligheder, hvilket vi på ingen måde forsøger at undertrykke. Den nordiske

Litteraturfestival Höst bringer i år et citat af Johan Borup: "Forskel samler". Det er det lykkelige for os tre vidt forskellige folk, at den uafhængighedsfølelse, som vi er født med, er udløst i et forhold af tre frie folk, der hviler trygt på hver sin grund."

Når Bjørn Bredal ikke administrerer og holder møder, underviser han i litteratur. Nordisk litteratur. Her spiller biblioteket, som er under stadig opbygning, en vigtig rolle. Det er et bibliotek med fortrinsvis nye titler. Det udvider sig fortløbende og ledes af Aase Andreasen, der er tidligere bibliotekar ved *Politiken*. Hun og hendes stab hjalp i årevis dels journalisterne med research og faktatjek, dels resten af Danmark, der kunne ringe ind fra mandag – fredag fra 14-18 og få svar på spørgsmål om alt mellem himmel og jord.

Du udtalte for et stykke tid siden, at du går ind for "en ny borgerlig dannelse", der flytter sig væk fra det digitaliserede. Så tænker man straks, at du er maskinstormer og ikke ønsker at agere i den gennemdigitaliserede verden af i dag?

– Vi er meget fysiske på skolen. Helt konkret er vi det ved, at vi har en fuldtidsansat lærer, der arbejder under overskriften "bevægelse i byen." Der indgår et element af bevægelse i alle fag. Selv underviser jeg ofte gående eller løbende. Frem for at sidde og fortælle om Montaigne i en af salonerne eller i biografen (der er ingen egentlige klasseværelser på Johan Borups Højskole, red.), så forsøger jeg at bevæge mig undervejs. Men når eleverne har brug for computeren, så inddrager de naturligvis den som et hjælpemiddel. Men generelt lægger vi vægt på at arbejde fysisk og med hænderne. Det gælder også forfatterne, som giver deres tekster et fysisk udtryk, når de trykker deres tekster og arbejder med papirtyper, format, omslag og andet, der giver bogen en fysikalitet. Dette arbejde har de stor glæde af."

Hvor mange af de elever, som har gået på skolen, bliver efterfølgende optaget på de kreative uddannelser?

– Det er der rigtig mange, der gør. Men det er ikke hovedformålet med skolen. Det vigtigste for os er, at de unge finder sig selv og bliver klar over, i hvilken retning deres liv skal bevæge sig. Nogle lidt ældre elever har taget orlov fra eksempelvis et medicinstudium for at afklare, om de nu også skal vælge at færdiggøre studiet. Det er interessant, at mange af dem ender med at søge tilbage til studiet for at færdiggøre det. Vi er ikke en forberedende uddannelse til noget som helst. Vi er en uddannelse med et formål *i sig selv*, der står i opposition til rigtig mange samfundsmæssige tendenser, herunder det gennemgående parameter med at springe over, hvor gærdet er lavest på en kvantificerbar måde. Lige omvendt her, hvor vi sætter den faglige barre meget højt."

I efteråret 2019 var der ligesom i de seneste forløb fuldt hus på Johan Borups Højskole, dvs. 80 elever, hvoraf knap halvdelen var fra de øvrige nordiske lande. Ifølge den danske Højskolelov skal der altid være et flertal af danske elever, men der kan søges dispensation fra dette.

Parallelt med højskolen findes *kulturhuset* Johan Borups Højskole, som fletter sig ind i skolelivet. Den samme dags aften, hvor interviewet finder sted, optræder eksempelvis dramatikeren Jokum Rohde, sangeren og sangskriveren Bisse, digteren og forfatterskolerektor Ursula Andkjær Olsen, forfatteren Kristina Stoltz og digteren Peter Laugesen. Der bliver også vist en video med skuespilleren, der spiller Suzanne Brøgger, Jeannett Albeck, og med Søster Nielsen alias performancekunstneren og forfatteren Madame Nielsen. Men inden de professionelle går på scenen, læser nogle af højskoleeleverne digte op, og elever fra dokumentarfilm linjen viser deres film. Så der er en fortløbende udveksling og ”prøven kræfter” med de professionelle aktører. ”Det giver glæde begge veje,” konstaterer Bjørn Bredal.

Det er tredje år, at man opererer med en specielt udpeget såkaldt ”Folkeprofessor”, som giver tre årlige forelæsninger. I 2019-20 sæson er det journalisten, musikkritikeren og podcastværtten Lucia Odoom. I 2017 var det kulturjournalisten og historikeren Adam Holm og i 2018 forfatteren Anne Lise Marstrand-Jørgensen, der holdt de unge elever fanget med sin viden og rådgivning om depression og psykisk pres.

Hvem vælger disse folkeprofessorer?

– Vi er fem-seks mennesker fra skolen, der sætter os sammen om, hvem vi har lyst til at have inden for dørene i et år. Det skal være en kulturpersonlighed, der kan give inspiration til skolens miljø i den periode. Folkeprofessoren forpligter sig til tre årlige forelæsninger, som udefra kommende også kan købe billet til. Det er en del af højskolekulturen, at der holdes disse folkelige foredrag. Det skal være spændende. Man skal høre meget, før ørerne falder af, men man skal ikke høre ret meget, før øjnene falder i”, ler Bredal.

"Foredragsformen kan godt virke lidt bedaget og kan være svær at kapere for unge mennesker, men vi holder fast i den, dog i en fornyet form. Den første forelæsning af den musikkyndige Lucia Odoom handlede om at lytte, og det foregik liggende på gulvet. Den næste handler om at tvivle og den sidste om at følge sit hjerte. Folkeprofessoren kan sammenlignes med en ”adjungeret professor”, som man kender fra universitetet eller på CBS. Det er meget billigere end at have en fastansat lærer. De får naturligvis et honorar og kan i løbet af deres ”periode” spise gratis på skolen og kan deltage i alle skolens aktiviteter – også sidde og skrive her i huset."

Hvordan finansierer I sådan et ambitiøst program?

– Vi søger fonde. Får vi penge, er det godt. Og får vi ingen, så gør vi det alligevel. Så må vi skrue lidt ned for ambitionerne. I 2018 fik vi lidt flere midler end i 2019. Men vi har den fordel, at vi lever i en lille, privilegeret verden, hvor vi selv bestemmer.

I lighed med nogle andre højskoler tilbyder Johan Borups Højskole et gratis højskoleophold til tre nydanskere. Dette inkluderende, venligboer-agtige tiltag sker for at give flere elever med ikke-vestlig baggrund mulighed for at slutte sig til højskolemiljøet og udveksle med det. På Johan Borups Højskole har man en særlig skolesang med tekst af digteren Søren Ulrik Thomsen og musik af komponisten Bent Sørensen. Begge optræder jævnligt på Johan Borups Højskole. Den lyder:

En gang om dagen er ensomheden så stor,
at man ikke kan stille noget op med den.

Og én gang er lykken.

Indimellem må man så se at få ordnet sine ting.

(Fra digtsamlingen *Hjemfalden*, 1991).

Sangen markerede skolens 125 jubilæum i 2016 og synges ofte på skolen. Det er en skøn melodi. Den er ligesom Wagners musik umulig at huske, men ikke til at glemme. Da vi har en sangskolelinje, er det jo oplagt også at have sin egen højskolesang,” slutter Bjørn Bredal.

Lisbeth Bonde

FÖR EGEN RÄKNING

DE NORDISKA SAMARBETSBANDEN

@ LJÓSMYDIR RUTAR OG SILJU

Helgi Þorsteinsson.

De band som binder samman Island med de övriga nordiska länderna är fler och mer varierade än vi tror, men det krävs ändå att vi anstränger oss för att hålla kvar dem och stärka dem. På Nordiska rådets session, som hålls i Reykjavík i oktober 2020, bjuds ett utmärkt tillfälle att göra just det.

Artikelförfattaren är sekreterare för Nordiska rådets isländska delegation, styrelseledamot i Reykjavíkavdelningen i Föreningen Norden på Island, och har länge forskat om de historiska banden mellan Island, Danmark och Norge.

Banden mellan Island och de övriga nordiska länderna är starka och omfattande, både i tid och rum. I många århundraden utbildade sig isländska ämbetsmän i Köpenhamn, och Danmark är fortfarande det land dit isländska universitets- och högskolestuden-

ter helst söker sig. Sverige har i många decennier dragit till sig såväl isländska medicinstuderande som färdigutbildade läkare. Enligt en undersökning gjord av isländska läkarsällskapet för några år sedan, arbetade då 400 isländska läkare i Sverige, vilket var en femtedel av alla yrkesaktiva isländska läkare. Efter finanskraschen 2008 var det många islänningar som flyttade till Norge för att söka arbete, inte minst hantverkare. Listan över islänningars vistelser i övriga nordiska länder, nu och förr, skulle kunna göras mycket längre.

Nordbor har också under årens lopp sökt sig till Island. Det gäller särskilt danskar, normän och färöingar. Gäster från dessa länder som nu för tiden kommer till Island, vandrar ovetande i sina landsmäns gamla fotspår.

I oktober 2020 kommer en stor grupp nordiska parlamentariker och andra gäster till Island för att delta i Nordiska rådets session. Mötet hålls i konsert-huset Harpa som ligger i Reykjavíks gamla hamn. Därifrån har man en fin utsikt över bukten och öarna norr om staden. Vackrast av dem är Viðey. Man tror att ön varit bebyggd ända sedan strax efter landnamstiden. På medeltiden fanns där ett kloster, senare ett spetälskesjukhus och under 1800-talets första hälft låg landets enda tryckeri där.

Nu är Viðey fredad, men ön är ett populärt resmål för dagsutflykter. Man kan till exempel besöka restaurangen i Viðeyjarstofa, som är en av Islands äldsta

byggnader och den första som restes i sten. Där åt de nordiska delegaterna middag i september 2017 i samband med Nordiska rådets möte, som även då hölls i Harpa. Den kvällen rådde vindstilla, himlen var molnfri och under båtfärden kunde passagererna njuta av ett spektakulärt norrsken.

Förlisningen som rörde reykjavikbornas hjärtan

Hur annorlunda var inte förhållandena våren 1906 när kuttern Ingvar med en besättning om 20 man strandade på ett skär i närheten av Viðey i ett besinningslöst oväder. Reykjavikborna hade god uppsyn över båten på skäret men på grund av vädret kunde de inte komma till hjälp. En stor skara människor, både på land och på Viðey, stod och såg på medan båten slets sönder på skäret. Sjömännen klättrade upp i rårna för att komma undan vågorna som kastade sig över båten, men en efter en blev de utmattade och föll ner i vattnet och omkom. ”Ingen händelse har rört reykjavikbornas hjärtan lika starkt” skrevs i en artikel om olyckan fyrtio år senare. ”De var som paralyserade efter detta, och i många år pratade man om ‘Ingvarolyckan’. Än idag ser ögonvittnena denna händelse för sin inre syn som det mest fruktansvärda de någonsin skådat.”

Bland dem som gick till botten tillsammans med kuttern Ingvar var två män från Kristiansund i Norge, den ene 19 år gammal, den andre 30. Olyckans tragedi berörde därför både Island och Norge, men en viktig skillnad var att de isländska sjömännen var försäkrade, medan norrmännen och andra utländska besättningsmän inte var det. De isländska sjömannens familjer fick en ersättning medan anhöriga till de norska sjömännen inte stod kvar med annat än sorgen och saknaden.

De norska somrarna

Just denna vår och sommar var det många norrmän som arbetade på isländska skepp som hade hemmahamn i Reykjavík. Det rådde brist på isländska sjömän och de isländska redarna ansåg att de egna sjömännen började ställa alltför höga krav på lönerna, därför skickade man en representant till Norge för att värva norrmän och ta med dem till Island.

Förmodligen har det aldrig varit fler norrmän på Island än somrarna 1905 och 1906. Båda dessa år arbetade norska sjömän på fiskebåtar med Reykjavík som hemmahamn, och ännu flera fanns på båtar i Östfjordarna, som länge hade varit ett centrum för norsk arbetskraft.

Sommaren 1905 kom 300 fiskare från Lofoten till Östfjordarna med egna båtar för att pröva lyckan, och ingick i den stora grupp som årligen kom från andra delar av Norge, förutom många färöiska fiskare, som också var stamgäster. En del av de norrmän som vistades på Island 1905 ägnade tid åt att

träna militärt för att vara beredda om det skulle bli konflikt i samband med upplösningen av svensk-norska unionen detta år. Det blev aldrig något krig mot svenskarna, men när de norska sjömännen hade tagit sig en tår på tand slogs de ibland med sysselmanen och hans män, som ju var representanter för den danska kungamakten.

Konkreta band mellan Island och Norden

Sommaren 1906 invigdes det första konkreta bandet mellan Island och övriga Norden. Det var telegrafkabeln, som skulle komma att orsaka en revolution i islänningarnas näringsliv och handel. Den lades från Shetlandsöarna till Färöarna, och på Island kom den i land vid Seyðisfjörður i Östfjordarna.

Det var ett danskt telefonbolag som var entreprenör för kabeldragningen från utlandet till Seyðisfjörður, och man anställde mer än 300 norska arbetare för att därefter dra telefonledningar över landet till Reykjavík. Timret i telefonstolparna och den tekniska utrustningen importerades från Danmark och Norge. Arbetsledare var den norske ingenjören Olav Forberg som sedan blev den förste isländske televerkschefen, en tjänst han hade kvar till sin död 1927.

Seyðisfjörður var normännens samlingspunkt på den tiden. Där myllrade av norska köpmän, redare och sjömän under många år.

Norrmannen som tänkte köpa Viðey

Den mest berömde norske entreprenören i Seyðisfjörður – och för den delen på hela Island – var Otto Wathne från Mandal, som blev framgångsrik i sillfisket och på många andra områden. Strax före sekelskiftet 1900 hade Wathne planer på att expandera och pratade om att köpa Viðey och göra ön till huvudkvarter för sina affärer i området. Han lyckades dock inte omsätta sina planer i praktiken, eftersom han gick bort i förtid 1898, djupt sörjd av både islänningar och norrmän.

När kuttern Ingvar strandade på ett skär utanför Viðey, ägdes ön av en isländsk storbonde vid namn Eggert Briem. Han hade utbildat sig vid Landbohøjskolen i Köpenhamn, och använde de kunskaper han förvärvat där till att starta en stor gård med inriktning på mjölkproduktion efter dansk förebild på Viðey. Därifrån roddes färsk mjölk in till Reykjavík varje morgon.

I juni 1905 var den danske folketingsledamoten och bonden Marcus Peter Blem från Bornholm stadd på rundresa på Island. Han färdades bland annat på södra Island och höll föreläsningar om den danska Kooperationen till stor inspiration för den isländska kooperativa rörelsen. Men det är en annan historia. Blem for även ut till Viðey och gjorde studiebesök hos bonden Eggert och var mycket positiv till gårdsdriften. Han skrev om sitt besök i sin dagbok som han sedan gav ut i bokform.

Förmodligen hade den skildringen betydelse för att danska och isländska entreprenörer sedan köpte ön av Eggert sommaren 1907. Många danskar var på den här tiden mycket intresserade av att investera på Island och modernisera både fisket och lantbruket. Det var inte enbart vinstintresse som drev dem, utan de var också angelägna om att stärka banden mellan Island och Danmark för att minska risken för en splittring mellan länderna, och dessutom ville de tränga undan norrmän och briter som seglade upp som betydande aktörer i det isländska näringslivet.

Danska miljonbolaget och mjölkgården

Företaget som köpte Viðey hette P.J. Thorsteinsson & Co. Islänningarna kallade det gärna för Miljonbolaget, vilket anspelade på aktiekapitalet som ansågs otroligt högt med isländska mått mätt på den tiden. Men så var också företagets ägares och styrelses intentioner mycket ambitiösa, och vid grundandet 1907 och de närmaste åren därefter slog man samman och köpte diverse handels- och fiskeriföretag i Reykjavíkområdet, samt på västra Island och i Västfjordarna. På Viðey startade företaget ett fiskerederi i stor skala, och ön fungerade också som depå för danska flottan och ett antal fiskebåtar från olika länder. Man tog över Eggert Briems mjölkgård och hade stora planer på att göra den till en mönstergård och därigenom tillföra islänningarna expertkunskap från Danmark, ett av världens ledande länder inom lantbruk.

Flera danska eller dansk-isländska företag etablerade sig på Island vid den här tiden, men inga av dem blev särskilt långlivade. Miljonbolaget hamnade snart i problem på grund av en ekonomisk kris i Danmark, en kris som inleddes kort efter att företaget grundats. Dessutom var den politiska utvecklingen på Island ogynnsam för danska företag, och när hamnen byggdes i Reykjavík 1913 blev behovet av en depå- och omlastningsplats på Viðey mindre.

En av Miljonbolagets ägare, dansken Thor Jensen, skulle dock komma att spela en betydande roll i det isländska näringslivet. Parallellt med att ha hand om driften av Miljonbolaget på Viðey, grundade han ett eget fiskerederi som han döpte till Kveldúlfur. Det blev med tiden det största företaget på sitt område på Island. Hans söner blev inflytelserika personer i politik och handel. En av hans söner, Ólafur Thors, blev Islands premiärminister.

Band klipps av och andra skapas

I början av 1900-talet kände islänningarna att banden som höll ihop Island och Danmark, och i viss utsträckning Norge, var för många och för starka och utgjorde en hämsko på islänningarnas önskan om frihet och utveckling. Så småningom klipptes några av dessa band av, och de flesta andra blev svagare än förut. 1918 blev en vattendelare, då Island blev en suverän stat, och igen

1944 när republiken grundades och personalunionen med Danmark upplöstes. Sakta men säkert fördes samtidigt makten över handel och finansliv över till Island.

Nya band mellan de nordiska länderna har skapats istället för de gamla som slitits av. De nordiska föreningarna grundades i Sverige, Danmark och Norge 1919, och några få år senare på Island och i Finland. Nordiska rådet bildades 1952 och Nordiska ministerrådet 1971.

Islands tid som ordförandeland för Nordiska ministerrådet avslutades vid förra årsskiftet, och samtidigt inleddes Islands presidentskapstid för Nordiska rådet. Ett av de mål Nordiska rådets isländska delegation har satt upp för presidentskapsperioden under 2020 är att stärka banden mellan nordborna genom att främja den ömsesidiga språkförståelsen inom Norden.

Fram till för ungefär ett decennium sedan fanns på Island språklektorer från Danmark, Sverige, Norge och Finland, och universitetet erbjöd kurser i danska, svenska, norska och finska. Nu har alla länderna utom Danmark dragit in dessa lektorstjänster. Nyligen lades det svenska lektoratet ned, och det norska fanns kvar till för några år sedan. 1999 tog engelskan vid som första främmande språk i den isländska grundskolan. Nyligen förkortades längden på gymnasial utbildning på Island från fyra år till tre, vilket bland annat drabbade danskundervisningen hårt.

Detta kan de nordiska parlamentsledamöterna fundera på mellan rådets möten i höst, medan de beundrar utsikten från Harpa över bukten och mot Viðey, och minns sina landsmäns öden och äventyr på Island för ett drygt sekel sedan.

Danska fotspår i hjärtat av Reykjavík

När sessionen avslutats är det troligt att de isländska delegaterna promenerar från Harpa till Alltingshuset – det är inte särskilt långt att gå. Kanske tittar de först ut genom något fönster i Harpa, ritat av den danska arkitektbyrån Henning Nielsen i samarbete med isländska arkitekter, och tittar bort mot Viðey där Viðeyjarstofa byggdes efter Nicolai Egtveds ritningar. Han var en av danskarnas mest framstående arkitekter på 1700-talet.

Från Harpa är det bekvämast att promenera längs den gamla hamnen som ursprungligen byggdes av den danska ingenjörsfirman Monberg 1913, efter en plan av Gabriel Smith, hamnchef i Oslo. Därefter går man förbi den gamla stenkajen som man nu kan se igen, efter att den legat dold i många år. Där steg danske kung Fredrik VIII i land när han kom på sitt historiska besök till Island 1907.

Därefter går man längs Pósthússtræti, förbi det gamla småskolehuset på Pósthússtræti 3, som byggdes 1882 under ledning av den danske byggmästaren F. Bald, och sedan den stålliga byggnaden i hörnet av Pósthússtræti och Austurstræti som de danska köpmännen Nathan, Olsen och Fenger lät bygga 1917.

Kort därefter kommer man till Alltingshuset som byggdes 1880–81 och som ännu bär danske kungen Kristian IX:s krona och emblem. Byggnaden ritades av den danske arkitekten F. Meldahl. Dansken F. Bald var byggleddare och man anlätade murare från Köpenhamn och stenhuggare från Bornholm för arbetet.

Så sätter sig kanske de isländska alltingsledamöterna i konferensrummet i Alltingshusets tillbyggnad, det så kallade ”färöiska rummet”, och funderar på om det vore idé att anmäla sig till den undervisning i danska som erbjudits sedan några år.

Helgi Þorsteinsson

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NORDEN MANAS ATT PLANERA FÖR
ÖKANDE ANDEL ÄLDRE MÄNNISKOR

”Urbanisering, minskande fertilitet och ökad livslängd förändrar den demografiska sammansättningen i nordiska regioner och kommuner. Dessa långsiktiga trender förväntas forma de nordiska samhällena och pröva den nordiska välfärdsmodellen under kommande år.” Så inleds första kapitlet i *State of the Nordic Region 2020* utgiven av Nordregio och Nordiska ministerrådet. Längre fram i texten hävdas att det behövs planering för den åldrande befolkning som kan förutses i Norden. Om detta kan ses som en prognos för hur de politiska dagordningarna kommer att gestaltas de kommande årtiondena så är en stor förändring att vänta i de politiska diskurserna i Norden.

Under framför allt andra hälften av 2010-talet blev det som bekant istället invandring, särskilt flyktingmottagande, som kom att sätta agendan för politiken i Norden. Allra störst var dramatiken andra hälften av år 2015 när stora grupper från framför allt det krigsdrabbade Syrien flödade upp genom Europa, till och genom Danmark och sedan i första hand till Sverige, men även till Norge och Finland. Även Island har blivit ett betydande invandringsland – dock inte med så stora politiska konvulsioner som inträffat i de fyra större staterna. I de senare staterna kom framför allt det stora antalet asylsökande 2015 att skaka etablissemangen. Den politiska sprängkraft som migrationen ackumulerat består, vilket demonstrerades exempelvis när Framskrittspartiet lämnade regeringen Solberg i Norge under 2020-talets första månad.

Jämfört med situationen 2015 så har möjligheterna att söka asyl i de nordiska länderna begränsats rejält, dels genom åtgärder beslutade inom EU, dels genom beslut på nationell nivå. Den största minskningen av antalet asylsökande har noterats i Sverige, från cirka 163 000 år 2015 till färre än 22 000 år 2019. Andelen som beviljas asyl har minskat och uppgick i Sverige till cirka 6500 ifjol.

Invandringens omfattning kulminerade verkligen 2015-2016 men det finns ett betydande för- och efterspel. Nordens befolkning har ökat från drygt 23,2 miljoner år 1990 till drygt 27,3 miljoner år 2019. Det är en ökning av invånarantalet med 17,7 procent eller 0,6 procent per år. Ett positivt födelsenetto svarar för drygt en tredjedel och nettoinvandring för knappt två tredjedelar av befolkningstillväxten under perioden.

Skillnaderna inom Norden är stora. I Island är befolkningsökningen 1990-2019 hela 40,7 procent – i Grönland endast 0,8. I Norge ökade invånarantalet under perioden med 25,9 procent, i Sverige med 20 procent och i Finland begränsades ökningen till 10,9 procent. I Sverige blir kanske de som föreställt

sig att landet har en unikt stor nettoinvandring överraskade av att nettoinvandringen enligt "State of the Nordic Region" bidragit till befolkningsökningen lika mycket i Norge som i Sverige 1990-2019, nämligen med 14,9 procent, och att nettoinvandringen till Åland under perioden bidrog med en befolkningsökning i öriket med än mera, 18,1 procent.

Det finns knappast någon som tror att invandringspolitiken kommer att försvinna som tvisteämne i nordisk politik, i varje fall i närtid. Men sannolikt kommer diskussionen mera att handla om integrationen och mindre om migrationen. I Sverige uppgick andelen utlandsfödda 2019 till 19 procent, i Island och Norge till 16 procent, i Danmark till tolv och i Finland till sju procent. Det är inte osannolikt att andelen utlandsfödda kan komma att stiga ytterligare om efterfrågan på arbetsmarknaden får påtaglig påverkan på migrationen. En första möjlighet ligger naturligtvis i att höja förvärvsfrekvensen bland nyanlända till Norden till samma nivå som de inföddas men det lär inte vara nog för att tillgodose efterfrågan. Så som situationen ser ut, inte bara i Norden utan också i övriga Europa där den demografiska utmaningen är ännu större, så väntas konkurrensen om arbetskraft med efterfrågad kompetens bli än intensivare.

Det som nu sker i Norden och som kommer att påverka befolkningens sammansättning de närmaste tjugo åren är att andelen i arbetsför ålder, 15-64 år, minskar. Det beror på att betydligt flera försvinner ut ur arbetskraften på grund av åldrande än de som tillkommer efter avslutad utbildning.

Förändringen är dramatisk. Kvinnor i fertil ålder föder enligt mätningarna färre barn i Island, Norge och Finland än någonsin. I Finland utgjorde barn i åldern 0-14 år 1960 31 procent av befolkningen och de över 64 år 7 procent. Om trenden består skulle det omvända förhållandet nära nog kunna konstateras i mitten av detta århundrade.

I Danmark, Finland, Sverige och Åland är antalet personer som är 65 år eller äldre flera än de som är fjorton år eller yngre. Andelen som är i arbetsför ålder, 15 till och med 64 år, är inte bara minskande utan också äldre än tidigare. Finland har nu störst andel i Norden som är 65 år eller äldre.

Det finns stora skillnader inom länderna i Norden. I de nordiska storstäderna har det antal som befinner sig i åldern 20-29 år ökat med 47 procent sedan år 2000 medan motsvarande tal för landsbygdskommuner är minus 54 procent. Mer än en fjärdedel av Nordens kommuner kunde 2019 bibehålla eller öka sitt befolkningstal jämfört med sekelskiftet enbart på grund av inflyttning från andra länder.

Det är framför allt landsbygdskommuner, i synnerhet i Finland och norra Sverige, som enligt "State of the Nordic Region", får försöka klara sina åtaganden med en minskad andel i arbetsför ålder. Detta kommer med stor sannolikhet att ställa ökade krav på de nationella politiker som anser att det är viktigt att "hela Norden ska leva".

Det kommer också att påverka den politiska agendan i många andra avseenden. I hela Norden finns en diskussion om pensionsåldern. Ökade ansträngningar kan förväntas för att möjliggöra för människor att kvarstå på arbetsmarknaden längre tid. Vi kan sannolikt vänta oss än intensivare diskussioner om livslångt lärande för att människor ska kunna jobba längre. Och många andra frågor lär söka plats på den politiska agendan: om arbetsmiljö, flexibilitet och jämlikhet i pensionssystemet m.m.

En viktig fråga är om, och i så fall hur den nordiska modellen, med dess krav på jämlikhet, generell trygghet och välfärd för alla, ska kunna upprätthållas. Under flera årtionden har ojämlikheten ökat även om den är mindre i de nordiska länderna än i Europa och Nordamerika. I Norden är inkomstskillnaderna minst i Norge och störst i Sverige. Det är mycket sannolikt att debatten om skatternas omfattning och förmåga att bidra till social rättvisa kommer att öka. Likaså kan vi förvänta oss en intensivare diskussion om socialförsäkringssystemet och om hur kommunalt självstyre och välfärd på rättvisa och lika villkor för alla ska kunna förenas.

Framtiden är inte förutsägbar – inte heller i Norden. Demografin, vare sig med tyngdpunkt på invandring, urbanisering eller konsekvenserna av en åldrande befolkning är inte den enda frågan som vill ta ökad plats på de politiska dagordningarna. Norden undgår inte heller att hantera andra megatrender: tekniska förändringar, globalisering och klimatförändringar. "State of the Nordic Region" uppmärksammar dem – även om konsekvenserna av globaliseringen inte får framträdande plats.

Enligt denna kan en tredjedel av de arbetstillfällena som finns idag i Norden år 2040 ha ersatts av robotar och teknik byggd på artificiell intelligens. Det kan i sig ses som en stor utmaning. Den blir inte mindre när man antar att robotiseringen kan bli väsentligt mera omfattande i privat sektor jämfört med skattefinansierad verksamhet; mera omfattande i landsbygdskommuner än i urbana centra. Kan de system för beskattning och social trygghet som den nordiska modellen bygger på anpassas så att modellen kan överleva de tekniska, demografiska och samhällsliga förändringar som förutses?

Det är inte svårt att finna argument för att de nordiska länderna bör ha bättre förutsättningar än så gott som alla andra länder i världen. Utmaningarna när det gäller att hantera konsekvenserna av en åldrande befolkning ska inte underskattas. Men i synnerhet i Europa har flertalet icke-nordiska länder större problem. Norden kan inte göra anspråk på att vara världsledande i fråga om teknologisk utveckling när det gäller artificiell intelligens och robotiseringen. Men kunskapsnivån är hög och förmågan till förändring inte obetydlig. I förhållande till ländernas storlek kan nordiska stater göra anspråk på att inte befinna sig i bakvattnet.

Även när det gäller kapaciteten att göra de förändringar som krävs för att vända klimathotet till en möjlighet att skapa en tryggare värld med bättre miljö är Norden i en privilegierad situation. De gröna näringarna har en stor potential i Norden. Forskning och åtskilliga företag bidrar till att ny teknik för att undanröja oönskad klimatpåverkan har växtkraft i Norden.

Framtiden är inte given. Det lär inte minst vara styrkan i de demokratiska demokratierna som avgör. Det är en aspekt som inte är i fokus i "State of the Nordic Region" men troligen är den viktigare än allt annat. Men det underlag vi fått tack vare Nordregios och Nordiska ministerrådets arbete borde möjliggöra en diskussion byggd på fakta och sakliga bedömningar. Det behövs i en tid allt för mycket präglad av "fake news", filterbubblor och polarisering.

Jag beklagar att "State of the Nordic Region" bara föreligger på engelska. Förmågan att tala och förstå engelska är bättre i de nordiska länderna än i många andra länder som inte har en majoritet av människor som har engelska som modersmål. Publikationen ställer kunskapsunderlag till förfogande inte minst för personer på kommunal och regional nivå. Jag vågar påstå att en engelskspråkig utgivning utgör en barriär för åtskilliga bland de regionala och kommunala ämbetsinnehavarna och beslutsfattarna – liksom också för många på nationell nivå. En utgivning av "State of the Nordic Region" på de nationella språken vore önskvärd.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
 Utdelning av anslag 2019

Svenska avdelningen

Utdelade anslag 2019:

Till *Doktorand Elina Ahlin Sundman, Stockholm, Arkeologi Islands Universitet* för resa till Reykjavik 2019 för att medverka på seminarium om kroppsliga aspekter av maskulinitet i det medeltida Norden, 8.000 sek,

till *Fil. dr. textilarkeologi och ordf. The Society for Textile Archaeology and Cultural Studies Annika Larsson, Örsundsbro* för forskningsresa till Oslo och Lillehammer 2019, 5.000 sek,

till *Lektor Ann Ludvigsson, Pedagogik, HLK – Högskolan för lärande och kommunikation vid Jönköpings universitet* för forskningsresa till Trondheim 2019, 5.000 sek,

till *Lektor Carin Falkner, Pedagogik, HLK – Högskolan för lärande och kommunikation vid Jönköpings universitet* för forskningsresa till Trondheim 2019, 5.000 sek,

till *Översättare Madeleine Björkegren Bergström, Lund* för intensivkurs i danska för svenskar i Köpenhamn 2019, 8.000 sek,

till *Doktorand Gustav Aldén Rudd, Samhällsvetenskapliga miljöstudier, Lapplands universitet* för fältresa till Tanaälven i Finland och Norge 2019, 8.000 sek,

till *Student Olga Krüssenberg, Fri konst, Kungliga Konsthögskolan i Stockholm* för studieresa till Muhos i Finland 2019, 5.000 sek,

till *Professor Per Bäckström, Litteraturvetenskap, Karlstads universitet* för medverka på nordisk litteraturkonferens i Köpenhamn 2019, 5.000 sek,

till *Lektor Eric Borgström och lektor Tomas Svensson, Svenska språket, Örebro universitet* för medverka och deltagande i språkvetenskaplig konferens i Åbo 2019, 10.000 sek,

till *Professor Lars Larsson, Arkeologi, Lunds universitet* för studieresa till Danmark 2019, 5.000 sek,

till *Skribent Lars-Göran Dybeck, Västerås* för studieresa till Nedalshytta i Norge 2019, 3.000 sek,

till *Fil. dr. Kari Haarder Ekman, Litteraturvetenskap, Stockholms universitet* för deltagande i konferens om 1800-talets Norden i Oslo 2019, 4.000 sek,

till *Doktorand Jan Nylund, Nya testamentets exegetik, Lunds universitet* för studievistelse i Köpenhamn 2019, 5.000 sek,

till *Student Jonatan Hedetoft, HDK – Högskolan för Design och Konsthantverk, Göteborgs universitet* för studieresa till Finland 2019, 5.000 sek,

till *Forskare Maritha Johansson, svenskämnesdidaktik, lärarutbildningen Linköpings universitet* för deltagande i konferens om modersmålsforskning i Trondheim 2019, 5.000 sek,

till *Förstelärare Monica Lundberg, Victoriaskolan i Göteborg* för studieresa inom makerkultur till Köpenhamn, Helsingfors och Oslo 2020, 8.000 sek,

till *Doktorand Aili Lundmark, Uppsala* för studieresa till Jyväskylä universitet 2019, 5.000 sek,

till *Doktorand Tora Wall, Nacka* för studieresor till Åbo Akademi 2019-2020, 8.000 sek,

till *Läkarstudent Rebecca Eklind, Göteborg* för utbytesstudier vid Universitetet i Oslo 2020, 5.000 sek,

till *Studerande Marija Griniuk, Konstfack* för studieresa till Köpenhamn 2019, 4.000 sek,

till *Doktorand David Brolin, Göteborg* för arkivresor till Åbo 2020, 5.000 sek,

till *Studerande Leila Illikainen, Studie- och yrkesvägledning, Örebro* för praktik i Finland 2020, 4.000 sek.

Den danske afdeling

Bevillinger 2019:

Til *Charlotte Lindblom, museumsinspektør (arkæologi) ved Vejle-museerne*, - deltagelse i nordisk konference i Stravanger om våbens betydning i vikingetidens samfund. 3.000 kr,

til *Birgit Christensen, seniorforsker i nordisk filologi, Københavns Universitet*, – deltagelse, via arkivophold i Bodø, i konference i Kauto-keino om navne i minoritetssprogs vilkår i en flerkulturel verden. 6.000 kr,

til *Grønlands Nationalmuseum og Arkiver*, 2 forskeres deltagelse i seminar ”Expanding Horizons” i Reykjavik om udviklingslinier i Vestnorden i Vikingetid og tidlig Middelalder. 10.000 kr,

til *Liv Baianstovu, forfatter, Færøerne*, for rejse til og ophold i København for at drøfte udgivelse af færøsk samfundsroman med danske kulturkredse. 5.000 kr,

til *Aalborg Universitet, Institut for Kultur og Globale Studier*, for gennemførelse på Suderø på Færøerne af seminar om ”ligestilling i små isolerede arbejdsmarkeder”. Støtte til rejser dels for lokale deltagere mellem øerne samt for grønlandsk deltagelse. 5.000 kr,

til *Kristian Blak, komponist, Færøerne*, for det internordiske musiknetværk "6263"s koncertrække "Summartónar" med nykomponeret musik på Færøerne, omfattende kulturpunkter i Grønland, Island, Færøerne, Norge, Sverige, Finland og Sibirien. Til en dansk musikers deltagelse. 4.500 kr,

til *Gudenåskolen i Ry* for 9.klasses deltagelse i deres islandske venskabskoles miljø-sommerskole. 8.000 kr,

til *Liisbeth Harbo, phd-studerende ved Aalborg Universitet*, deltagelse i "The 8th Nordic Geographer's Meeting" i Trondheim med studie af flyttemønstre mellem Grønland og Danmark. 4.600 kr,

til *Hans Christian Bjerg, overarkivar, Hørsholm*, for rejse til Stockholm for afsluttende arkivstudier vedr. omfanget af nordiske frivilliges deltagelse i Danmarks "slesvigske krige" (1848-50, 1864) 5.000 kr,

til *Tine Trolle, Nationalmuseet, Naturhistorisk Museum, Bornholms Museum og Retmedicinsk Institut*, forskningsrejse til Kalmar og Gotland/Øland for studier af samfærdselsmønstre i Østnorden som led i arkæologiske udgravninger på Bornholm. 6.000 kr,

til *Annika Lewis, performancekunstner, koreograf, kulturentreprenør*, p.t. København, deltagelse i Nordisk Scenekunstbiennale i Sundsvall/Härnösand 4.500 kr,

til *Regitze Engelsborg Karlsen, billedhugger*, researchrejse til stenbrud i Bohuslän. 5.000 kr,

til *Annette Frölich, speciallæge og forhistorisk arkæolog*, deltagelse med forelæsning på "27. Nordic Medical History Congress" 3.000 kr,

til *Poul Houe, prof ved University of Minnesota*, deltagelse med forelæsning på nordisk Universitetskonference i København/Lund om nordisk litteratur. 5.000 kr,

til "Visens Venner", *Skaraborg*, for deltagelse af den danske visesanger Iben Hasselbalch ved Skaraborgs Musikfestival på Mariestads Teater. 4.000 kr.

Den norske avdelinga

Løyvingar i 2019:

Til *Oslo storband ved Rune Stensrud, Oslo* til reiser for den svenske jazz-musikaren Svante Thuresson til to konserter "Svante Thuresson med Oslo storband" i Sarpsborg og Akershus 2019, NOK 4000,

til *Teatur Grugg, ved Súsanna Tórgarð, Tórshavn*, til reise for dramatikaren Jesper Halle Oslo-Tórshavn til premiere på "24 mislykte nordmenn" 2019 og verkstad for dramatikarar, NOK 5000,

til *Fil.dr. Mattias Bäckström, gjesteforskar ved Senter for museumsstudier ved Universitetet i Oslo*, til deltaking med foredrag på Svenska historikermötet i Växjö 2019, NOK 4000,

til *Internasjonal bibliotekar og formidlar Aud Jorunn Aano, Stavanger bibliotek*, til studiereise for sju tilsette ved Sølvberget-Stavanger bibliotek til Helsingfors, NOK 9000,

til *Norsk Bibliotekforening Trøndelag ved Hallfrid Skimmeli, Melhus*, til studiereise for tre medlemmer av foreninga til nye hovudbiblioteket og filialar i Helsingfors, NOK 5000,

til *Førsteamanuensis PhD Morten Nordhagen Ottosen, Forsvarets høyskole, Oslo*, til studiereise til Landsarkivet i Lund, i forskingsprosjektet Skandinavia mellom Napoleon og Bismarck: Politikk, kultur og nasjonalisme i de skandinaviske landene 1814-1870, NOK 4000,

til *Det Feröische Compagnie (DFC) ved prosjektleiar Urd Johannesen, Tórshavn*, til reise for direktør Ragnheiður Skúladóttir, Festspillene i Nord-Norge, til premiere på Hamlet i Nordens Hus 2019, NOK 5000,

til *Kontaktlærer Anne-Cathrine Hammerborg, Sofiemyr*, til deltaking på NOLES-konferansen i København med literacy som tema, NOK 4000,

til *Kunstnarane Humle Rosenkvist og Asta Tutavae, Tromsø*, til reise og opphald ved utstillingar i Galleri Blunk i Trondheim og Galleri Leoparden i Uppsala 2019, NOK 4000,

til *Dr. Hanne Hagtvedt Vik, førsteamanuensis i internasjonal historie og master i historie Skage Alexander Østerberg, ved Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo*, til reiser for studier av menneskerettighetene i Norden, – til Riksarkivet i Stockholm, utanriksdepartementets materiale, NOK 6000,

til *Ida Frette, Heimdal*, til reiseutgifter til tre samlingar ved Göteborg Universitet i faga Genus i historien og Det kritiska tänkandets praktik, NOK 4000,

til *Forskar Morten Ramstad, Fornminneseksjonen, Universitetsmuseet i Bergen*, til reise og befaring i Strandir, Island, og møte for planlegging av publisering i samarbeidprosjektet Migrasjon og landnåm og maritime relasjonar i vikingtid, NOK 4000,

til *Universitetshagene ved Universitetet i Bergen, ved avdelingsleiar Aino Hosia*, til reise for tilsette til The 4th IrisBG User Conference ved Göteborgs Botaniske Trädgård 2019, NOK 8000,

til *Gjøvik spelmannslag og Tradisjonsmusikkarkivet Mjøsmuseet ved Stein Villa* til reiser for nordiske utøvarar og forelesarar til Nordic Harp Meeting på Gjøvik 2019, NOK 10 000,

til *Musikarnettverket Ensemble 6263 ved Kristian Blak, Tórshavn* til reiser for dei norske musikarane til festival med konsertar i Nordens Hus på Færøyane og kulturhuset SALT på Suðuroy 2019, NOK 8000,

til *Oslo storband ved Rune Stensrud*, til reise for islandske Sigurður Flosason i prosjektet "Green Moss Black Sand", med konsertar på storbandscener i Oslo, Akershus og Østfold 2020, NOK 6000,

til *Gausdal Foreningen Norden ved Knut Kvisten*, tilskot til vennsksamrangement med gjestar frå Vörå, Finland og Melt, Danmark i Gausdal 2019, NOK 5000,

til *Visans Vänner Skaraborg ved Håkan Hultin*, til reiser for den norske viseduoen "De Ubrukelige", Oslo, for opptreden i Skaraborgs Musikfestival 2019, NOK 5000,

til *Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo, Senter for rettsinformatikk, ved Gro Halvorsen* til reiser for 36 studentar til årleg konferanse i rettsinformatikk, i Rovaniemi 2019, NOK 18 000,

til *Hans Olav Lahlums krimfestival, Tvedestrand*, til reise og opphald for svenske krimforfattaren Tove Alsterdal til festival i Tvedestrand 2020, NOK 3500,

til *Institutt for offentlig rett, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, ved instituttleder Inger Johanne Sand* til reiser for seks innleiarar frå nordiske land til konferansen Rettslige reguleringer av persontilpasset medisin, Oslo 2019, NOK 8000.

Avdelningen i Finland

Utdelade anslag 2019:

Till *Jessica Hemberg, Korsholm*. För att delta på konferensen "The International Association of Gerontology and Geriatrics European Region Congress" 2019 i Göteborg. 600 EUR,

till *Heidi Höglund, Vasa*. För att delta på två konferenser, "Skriv! Les!" 2019 i Stavanger och "The 12th ARLE Conference" 2019 i Lissabon. 1.000 EUR,

till *Ämnesföreningen Intelligenza r.f Helsingfors*. För sex magisterstuderande att delta på "KVIT", en nordisk kognitionsvetenskaplig studentkonferens 2019 i Linköping. 1.000 EUR,

till *Sofia Jusslin, Vasa*. För att delta på nordiska konferensen "Nordiska nätverket för modersmålsdidaktisk forskning" 2019 i Trondheim, Norge, samt en nätverksträff med forskarnätverket "Nordic Early Literacy" 2019 i Sogndal, Norge. 1.000 EUR,

till *Marko Lamberg, Laukaa*. För ett forskningsbesök till Torsby Finnskogscentrum 2019. Besöket anknuter till ett bokprojekt om Stockholms historia för finländare. 500 EUR,

till *Timo Miettinen, Helsingfors*. För tre forskare att delta och presentera sin forskning på nordiska fenomenolog-årsmöte "Nordic Society for Phenomenology" 2019 i Köpenhamn. 1.800 EUR,

till *Fotokonstnär Eija Mäkiyuoti*. För en studieresa till Färöarna för att delta på HEIMA Festivalen 2019 i Nolsoy. 800 EUR,

till *Camilla Sonntag-Wilenius, Salo*. För att delta på "Congress and Annual Meeting of Nordic Association for Clinical Sexology" 2019 i Göteborg, Sverige. 600 EUR,

till *Steg för steg, Helsingfors*. För två personers deltagande i Nordiska samarbetsrådets möte 2019 i Århus. 1.000 EUR,

till *Mari Suhonen, Helsingfors*. För att delta i "Nordterm 2019" i Köpenhamn. 600 EUR,

till *Yrkeshögskolan Novia, Jakobstad*. För 12 fotostuderandes studieresa till Stockholm 2019. 1.200 EUR,

till *Universitetslärare Jessica Hemberg, Korsholm*. För att delta på konferensen "ICNEP 2020; International Conference on Nursing and Ethical Practice" i Stockholm. 500 EUR,

till *Kaleva gymnasium, Tammerfors*. För ca. 20 elever tre dagars studieresa till Norge 2020. 1.900 EUR,

till *Doktorand Kaisa Pihlainen, Joensuu*. För ett forskningsbesök till Göteborgs universitet för att träffa forskningsgruppen Age and Capability (AgeCap) 2020. 600 EUR.

Isländska avdelningen

Utdelade anslag 2019:

Till *fil dr Árni Heimir Ingólfsson* för deltagande i ett nordiskt musikseminarium vid Linnéuniversitetet i Växjö 2019, kr 50 000,

till *doktorand Birna Lárusdóttir* för deltagande i sommarkurs i onomastik The International Council of Onomastics Sciences anordnade i Helsingfors 2019, kr 50 000,

till *docent Helga Hilmiðsdóttir* för deltagande i forskarseminarium organiserad av OFTI (Områdesgruppen för forskning om tal och interaktion) i Vestfold 2019, kr 50 000,

till *Ingibjörg M. Ísaksdóttir* för deltagande i en kurs i Stockholm om kontakten med arbetsgivare och en kurs om Individuellt personligt stöd för IPS-handledare, kr 75 000,

till *forskare Sesselja G. Magnúsdóttir*, för att föreläsa och delta i ett seminarium som NOFOD Nordisk forum för dansforskning i Helsingfors 2019, kr 50 000,

till *bibliotekarie Anna Gísladóttir, Ágústa Bárðardóttir, Bergrós Björnsdóttir och Hulda Karen Sverrisdóttir* för en studieresa till Finland 2019, kr 200 000,

till *konstvetare Kristín G. Guðnadóttir* för en forskningsresa till Danmark 2019, kr 50 000,

till *författare Arndís Þórarinsdóttir* för en författarvistelse i Visby 2019, kr 50 000,

till *fotograf Bjargey Ólafsdóttir* för en resa till Åland 2019, kr 50 000,

till *Kópavogurs musikskola* för fyra komposition studerande och två lärare till Luleå för samarbete med en motsvarande grupp vid Luleå Universitet 2019, kr 300 000,

till *Bergrún Íris Sævarsdóttir barnbokförfattare och Islands författarförbunds rrepresentant i den isländska barnbokfestivalen Mýrin* för att delta i barnbokfestivalen "Vilnius based Children´s Christmas Island Festival" 2019, kr 50 000,

till *doktorand Emil Månsson* för att delta med inlägg i Södertörn Högskolas konferens 2019, kr 50 000,

till *Guðrún Rósa Þórsteinsdóttir* för att delta i Zonta rörelsens distriktsmöte i Köpenhamn 2019, kr 50 000,

till *visgruppen Vísur og Skvísur* för att delta i kulturutbyte med "Visans Vänner" i Skaraborg 2019, kr 100 000,

till *kurator Kirsten Sionsen* för att resa till Danmark 2019 i syfte att intervjua arkitekten Poul Nedergaard Jensen, kr 50 000,

till *María Les Ævarsdóttir*, direktör för *RVK Feministisk Filmfestival* för att delta i "Power of Women Festival" i Köpenhamn 2019, kr 50 000,

till *Kurator Natalie Jacqueminet* för deltagande i konferens arrangerad av de nordiska kuratorernas förening i Köpenhamn 2019, kr 50 000,

till *aktör och författare Vala Þórsdóttir* för att delta i workshop för författare i Stockholm 2019, kr 50 000,

till *Þuríður Helga Kristjánsdóttir* direktör för *Akureyris kulturförening och projektledare Anna Kristín Sigfúsdóttir* för att delta i ett möte i Almedalen mellan representanter för demokratifestivaler i Norden 2019, kr 100 000,

till *forskare Þorsteinn Vilhjálmsson* för en studieresa till Köpenhamn 2019, kr 50 000.

Gemensam utdelning 2019

I juni 2019 delades följande anslag ut:

Till *Nordens folkhögskola Biskops Arnö, Bålsta* för seminarium om feministisk litteratur i Norden 2019, 15.000 sek,

till *Nordens folkhögskola Biskops Arnö, Bålsta* för utbildningsdag "Norden – More than Scandinavia" 2019, 8.000 sek,

till *Universitetet i Sørøst-Norge, Borre* för konferensen OFTI 37 – Områdesforskning for tal och interaktion 2019, 8.000 sek,

till *Forskargruppen Creating the New North, Norges arktiske universitet, Tromsø* för konferens om namn på heliga platser i Sámi landskapet 2019, 10.000 sek,

till *Kungliga Skytteanska samfundet, Umeå universitet* för konferens om arkeogenetik 2019, 10.000 sek,

till *Det Humanistiske Institut, Islands Universitet* för nordisk konferens om antikens filosofi och idéhistoria i Reykjavik 2019, 10.000 sek,

till *Juridiska fakulteten, Åbo universitet* för nordiskt seminarium i straffrätt om rättvisa 2019, 5.000 sek,

till *Foreningen Frit Norden i Danmark, Norge och Sverige* för Nordisk folkriksdag i Ljungskile 2019, 5.000 sek,

till *Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo* för nordisk konferens om lag och kön 2019, 15.000 sek,

till *Det Nordiska forskningsnätverket för Lärarutbildning och Lärarprofession* för workshop om lärarutbildning i Gentofte 2019, 10.000 sek,

till *Arkeologerna, Statens historiska museer, Linköping* för symposium om Fattigdom i Falköping 2019, 8.000 sek,

till *Nordens Kvinnoförbund* för sommarkonferens och 100-årsjubileum i Varberg 2019, 15.000 sek,

till *Förbundet Nordisk Vuxenupplysning* för Nordisk Ledarforum i Köpenhamn 2019, 10.000 sek,

- till *Nordiska Museiförbundet* för arbetsmöte i Århus 2019, 10.000 sek,
till *Föreningen Södertörns hemvärn* för finskt-svenskt arbetsmöte om frivilligt försvar i Finland 2019, 10.000 sek,
till *Grundtvigcentret i Köpenhamn* för nordisk filologkonferens i Hellerup 2019, 12.000 sek,
till *Dansk Center for herregårdsforskning, Auning* för konferens om 1700-talets nordiska slott och herrgårdar, i Danmark 2019, 15.000 sek,
till *Föreningen Nordens regionkontor Väst, Göteborg* för nordiskt delseminarium om självmord i Norrköping 2019, 5.000 sek,
till *Föreningen Norden Norrbottens distrikt, Luleå* för seminarium med anledning av 100-årsjubileet, i Haparanda 2019, 6.000 sek,
till *Föreningen Norden Haparanda lokalavdelning* för arrangemang på Nordens dag med anledning av 100-årsjubileet 2019, 6.000 sek,
till *Föreningen Norden Falköping* för inbjudan av vänorter till firande av 100-årsjubileet 2019, 8.000 sek,
till *Ätradalens Nordenavdelning, Falkenberg* för arrangemang med anledning av Föreningen Norden 100-årsjubileum 2019, 10.000 sek,
till *Föreningen Norden i Arvika* för arrangemang med anledning av 100-årsjubileet 2019, 5.000 sek,
till *FNUF – Föreningerne Nordens ungdomsforbund* för nätverksmöte i Stockholm 2019, 10.000 sek,
till *Nordisk Konservatorforbund Danmark* för symposium om bevarandet av konst, kultur och naturarv i Köpenhamn 2019, 10.000 sek,
till *Föreningen Norden på Åland* för deltagande i vänortsstämma 2019, 15.000 sek,
till *Föreningen Norden i Kiruna* för nordiskt gästbud och utvidgad informationsinsats, 6.000 sek,
till *Föreningen Norden i Västerås* för ungdomsutbyte med Ålesund 2019, 6.000 sek,
till *Föreningen Norden i Piteå* för språk- och kulturläger för ungdomar på Framnäs 2019. 5.000 sek,
till *Voksenåsen, Senter for svensk-norsk samarbeid, Oslo* för nordisk scen och historiska samtal, 7.000 sek,
till *Valla Scoutkår, Linköping* för scoutläger på Island 2019, 10.000 sek,
till *Eleverna i klass 10 i Hvaleyrskóli, Hafnarfjörður* för besök vid Gudenåskolen, Danmark, 15.000 sek,
till *Professor em Kristine Bruland, Inst. for arkeologi, konservering og historie, Univ. i Oslo* för tre svenska forskares besök vid konferens 2019, 10.000 sek,
till *Inst. for språk og litteratur, Univ. i Sørøst-Norge (USN)* för dansk och svensk föreläsare vid 15:e nordiska konferensen för systematisk funktionell lingvistik och socialsemiotik 2019, 8.000 sek,

till *Kvinnliga Akademikers Förening* för 12 personers deltagande i konferens i Helsingfors 2019, 15.000 sek,

till *Föreningen Advokatklubbarnas råd, Stockholm* för deltagande i Nordiska rättegångstävlingen om de mänskliga rättigheterna 2019 i Reykjavik, 10.000 sek,

till *Professor Gunnar Helgi Kristinsson, Statsvetenskap, Islands univ.* för inbjudan av svenska gästföreläsare till statsvetenskaplig kurs om korruption 2019 i Reykjavik, 5.000 sek,

till *Arktisk Institut, Köpenhamn* för deltagande i konferens i Nome, Alaska inför det kommande 100-årsjubileet för den 5:e Thule-expeditionen, 10.000 sek,

till *Beckmans designhögskola, Stockholm* för besöksutbyte med designhögskolan Aalto i Helsingfors 2019, 15.000 sek,

till *Stiftelsen Museum Vandalorum, Värnamo* för förstudie om nordiska designers möte med Japan, 15.000 sek,

till *Nationalmuseum, Stockholm* för nordisk konferens 2019 ”Kvinnliga nordiska skulptörer 1870-1940”, 10.000 sek,

till *Svenska stiftelsen Ung Nordisk Musik* för danska musikers deltagande i musikfestival 2019 i Piteå och Umeå, 8.000 sek,

till *FDUV, Helsingfors* för inbjudan av svenska föreläsare till seminariet ”Att uppleva världen annorlunda” i Helsingfors 2019, 8.000 sek,

till *Samarbetsförbundet kring funktionshinder (SAMS) r.f., Helsingfors* för inbjudan av svensk föreläsare till utbildningsdagar i Vasa och Helsingfors 2019, 8.000 sek,

till *Adjungerande professor Kerttu Huttunen, Humanistiska fakulteten, Uleåborgs univ.* för nordiskt forskningssamarbete om hörselnedsättningar, 10.000 sek,

till *Föreningarna Nordens Förbund* för tryckning av jubileums- och debattskrift med anledning av 100-årsjubileet 2019, 25.000 sek,

till *Föreningen Norden i Norge* för tryckning av bok om föreningens historia med anledning av 100-årsjubileet 2019, 25.000 sek,

till *Föreningen Norden Norra Bohuslän* för tryckning av programbladet NordenNytt 2019, 5.000 sek,

till *Föreningen Norden i Pajala* för tryckning antologi om att leva i gränsland med anledning av 100-årsjubileet 2019, 10.000 sek,

till *Fil. dr. Cecilia Pettersson, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet* för tryckning av bok om biblioterapi 2019, 10.000 sek,

till *Doktorand Matilda Torstensson, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet* för tryckning av avhandling om konflikten mellan skrivande och familjeliv i Märta och Henrik Tikkanens dialogiska texter 2019, 10.000 sek,

till *Professor Merethe Roos, Historia, Universitetet i Sørøst-Norge* för tryckning av monografi om norske skolmannen Hartvig Nissen 2019, 10.000 sek,

till *Riksförbundet Hem och Samhälle* för tryckning av historik med anledning av Nordens Kvinnoförbund 100-årsjubileum 2019, 5.000 sek,

till *Nordiskt kvinnonätverk i straffrätt* för tryckning av antologi om utmaningar i nordisk straffrätt 2019, 10.000 sek,

till *Fil dr. Carolina Brown Ahlund, Konstvetenskap, Uppsala universitet* för tryckning av monografi om den svenska högståndskulturens vardag på 1700-talet 2019, 10.000 sek,

till *Professor Otfried, Czaika, Kirke og kulturhistorie, MF Vitenskapelig høyskole, Oslo* för tryckning av Wijsor om Antikristum från 1500-talet, 2019, 10.000 sek,

till *Författare Bente Thomsen och docent em. Kaj Madsen, Snekkersten Danmark* för utgivning av bok om Sveriges cistercienserkloster 2019, 8.000 sek,

till *Docent Jörgen Lundälv, Socialt arbete, Göteborgs universitet* för tryckning av bok om modern funktionshinderpolitik och mänskliga rättigheter i Finland och Sverige 2019, 10.000 sek,

till *Föreningen Rostorps Egna hem* för utgivning 2019 av skrift inför föreningens 100-årsjubileum 2022, 10.000 sek,

till *F.d. intendent Ann Grönhammar, Stockholm* för tryckning av bok om armenier och skandinaver 900-1900, 2019, 10.000 sek,

till *Göteborgs konstmuseum* för översättning och tryckning katalog för utställning med danska konstnären Trine Søndergaard 2019, 15.000 sek,

till *Førsteamanuensis Hanne Hagtvedt Vik, Internasjonal historia, Univ. i Oslo* för studie av mänskliga rättigheter i Norden, 10.000 sek,

till *Førsteamanuensis Sunniva Engh, Historie, Univ. i Oslo* för forskning om de nordiska ländernas samarbete med Rockefeller Foundation och Carnegie Endowment for International Peace under mellankrigstiden, 8.000 sek,

till *Kandidat Linn Engström, Inst. för miljö- och marinbiologi, Åbo Akademi* för studie om slamkrabbans effekter i nordiska ålgräsängar, 10.000 sek,

till *Journalisten och författaren Anna Larsdotter, Lund* för studieresor till Finland och Norge inom ramen för bokprojekt om kvinnor under andra världskriget, 6.000 sek,

till *Journalisten Anders Johansson, Strängnäs* för studieresor till Norge inom ramen för bokprojekt om majoren och hemliga agenten Malcolm Munthe, 20.000 sek,

till *Försteläraren Monica Lundberg, Victoriaskolan i Göteborg* för journalistiskt skrivande om makerkultur i Norden, 5.000 sek,

till *Nordens hus i Reykjavik* för bekostande av utlåning av svensk litteratur i digital form, 10.000 sek,

till *Nordens hus i Tórshavn* för inköp av barnböcker, 7.500 sek,

till *Nordens folkhögskola Biskops Arnö, Bålsta* för prenumeration på nordiska dagstidningar och tidskrifter, 15.000 sek,

till *Nordens folkhögskola Biskops Arnö, Bålsta* för inköp av böcker nominerade till Nordiska rådets litteraturpris, 15.000 sek,

till *Finnskogsmuseet, Alfta* för fortsatta inköp av skogsfinsk litteratur, 5.000 sek,

till *Föreningen Norden på Åland* för Nordjobbs fritidsprogram 2019, 30.000 sek,

till *Nordjobb, Island* för språkkurs och helgutflykter 2019, 30.000 sek,

till *Nordjobbs nordiska sekretariat i Köpenhamn* genomförandet av "Upptäck Norden!", 10.000 sek,

till *Nordjobbs nordiska sekretariat, Köpenhamn* för seminarieriet "Vad är Norden?", 10.000 sek,

till *Fotocentrum Raseborg* för foto- och mediakonstutställning och verkstäder med konstnärer från Danmark och Grönland 2019, 10.000 sek till deltagande från Grönland,

till *Kungliga Musikaliska akademien, Stockholm* för inbjudan av gästartister från Finland till konsert på Alfvéngården 2019, 8.000 sek,

till *Keski-Suomen elokuvakeskus, Jyväskylä* för nordisk filmfestival Arktisen Upeeta 2019, 10.000 sek,

till *Föreningen Konstmusiksyster, Stockholm* för medverkan på konferens om media och konsthistoria i Ålborg 2019, 5.000 sek,

till *Koreograf Henriette Pedersen, Oslo* för feministisk föreställning baserad på Peer Gynt i Göteborg 2019, 10.000 sek,

till *Nordens Hus i Reykjavik* för hyllningskonsert till minne av danska dikteren Inger Christensen 2019, 15.000 sek,

till *Musikernätverket Ensemble 6263, Tórshavn* för möte på Färöarna 2019, 15.000 sek,

till *Översättare och koordinatör Petronella Zetterlund* för resa inom ramen för projekt om poeter som skriver på invandrarspråk, till Tórshavn 2019, 8.000 sek,

till *Det Feröische Compagnie* för uppsättning av Hamlet på Nordens Hus i Tórshavn 2019, 10.000 sek,

till *Uppsala Vokalensemble* för skivinspelning av Edith Södergrans tonsatta dikter 2019, 10.000 sek,

till *Kosterhavsfestivalen* för medverkan från Norge på festivalen 2019, 10.000 sek,

till *Föreningen Nordens avdelning i Fagersta* för jubileumsfest med anledning av 100-årsjubileet 2019, 6.000 sek,

till *Kammarorkester Östersund* för konsert på Tivoli i Köpenhamn 2019, 10.000 sek,

till *Arbetsgruppen "All makt åt helvete", Sverige* för medverkan med uppsättning vid Hangö teaterträff 2019, 8.000 sek,

till *Dans- och scenkonstgruppen Dance Remainings, Göteborg* för gästspel på Reykjavik Fringe Festival 2019, 6.000 sek,

till *Manskören IRIS, Arvika* för konsert på Blaaafarveverket i Modum 2019, 10.000 sek,

till *Foreningen Norden, Köpenhamn* för projektet *Stemmer Bygger Bro – Syng Norden Sammen*, en del av 100-årsjubileet 2019, 10.000 sek,
till *Nordisk sångfestival, Järfälla* för festivalen i Trollhättan 2019, 10.000 sek,
till *Nordens Hus i Reykjavik* för nordiska författarträffar 2019, 10.000 sek,
till *Föreningen Norden på Åland* för musikföreställningar med nordiska visor för barn och vuxna i Mariehamn 2019, 10.000 sek,
till *Föreningen Nordens lokalavdelning i Luleå* för studentkonsert med anledning av 100-årsjubileet 2019, 10.000 sek,
till *Fotografisk Center i Köpenhamn* för grupputställning med nordiska konstnärer 2019, 10.000 sek,
till *Fotografisk Center i Köpenhamn* för utställning med svensk fotograf 2019, 10.000 sek,
till *Violinist Pauline Hogstrand och kompositör Filip de Melo, Köpenhamn* för barnmusikföreställning 2019 i Köpenhamn och Malmö, 5.000 sek,
till *Förlaget Eksil, Färöarna* för ny nordisk poesi- och konstfestival på Färöarna 2019, 5.000 sek.

I december 2019 delades följande anslag ut:

Till *Kommittén för årsmötet för det Nordiska sällskapet för fenomenologi* för arrangerande av mötet i Helsingfors 2020, 10.000 sek,
till *Voksenåsen, Senter for svensk-norsk samarbeid, Oslo* för workshop med nordiska författartalanger på Litteraturhuset och Lysebu i Oslo 2020, 10.000 sek,
till *Voksenåsen, Senter for svensk-norsk samarbeid, Oslo* för ungdomsledarhelg 2020, 15.000 sek,
till *PhD Fredrik Norén, medie- och kommunikationsvetenskap, Umeå universitet* för nordisk konferens om propaganda och information i den nordiska efterkrigstiden i Malmö 2020, 10.000 sek,
till *Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, Universitetet i Oslo* för internationell konferens om språkundervisning och språkinlärning 2020, 10.000 sek,
till *Instituttet for språk og språkminne* för nordisk klarspråkskonferens i Stockholm 2020, 20.000 sek,
till *Arrangörskommittén för Trettioåttonde sammankomsten* för svenskans beskrivning på Örebro universitet 2020, 10.000 sek,
till *Föreningen Norden Sverige* för regionala informationsträffar om grannspråk runt om i Sverige 2020, 15.000 sek,
till *Prof. Kirsty Beers Fägersten, Engelska, Södertörns högskola* för nordiskt deltagande på 7:e svordomssymposiet på Islands Universitet 2020, 10.000 sek,
till *Nätverket för litteraturredaktisk forskning i Norden* för nordiskt forskarseminarium i Høgskulen, Bergen i Norge 2020, 15.000 sek,

till *Forskning og formidling, Nationalmuseet i Köpenhamn* för 33:e internationella fältrunologmötet i Köpenhamn och på Lolland 2020, 12.000 sek,
till *Vikingskibsmuseet i Roskilde* för marinarknologisk konferens 2020, 15.000 sek,

till *Nationalmuseet på Island* för workshop 2020 i Köpenhamn om projektet "Gården under sanden" – en arkeologisk utgrävning på Grönland, 20.000 sek,
till *Finska sällskapet för 1700-talsstudier* för konferens om estetisk kultur i Helsingfors 2020, 10.000 sek,

till *Arbejdermuseet i Köpenhamn* för Nordic Labour History Conference 2020, 15.000 sek,

till *Finlands kantor-organistförbund* för Nordiskt kyrkomusiksymposium i Helsingfors 2020, 20.000 sek,

till *Mia Åkestam, Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet* för tvärvetenskapligt Birgitta-symposium i Stockholm och Vadstena 2020, 10.000 sek,

till *IBBY Sverige – International Board on Books for Young People* för möte i nordisk IBBY samarbetsgrupp i Oslo 2019, 8.000 sek,

till *Nordiska Kulturlandskapsförbundet i Finland* för nordiskt årsmöte i Åbolands skärgård 2020, 15.000 sek,

till *Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet* för konferens om samisk språkvetenskap 2019, 8.000 sek,

till *Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet* för symposium om språklig mångfald 2020, 10.000 sek,

till *Fondet for dansk-norsk samarbeid, Holmenkollen* för seminarium om feminism i Skandinavien på Schæffergården i Gentofte 2019, 10.000 sek,

till *Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap, Huddinge* för workshop "Norden under 1920-talets första år: arbetarrörelsens vägval, medborgarrätten och hoten mot demokratin" 2020, 10.000 sek,

till *STTF – Sveriges teckenspråkstolkars Förening* för deltagande i konferens Nordic Seminar för interaktion mellan tolk och tolkanvändare i Åbo 2020, 20.000 sek,

till *Foreningen Norden Stange, Norge* för inbjudan av svensk vistolkare till gästabud med anledning av föreningens 100-årsjubileum 2019, 5.000 sek,

till *Foreningen Norden Lillehammer* för inbjudan av svensk författare till författarsamtal med anledning av föreningens 100-årsjubileum 2019, 6.000 sek,

till *Foreningen Norden Harstad, Norge* för deltagande på nordisk konferens om ungas psykiska hälsa i Umeå inom ramen för föreningens 100-årsjubileum 2019, 10.000 sek,

till *Föreningen Norden Sverige* för studieresa för bibliotekarier till Helsingfors 2020, 15.000 sek,

till *Föreningen Boska* för presentationsturné med projekt om samernas egna röster i Norge 2019-2020, 10.000 sek,

- till *Folkklivssektionen vid Föreningen Brage, Helsingfors* för inbjudan av svenska forskare till seminarium om nordisk folketro i populärkultur 2020, 7.000 sek,
- till *Backa förskola i Ystad* för inbjudan av föreläsare från Helsingfors i kurs om det finska skolsystemet 2019/2020, 10.000 sek,
- till *Backaskolan i Ystad* för inbjudan av föreläsare från Helsingfors i kurs om det finska skolsystemet 2019/2020, 10.000 sek,
- till *Jenny Lind sällskapet, Stockholm* för utgivning på svenska av bok med anledning av 200-årsjubileet av Jenny Linds födelse 2020, 10.000 sek,
- till *FD Gunnel Karlsson, Löttorp* för tryckning av biografi om svenska statsrådet Ulla Lindström 2019, 10.000 sek,
- till *Nordiska konstförbundet* för publikation om förbundets historia inför 70-årsjubileet 2020, 20.000 sek,
- till *Professor Roland Lysell, Litteraturvetenskap, Stockholms universitet* för tryckning av publikation om Nordiska författare och konstnärer i Rom 1750-1950, 2019, 15.000 sek,
- till *Doktorand Mirja Arnshav, Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet* för publicering av avhandling om spåren av baltiska flyktingar i Finland, Åland och Sverige, 2020, 20.000 sek,
- till *Hið íslenska bókmenntafélag – det isländska litteratursällskapet, Reykjavik* för publicering av bok om poeten Jóhann Sigurjónsson 2019, 20.000 sek,
- till *Bokförlaget Ekphrasis, Mölndal* för tryckning av essäsamling ”Garbo går iland” 2020, 15.000 sek,
- till *Forlagið Söga Føroya, History Press Faroe Islands, Leirvik* för utgivning av bok ”Færøerne 1911 – set af den danske fotograf Anders Peter Hansen” 2019, 15.000 sek,
- till *Andreas Faye-Nemnda, Norge* för utgivning av artikelsamling om folkminnesamlaren Andreas Faye 2019, 5.000 sek,
- till *Andreas Faye-Nemnda, Norge* för utgivning av biografi om folkminnesamlaren Andreas Faye 2020, 10.000 sek,
- till *Författare Ewa Wrede, Lomma* för tryckning av boken ”Tågsemester i Norden” 2020, 15.000 sek,
- till *Professor Lena Liepe, Konst- och bildvetenskap, Linnéuniversitetet*, för tryckning av vetenskaplig monografi om relikor och relikbruk i det medeltida Norden, 2019/2020, 20.000 sek,
- till *Erla Dóris Halldórsdóttir, Historia, Islands universitet* för utgivning av bok om spetälska i Island och Norge på 1800- och 1900-talet, 2020, 10.000 sek,
- till *Föreningen Yggdrasil, Åbo* för läromedlet ”Samhällets nordiska byggstenar” 2020, 15.000 sek,
- till *Arkeolog Sebastian Boström och arkeolog Jon Lundin, Uppsala universitet* för projekt om slitspårsanalys av stenmaterial från Dagsmosse i Östergötland 2020, 10.000 sek,

till *Doktorand Birte Bruchmüller, Konst- och bildvetenskap, Göteborgs universitet* för projekt om nordiska symbolistiska bildkonstnärer verksamma sekelskiftet 1900, 2019/2020, 10.000 sek,

till *Arkeolog Tine Trolle, Arkeologi, Nationalmuseet och Bornholms museum* för jämförande studie av arkeologiskt material från järnåldern på Gotland med Stora Frigård, Bornholm, 10.000 sek,

till *Kulturföreningen IOTAL, Stockholm* för inbjudan av norsk och dansk poet till Stockholms Internationella Poesifestival 2019, 8.000 sek,

till *Norden i Fokus, Stockholm* för kulturfestivalen Best of Norden 2019, 15.000 sek,

till *Rolf Jacobsen-dagene, Hamar* för inbjudan av författare och musiker från Danmark, Färöarna, Finland och Sverige till nordisk poesifestival i Hamar 2020, 15.000 sek,

till *Rolf Jacobsen-dagene, Hamar* för nordiskt seminarium om Henrik Nordbrandts författarskap på nordisk poesifestival i Hamar 2020, 15.000 sek,

till *Den frivillige forening Elsinore Song Factory, Helsingör* för konserter med anledning av 100 år sedan födelsen av dansk-finländske sångaren Kim Borg, i Helsingör, Köpenhamn och Stockholm 2019/2020, 10.000 sek,

till *Joensuu Pohjola-Norden* för nordiska författarbesök 2020, 15.000 sek,

till *Keramiker Barbro Åberg, Ry, Danmark* för utställning i Stockholm 2020, 8.000 sek,

till *Ballerup Kommune* för plantering av "Nordisk lund" med anledning av Foreningen Nordens 100-årsjubileum 2019, 10.000 sek,

till *Kasper Dugaard Poulsen, Köpenhamn* för den interaktiva utställningen "Levende Landskab" i Odense 2020, 10.000 sek,

till *Föreningen Kulturfestival på Åland r.f* för inbjudan av nordiska författare till Mariehamns litteraturdagar 2020, 20.000 sek,

till *Korpilombolo kulturförening* för utställning av grönländsk konstnär på European Festival of the Night 2019, 15.000 sek,

till *Galleri 54, Göteborg* för konstutställningsprojekt "Galleri 54 möter Galleri Huuto", Göteborg och Helsingfors 2020, 10.000 sek,

till *Galleri Konsthantverkarna, Stockholm* för utställning med norsk konstnär 2020, 8.000 sek,

till *Konstnärerna Ebba Stålhanske och Gudrun Westerlund, Uppsala* för vistelse på Gil Residency i Akureyri 2020, 2x5.000 sek,

till *Musiker Maria Wernberg, Malmö* för konsert med ensemble "Schuberts sista verk" på Gotland 2020, 6.000 sek,

till *Professor Peter Sundkvist, Luleå tekniska universitet* för konsertproduktion till Myrkir músíkdagar 2020 i musikhuset Harpa, Reykjavik, 20.000 sek,

till *Konstnär Eva Wilms, Tollared* för vistelse på Konstnärshuset i Lofoten 2020, 6.000 sek.

BOKESSÄ

HENRY PARLANDS SKRIFTER

Henry Parland (1908–1930) var den yngste i den första generationen finlands-svenska modernister – och kanske den modernaste. Trots att han under sin alltför korta livsbana endast hann ge ut en enda diktsamling, dessutom en kort sådan, har hans säregna författarskap inte bara funnit sin givna plats i litteraturhistorien. Reklamens, maskinernas, jazzens, biografernas, nöjeslivets och krapulans tidiga besjunga har också på senare tid hittat vägen till nya generationer läsares hjärtan.

Nu föreligger Henry Parlands Skrifter i en komplett digital utgåva i fem delar (fritt tillgänglig på parland.sls.fi), samt i en inte helt komplett (jag återkommer till detta nedan) tryckt utgåva i fyra band, utgiven av Svenska litteratursällskapet i Finland respektive Appell förlag i Sverige. Verket visar upp ett stort och imponerande brett litet författarskap, knappt ens påbörjat och alltför tidigt avslutat.

I det följande fokuseras på de två första banden av den tryckta utgåvan av Skrifter, *Dikter* och *Prosa*. Del tre, *Kritik*, behandlas mera kortfattat, medan *Brev*, som utkom i slutskedet av arbetet med denna essä, inte omfattas. Men först en kort biografisk introduktion¹.

Internationell miljö

Henry Parland föddes 1908 i Viborg i en internationell miljö. Hemmavid talade man tyska och ryska, och vid kontakter med kultur- och näringslivet även engelska och franska. Finska lärde sig Parland av arbetarbarnen vid släktens lantgods Tikkala strax utanför Viborg, där familjen tillbringade mycket tid.

Då Parland var 14 år flyttade familjen till Grankulla utanför Helsingfors, och det var först i skolan i Grankulla som han lärde sig behärska svenska ordentligt.

Henry Parland fick en gedigen bildning med sig hemifrån, han var bland annat bevandrad i såväl den klassiska tyska som den ryska litteraturen. Till hans tidiga intressen hörde även natur- och djurliv, men framför allt modernitetens maskiner som lokomotiv, bilar och elektriska apparater.

I princip allt modernt intresserade tidigt Parland. Som något äldre lyssnade han gärna på schlagermusik och började ta danslektioner. Han var fascinerad av filmkonst, reklam och fotografering, och samtliga av dessa intressen och moderna fenomen skulle senare ingå i hans litterära stoff och spela centrala roller i hans skapande.

Parland tog studenten 1927 med goda betyg och skrev in sig vid juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet. Ett sorglöst krogliv lockade emellertid mera än juridikstudierna, och snart stiftade Parland bekantskap med bland

andra Gunnar Björling, Rabbe Enckell och Elmer Diktonius, samtliga centralgestalter i kretsen av finlandssvenska modernister.

Henry Parland kände sig snabbt mera hemma i de modernistiska sammanhangen, där frihet gentemot formen och experimentlusta rådde, än i de traditionstyngda som han fått med sig hemifrån. Han engagerade sig i kretsen kring den nya tidskriften *Eutherpes*, där Björling, Diktonius, bröderna Enckell och Hagar Olsson var ledande gestalter. Där publicerade sig Parland med både artiklar och dikter, och inte minst hans artikel ”Sakernas uppror” väckte uppmärksamhet och beundran inom de modernistiska kretsarna.

Parlands debutbok, diktsamlingen *Idealrealisation*, utkom vårvintern 1929 och fick ett blandat mottagande. Parland fortsatte sedermera att skriva, såväl lyrik som prosastycken, artiklar, kritik och ett romanutkast. Det hårda kroglivet kostade emellertid på, och det hjälpte föga att Parland flyttade in hos vännen Björling – denne var minst lika skuldsatt och beriden av olösta växlar som Parland själv.

Föräldrarna oroade sig över sonens leverne och situationen blev snart ohållbar. Man beslutade att Parland skulle resa till Kaunas i Litauen för att under en tid bo hos hans onkel Vasilij Sesemann som var professor i filosofi vid stadens universitet. Där hoppades familjen att Parland skulle få lugn och ro, motstå frestelserna till dåligt leverne från vännerna och bryta den onda cirkeln.

I Kaunas fick Parland anställning som sekreterare vid det svenska konsulatet, och han skrev även artiklar som publicerades i olika tidskrifter. I november 1929 började Parland skriva på det romanutkast som senare skulle komma att bli den postumt utgivna romanen *Sönder*.

Ett år senare, i november 1930, drabbades Parland av scharlakansfeber och dog efter bara några dagars sjukdom, endast 22 år gammal.

Postum utgivning

Henry Parlands debutbok *Idealrealisation* blev alltså den enda som hann publiceras under hans livstid. Det korta författarskapet skulle emellertid efter hand utvidgas genom ett antal postuma utgivningar av Parlands texter.

Tillsammans med Parlands vänner Rabbe Enckell, Gunnar Björling och Sven Grönvall redigerade fadern Osvald Parland den postuma samlingen *Återsken* (1932), där bland annat *Sönder* ingår. Brodern Oscar Parland redigerade och utgav i sin tur senare verken *Hamlet sade det vackrare. Samlade dikter* (1964), *Den stora Dagen efter. Samlad prosa 1* (1966) samt *Säginteannat. Samlad prosa 2* (1970).

Romanen *Sönder: Om framkallning av Veloxpapper* utgavs första gången i enskilt tryck 1987, och som textkritisk utgåva av Parland-experten Per Stam 2005 (samt i pocketversion 2014). Vi har anledning att återkomma till *Sönder* senare.

År 2015 påbörjade Svenska litteratursällskapet i Finland arbetet med att samla alla Henry Parlands texter till en vetenskaplig, textkritisk och kommenterad utgåva.

Nu föreligger såväl den tryckta som den digitala utgåvan av Henry Parlands Skrifter (2018–2020) komplett, med Per Stam som huvudredaktör. Den digitala utgåvan är något mer omfattande och består av fem delar: *Dikter*, *Prosa*, *Kritik*, *Korrespondens* samt *Sönder* som ges ut på nytt i digital form. Den tryckta utgåvan omfattar fyra delar: *Dikter*, *Prosa*, *Kritik* och *Brev*, varav det sista bandet utgör ett utdrag av *Korrespondens*. Även i övrigt innehåller den digitala utgåvan mer material, i form av författarens olika versioner av enskilda texter i transkription och faksimil samt samtida översättningar.

Dikter och "prosating"

Utgåvans första band, *Dikter*, utgör med sina knappa 900 sidor verkets i särklass mest omfattande del. Efter en utförlig inledning, vilken placerar Henry Parlands diktning i sina rätta kontexter och sammanhang, följer i tur och ordning Parlands i olika tidningar och tidskrifter publicerade dikter, sedan *Idealrealisation* följt av opublicerade men av författaren renskrivna och avslutade dikter, och sist andra, ej färdigställda dikter som man funnit i Parlands anteckningsböcker och andra efterlämnade dokument. De sista dryga 300 sidorna ägnas, förutom avslutande käll- och litteraturförteckningar, åt kommentarer och textkritiska redogörelser, och finner väl störst intresse hos forskare och andra specialintresserade fackmän. Upplägget i övriga delar av Skrifter följer samma disposition som i *Dikter*.

"Föreliggande utgåva", framhåller redaktör Stam stolt i inledningskapitlet, "innehåller 416 dikter; närmare hälften av dem har inte publicerats tidigare."

Och det är i sanning en imponerande och komplett volym man skrapat fram, med tanke på att Parland under sin livstid endast hann publicera sammanlagt 86 dikter, varav 58 ingår i *Idealrealisation*. Här får man följa hela Parlands lyriska författarskap – vilket enligt Stam "kan grovt indelas i tre perioder: skoltiden fram till studenten våren 1927, studietiden mellan hösten 1927 och våren 1929, samt tiden i Kaunas därefter" – och utveckling längs hela vägen. Redan i hans tredje publicerade dikt, "Billighetsupplagor", första gången tryckt i familjetidskriften *Allas Krönika. Illustrerad Veckoskrift* 1927, sköljer det typiskt parlandiska anslaget över läsaren, den ironiskt lakoniska blicken på det hypermoderna, urbana och neonlysande konsumtionssamhället. Här en strof:

Ute i Tölö
en affisch om bilringar,
årets bästa.
Varje morgon
då jag väntar på spårvagnen
står jag andäktigt tyst
inför dess stolta,
befallande:
köp

I det moderna, urbana samhället är konsumtion och upplevelser och snabb tillfredsställelse den nya religionen:

Jazzens diktatur – en ny form av katolicism.
Jag har sett ettusen byxveck flaxa av taktkänsla.

[---]

Den Stora Dagen efter
då alla stjärnorna hicka
och alla ärkeänglar dricker vichyvatten
skola vi samlas på kaféet
lyssna
till kvinnoben-melodier

Samtliga diktrader ovan återfinns sedermera tryckta också i *Idealrealisation*, tillsammans med andra berömda Parland-rader som fortsätter att undersöka det moderna konsumtionssamhällets och den ytliga nöjeskarusellens anatomi och filosofi. Till exempel:

Ideal-realisationen
– ni säger, den har redan börjat
men jag säger:
vi måste ytterligare sänka priserna

[---]

De vida byxornas program:
vi skall vara
mera kläder,
mindre människor,
och själen insydd i uppslagen

[---]

Min hatt
 blev igår
 överkörd av en spårvagn.
 Min rock
 promenerade idag morse
 någonstans bort.
 Mina skor
 råkade på eftermiddagen
 ut för ett attentat.
 – Att jag är kvar?
 Det är just
det.

Dikterna i *Idealrealisation* kretsar alltså kring samtidens urbana hypermodernitet, fullt av konsumtion, snabba nöjen och vilda jazztoner, men det bedrägligt fartfyllda och glänsande livet ter sig samtidigt ytligt, tomt på innehåll under skalet. Betraktelser över bensin, tågstationer, bilar, reklamskyltar och biografernas och jazzens locktoner varvas med melankoliska meditationer över alltets meningslöshet. Samlingen är ett konstfullt och nyskapande tidsdokument och samtidigt en tidlös urkund över vad det innebär att vara en vilsen människa i det moderna samhället.

Vid sidan av *Idealrealisation* finns bland de andra ”rena” dikterna ett antal längre ”prosating” insprängda. Under rubriker som ”Autobussen”, ”Mineralvatten”, ”Ett kåseri om motorcykeln”, ”En bilfantasi”, ”Reklambluff”, ”Sakernas uppror” och ”Ångest” med flera betraktar Parland det framväxande industri- och konsumtionssamhället i ett slags prosalyriska kortnoveller, eller kåserier om man vill. De, liksom framför allt dikterna som är samlade i *Idealrealisation*, är värda att återkomma till om och om igen. Snarare än till Parlands generationskamrater pekar prosatingen framåt; för tankarna till en Karl Ove Knausgård och hans närmare ett sekel senare betraktelser över tingen i årstidssviten *Om hösten, Om vintern, Om våren, Om sommaren*.

Här finns emellertid anmärkningar att göra gällande dispositionen i *Skrifter*. Betoningen på flertalet av de prosalyriska texterna ligger helt klart på förledet, och står både längd- och formmässigt betänkligt ut från merparten av övriga texter i *Dikter*.

Per Stam menar visserligen att även prosatingen delar ”flera stilgrepp med exempelvis ’Sakernas uppror’: elliptisk framställning, trefaldig upprepning, läsartilltal och lekfull arrogans”, och visst, formvariationen verkar snarare gynnsamt än menligt på läsningen, men en omdisposition hade bidragit till att ge en mera rättvis bild också av Parlands skönlitterära prosa. Som uppdelningen är nu – och med tanke på vad jag strax återkommer till angående prosan, ter sig del två i *Skrifter*, *Prosa*, något rumphuggen.

Varför inte Sönder?

Om *Dikter* med sina 871 sidor ter sig synnerligen komplett och fullbordad vad gäller Parlands lyriska författarskap, känns *Prosa*, som med sina 340 sidor utgör den tunnaste delen i *Skrifter*, alltså något ofullständig. Till detta medverkar inte bara att flera av de berättande och längre prosalyriska (med betoning på prosa) texterna publicerades i *Dikter*, utan framför allt det faktum att Parlands enda roman, den berömda *Sönder. Om framkallning av Veloxpapper*; av någon outgrundlig anledning inte finns medtagen i bandet.

”Outgrundlig”, skriver jag, för någon övertygande motivering anges inte. Knappt någon förklaring, utan mer ett krasst konstaterande: ”Utanför *Prosa* ligger Henry Parlands roman *Sönder (om framkallning av Veloxpapper)* som sedan tidigare föreligger i en textkritisk utgåva av Per Stam (2005, digital utgåva 2019)”, skriver redaktören för *Prosa* Elisa Veit i sitt förord, och konstaterar vidare i inledningen att ”[u]tkast och arbetsmanuskript till *Sönder* har heller inte tagits med i *Prosa*”.

Med tanke på hur allomfattande och ambitiös *Prosa* (och *Skrifter* överlag) ter sig – *Prosa* innehåller förutom de fåtaliga noveller (sex stycken) som Parland hann publicera under sin livstid, såväl fullbordade men opublicerade prosatexter som ofullbordade prosaförsök och ”dagboksliknande anteckningar” – är uteslutandet av författarskapets absoluta prosamässiga höjdpunkt, och tillika en av pärlorna i Parlands författarskap i stort liksom en av den finlandssvenska modernismens modernaste och mest fascinerande romaner, både märkligt och tråkigt, för att inte säga obegripligt.

Visst, konstateras gör ju att *Sönder* finns tillgänglig i Stams textkritiska utgåva från 2005, och att den nu även tillgängliggjorts digitalt (som del fem av den digitala utgåvan av *Skrifter*, medan den fysiska utgåvan alltså sträcker sig till fyra delar), men den som införskaffar Henry Parlands *Skrifter* i förhoppning om att få hela författarskapet samlat i tillgänglig, fysisk form, lär bli besviken. Möjligen tedde sig ett införlivande av *Sönder* i *Prosa* rent formatmässigt av någon anledning problematiskt. Optimalt hade i så fall varit att man tryckt upp *Sönder* som del fem, och därmed låtit den fysiska utgåvan av *Skrifter* följa den kompletta digitala utgåvan, såväl till upplägg som till antalet band.

Åtminstone borde utgivarna och redaktörerna bemödat sig om en utförligare och mera förklarande motivering till valet. Stams textkritiska utgåva av *Sönder* är inte heller särskilt lång (200 sidor), så de extra tryckkostnaderna lär inte ha varit avgörande.

Det hade även varit gynnsamt att vid läsningen av Parlands noveller, övriga kortprosa och tidiga prosaförsök kunna bläddra fram och tillbaka och ha *Sönder* som jämförelsegrund, ity mycket – men inte allt – av den prosa Parland skrev tidigare pekade fram mot *Sönder*. Redaktören för *Prosa* Elisa Veit skriver själv:

Romanen *Sönder*, skriven mellan november 1929 och augusti 1930, var den av Parlands skönlitterära prosatexter som tilldrog sig mest uppmärksamhet av kritikerna när de postuma utgåvorna kom. *Sönder* har ofta beskrivits som höjdpunkten på Parlands prosaproduktion.

Parlands noveller och övriga kortprosa visar författarens väg mot *Sönder*, men också vilka andra vägar han prövade stilmässigt och hur han fortsatte skriva efter att han hade lagt romanprojektet åt sidan. Även om de kortare prosatexterna är förhållandevis få, ett drygt fyrtiotal, omfattar de ett brett spektrum av motiv och stämningsslägen. Bland dem finns naturskildringar med och utan skräckromantiska inslag, berättelser om misslyckanden och självmord, raljerande eller humoristiska texter, berättelser där Gud, en djävul eller ett jättehuvud ställer existentiella frågor, scener från förbudslogstidens Helsingfors, pessimistiska framtidsvisioner, kärlekshistorier och vandringar genom Kaunas i Litauen.

Vid sidan av *Sönder* känns faktiskt de i *Dikter* upptagna och ovan omtalade "prosatingen" som några av Parlands starkare prosatexter, något som spår på känslan av obalans mellan *Dikter* och *Prosa*, och inte bara omfångsmässigt utan även kvalitetsmässigt.

Bland prosastyckena av något ojämn kvalitet i *Prosa* återfinns ändå några starka kort. Till dessa hör en tidigare opublicerad kortare prosatext utan titel, skriven 1928. Den inleds sålunda:

Jag och min smoking vandra på gatan. Vi är båda trötta, se dåliga ut. Vi ha rumlat tillsammans hela natten. Det märker man tydligt på min smoking, den flänger med armarna bredvid mig, knäna viker sig, trötthetsskrynklor över hela ansiktet.

Jag och min smoking stiga in på ett kafé. Vi beställa en vichy, cigaretter. Vi är trötta. Smokingen lutar sig tillbaka i stolen, armarna falla ut. Vi tittar på varandra och tåga. Därefter resa vi oss och gå. Min smoking betalar.

Ute på gatan säger han ironiskt: Och nu? Jag svarar: du behöver litet vila, gamla gosse, vi gå till stampen. Han nickar trött, mungiporna hänga ned två dammiga streck.

Vi gå till stampen. Vi talar icke. Vid dörren nicka vi likgiltigt åt varandra. Sen kliver vi in, min smoking förut, jag efter.

Som synes återkopplar prosastycket tematiskt till mycket av Parlands lyriska diktning. Liksom hatten, skorna och rocken i de ovan citerade diktraderna är ytan, smokingen, besjälad och får liv, medan tomheten och illusionslösheten anas innanför skalet. Också den galghumoristiska skildringen av krapulantens tillvaro dagen efter är ett genomgående tema hos Parland.

Även om Parlands samlade prosaproduktion inte helt kan mäta sig med hans lyriska dito, och trots de ovanstående anmärkningarna på dispositionen och uteslutandet av *Sönder*, finns även i *Prosa* en mängd litterära guldorn att återvända till.

Kritik

Vid sidan av sitt lyriska och skönlitterära författarskap var Henry Parland även en flitig kritiker och artikelskribent. Det var framför allt under sin tid i Kaunas i Litauen, de sista åren 1929–1930, som Parland publicerade sig journalistiskt, och del tre av Skrifter, *Kritik*, fokuserar just på publiceringarna från dessa år.

Vad som framför allt slår en då man bläddrar i *Kritik* är den ämnesmässiga och intellektuella bredd den unge skribenten förmår frambringa – och arbetsmässig flit, trots det myckna rumlandet. Under sin tid i Litauen publicerade Parland 14 artiklar i såväl finlandssvensk press som i litauisk. Fyra bevarade artiklar har publicerats postumt, och därutöver rymmer *Kritik* flera ofärdiga artikelutkast. Parland publicerade artiklar på både svenska och tyska, och i utgåvan finns även de litauiska översättningarna med. I artiklarna behandlar Parland skilda ämnen under rubriker som exempelvis ”Finlands skyddskårer”, ”Judiska teaterstudion i Kovno”, ”Filmens inverkan på våra dagars litteratur”, ”Den sovjetryska filmen”, ”Den psykologiska filmens bankrutt”, ”Filmstjärnor och regissörer”, ”Vår tids anlete”, ”Modet efter 1920”, ”Finlands litteratur i dag” och ”Den moderna krigsromanen”.

Slutord

Sammantaget utgör utgivningen av Henry Parlands Skrifter, framför allt den kompletta och fritt tillgängliga digitala utgåvan inkluderande *Sönder* som en femte del, en guldgruva för forskare och andra specialintresserade.

Den tryckta utgåvan av Skrifter, i fyra snygga band med omslag i olika pastellfärger och en kostymförsedd silhuett, samt inkluderande ett relativt rikt urval fotografier och faksimil av författarens hand- och maskinskrivna manuskript, är även den en skattkista att återkomma till gång på gång, både för det redan inbitna Parland-fanet och för den som för första gången stiftar bekantskap med författarskapet.

Tomi Riitamaa

Not Den biografiska översikten nedan bygger på Agneta Rahikainens biografiska författarporträtt ”Om Henry Parland” på webbplatsen parland.sls.fi.

Litteratur

Henry Parlands Skrifter 1, *Dikter*, utgivna av Per Stam, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland / Stockholm: Appell förlag, 2018

Henry Parlands Skrifter 2, *Prosa*, utgiven av Elisa Veit, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland / Stockholm: Appell förlag, 2019

Henry Parlands Skrifter 3, *Kritik*, utgiven av Per Stam, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland / Stockholm: Appell förlag, 2019

Henry Parlands Skrifter 4, *Brev*, utgivna av Elisa Veit, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland / Stockholm: Appell förlag, 2020

Henry Parlands Skrifter finns även digitalt utgivna i fem delar (där del fyra heter *Korrespondens* och del fem utgörs av romanen *Sönder (om framkallning av Veloxpapper)*). Den digitala utgåvan finns fritt tillgänglig på parland.sls.fi.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

KNUT HAMSUN – TEKST OG KONTEKST

I *Nordisk Tidskrift* (2012:357-) skrev *Even Arntzen* ved Universitetet i Tromsø en klargjørende artikkel om forholdet mellom Knut Hamsun og August Strindberg som han kalte «våpenbrødre». Artikkelen var et resultat av det omfattende arbeidet med Hamsuns forfatterskap som Arntzen lenge hadde holdt på med, men som han ville lage en samlet fremstilling av. Det er nå blitt til en kunnskapsrik og innsiktsfull studie med en pretensiøs, men betegnende tittel: *Hamsuns verden*. Undertittelen – «Opprør, skapelse og sirkulasjon» – viser til hva som vektlegges: Hamsuns opprør mot det bestående og en litteratur han oppfattet som helt utdatert, representert først og fremst ved Ibsen; deretter det Hamsun skapte og de betingelsene som synes å ligge under diktergjerningen, før siste del av boka handler om påvirkning, inspirasjon, nyoppdagelse av Hamsun hos sentrale norske forfattere i generasjonen etter 2. verdenskrig.

Før disse tre hoveddelene av boka får vi et forord og en innledning som tar for seg tre helt avgjørende begreper som ligger i bunnen av hele Arntzens fremstilling, og helt tydelig er representative for hans måte å tenke og forstå litteratur på. De tre begrepene er «Tekst – intertekst – kontekst». Arntzen har tidligere, særlig i doktoravhandlingen om Hans E. Kincks dramatiske dikt, arbeidet mye med intertekstuelle forbindelser som jo indirekte viser påvirkning eller innflytelse fra andre tekster og forfattere. Tekster blir aldri til i et tomrom, og de beste tekstene er de som best lykkes med å skrive seg inn i litteraturens store rom, uansett om «angsten for påvirkning» fører til at man skjuler sine spor eller benekter betydningen av en «farsfigur». Forståelsen av intertekst som «språklig redistribusjon» gjør faktisk kildestudier og bred lesning til en nødvendighet, mens kontekst kan være mange forskjellige ting en tekst leses mot – litteraturhistoriske forhold, samtidens forståelse av mange og ulike forhold, men også mer spesifikke forhold som er «relevante og medbestemmende for forståelsen av et fenomen, for eksempel frembringelsen og tolkningen av en tekst.» Med andre ord leser han forfattere som Ibsen og Strindberg kontekstuellt mot Hamsun, mens intertekstuelle forhold blir avgjørende når det gjelder hvilke motiver og temaer som, i ny skikkelse, er å finne hos Hamsun på grunn av en dikter han avviste og en annen han dyrket.

Etter innledningen som altså legger et grunnlag for alt som kommer etterpå, begynner både det litteraturhistoriske og det tekst-analytiske arbeidet. Boka er delt inn i tre hoveddeler, hvorav de to første selvfølgelig heter «Hamsun og Ibsen» og «Hamsun og Strindberg». Den tredje delen tar så for seg de viktigste norske forfatterne som både i sine bøker og i uttalelser ellers viser klar påvirkning fra Hamsun. Arntzen har valgt en ikke altfor elegant formulering som overskrift på denne delen – nemlig «Med Hamsun på lomma: Vesaas,

Borgen, Solstad og Knausgård». Valget av forfattere er kanskje opplagt, men det er også godt begrunnet, mens en rekke mindre betydelige forfattere og tekster som viser slektskap med Hamsun er av liten betydning og nærmest tjener til å vise hvor bred innflytelsen har vært fra en forfatter man kanskje kan si er vår største romanforfatter – uten å gå inn på striden rundt «gåten Knut Hamsun» og hans nazi-sympatier. Hos Arntzen står romankunsten i sentrum, og spørsmålene han stiller både om påvirkning på Hamsun og påvirkning fra Hamsun er helt rimelige. Med sin detaljerte kjennskap til hele forfatterskapet og til forskningen rundt det, kombinert med viljen til å finne gode sitater og begrunne antakelser og påstander i konkrete observasjoner i tekstene både fra Hamsun og de andre som trekkes inn, blir resultatet solid og pålitelig – og i ordets beste betydning tradisjonell litteraturforskning.

Det er utvilsomt første del av boka – «Hamsun og Ibsen» - som er nyskape-nde og flytter Hamsunforskningen flere skritt fremover. Det skal noe til så omfattende som forskningslitteraturen omkring så vel Ibsen som Hamsun er. Men når de kobles sammen på en slik måte som Arntzen gjør – særlig når det gjelder hva som gjorde at Hamsun ble dikter og hva som etablerte den hamsunske skrift – gir det utbytte. Her kan bare nevnes et par eksempler, men den interesserte leser bør blant annet lese kapitlene 4 til 6 der det etableres et felles estetisk element mellom de to diktergigantene som har med det å søke nedover og innover, ned i dypet, inn i berget, men også oppover, til frihet i høyden og til vind på fjellet. Her finner Arntzen at «stein- og bergmotivet» er gjennomgående i svært mange av Hamsuns romaner, og det har sitt opphav hos den dikteren han harselerte over, latterliggjorde, tok avstand fra. Likevel har altså Ibsen betydd mer enn noen annen for at Hamsuns dikteriske verden ble slik vi kjenner den. Med henvisning til en rekke dikt og skuespill av Ibsen etableres et sentralt og gjenkommende motiv hos Hamsun: opphold under «berghammeren». Berghammeren eller helleren, som noen ganger kan bli til en fjellhule, synes å være selve arnestedet for Hamsuns diktning, og nesten alltid griper han her tilbake til barndomsopplevelser i Nordland, til alt han drømte om, observerte, gjennomlevde, omgjorde til diktning. Forbausende ofte forekommer dette motivet hos Hamsun (*I eventyrland, Sult, Mysterier, Pan, Benoni, Under høststjernen, Den siste glede, På gjengrodde stier*), og det knyttes til fantasiutfoldelse, inspirasjon og evnen til å fabulere.

Hamsun oppfattet seg tidlig som Ibsens jevnbyrdige, og mente at han i likhet med den gamle mester skulle kunne komme seg opp og frem blant verdenslitteraturens store. Kanskje ikke rart at August Strindberg på mange måter ble en forfatter han beundret, så opp til, strakte seg mot. Strindberg oppfylte i sine tidlige arbeider Hamsuns drøm om en ny litteratur, der *Et dukkehjem* ble ansett som gammelmodig, mens *Faderen* eller *Frøken Julie* representerte den

nye tid. Arntzen ser paralleller til og påvirkning også fra *Ett drömspel*, og utvider og begrunner slektskapet med Strindberg grundigere enn de mange som tross alt har sett det samme. På det biografiske plan – om forholdet mellom de to dikterne – som skifter fra nærhet til nærmest fiendskap etter mange vidervedigheter – er fremstillingen også levende og interessant. Det er også utvilsomt riktig at det er Strindberg som har vært til inspirasjon for Hamsun, og at det er få spor av Hamsun hos den svenske mester – i og for seg naturlig om vi ser på deres levetid og når de skrev sine verker.

I del tre av *Hamsuns verden* gis det først «Noen bemerkninger om Hamsun-påvirkningen i norsk og utenlandsk litteratur», før vi får noe som nærmest er et lett komisk intermesso (kapittel 18) om «Hamsun som litterær banditt» – der to tekster som henger ut og latterliggjør Hamsun (Jacob Breda Bulls roman *Livets triumf*, 1911, og Hans E. Kincks novelle «Folkeskalden i Sybaris», 1925) presenteres. Dette er slik Arntzen ser det, ikke spesielt viktig, for de forfatterne som «fletter Hamsuns liv og verk inn i sine egne tekster, gjør dette på en overveiende flatterende måte.» Unntakene er altså få og ubetydelige. Vi er på trygg grunn når det gjelder begeistring for Hamsun og påvirkning fra ham i kapitlene som tar for seg Tarjei Vesaas, Johan Borgen, Dag Solstad og Karl Ove Knausgård. I disse kapitlene drøftes forfatternes forhold til både personen Hamsun og til hans diktning og forståelse av hva diktning bør være. Det er store og omfangsrrike forfatterskap – to av dem er fortsatt i utvikling – som her blir satt opp mot eller sett i lys av Hamsuns påvirkning. God kunnskap om forfatterskapene og alt som er sagt og skrevet om dem preger fremstillingen. Det er spennende å følge tankegangen for eksempel når det gjelder Dag Solstads fascinasjon for Hamsun, og på litt annet vis når det gjelder Knausgårds skiftende vurdering av en roman som *Mysterier* – en av de romanene flest lesere kanskje har som sin favoritt blant alle Hamsuns bøker.

Hamsuns verden tar i sum for seg mange og store forfatterskap, og alle blir på litt skiftende vis lest opp mot Hamsun. I siste del er det komparative aspektet mest fremtredende, men også det gir godt utbytte. Skulle vi ha tvilt før, gjør vi det ikke etter lesningen av *Hamsuns verden*: Hamsun og det han skapte har en sikker og ubestridelig posisjon i vår nasjonale litteratur, og hans diktekunst kommer sikkert til å gi inspirasjon også til nye generasjoner.

Hans H. Skei

Even Arntzen, *Hamsuns verden. Opprør, skapelse og sirkulasjon*. Orkana Akademisk, Stamsund 2019.

*MÅNGFASETTERAD SKILDRING LYFTER FRAM
DEN ÅLDRANDE CARL VON LINNÉ*

Linnejubiléet 2007 hedrade minnet av Carl von Linné med anledning av att 300 år då hade förflutit sedan han föddes i ett prästhem i Stenbrohults socken i Småland. I det nationella programmet uppmärksammades inte minst den nyfikne och passionerade vetenskapsmannen, som redan i unga år visade sig vara en särdeles skarpsynt iakttagare med en oförtröttlig ambition att söka mönster, samband och ordning i naturen, en naturalhistoriens förgrundsge-stalt. De lokala och regionala evenemangen inspirerades av Linnés landskaps-resor på temat ”Linné var här”.

Efter jubileets omfattande belysning av Linnés person och verk var det med viss förvåning jag noterade att Linnékännaren och lärdomshistorikern *Gunnar Broberg* nu författat en ny biografi över Linné, *Mannen som ordnade naturen*. Vad nytt, vilka nya perspektiv på Linné fanns att tillägga? Men jag blev glatt överraskad. Brobergs ambition har varit att ge en mera mångfasetterad bild av Linné och inte minst lyfta fram den åldrande mannen. Greppet att i långa stycken låta Linné själv och hans samtid komma till tals fungerar väl. Vi kommer väldigt nära Linné. Ett imponerande lärdomshistoriskt arbete präglad av djup kunskap om Linné och hans samtid. En berättarglädje som ger en stor läsoplevelse.

Det kronologiska upplägget med tre huvuddelar fungerar fint. Rubriken ”En stor man kan komma ur ett litet hus” ger uttryck för hur Linné såg på sig själv. Här beskrivs de formativa åren från skolgången i Växjö via den krokiga vägen fram till medicinprofessuren i Uppsala. Linné var i hög grad autodidakt, men mentorer hade stor betydelse under studieåren och för valet av yrkesbana. De iakttagelser, tankar och idéer som framskyntar redan i den lappländska resan, dagboken ”*Iter Laponicum*” och ”*Flora Laponica*”, lägger grunden för hans framtida arbeten med att beskriva naturens ordning som han tänkte sig den inom växt- djur- och mineralriket, men också beträffande medicin och hälsa samt i synen på sambandet mellan naturalhistorien och den tidens ekonomiska tänkande. Linné själv skriver: ”före jag var 23 åhr hade jag koncipierat allt” och Broberg tillägger att Linné före 28 års ålder när första versionen av ”*Systema Naturae*” trycktes hade koncipierat än mera. I Holland disputerade Linné på en avhandling om frossans (malarians) orsaker och före-komst i Sverige, han etablerade ett viktigt kontaktnät och han fick möjlighet att publicera sina rön. Hans sexualsystem för klassificering av växter blev internationellt känt. Kort sagt, en postdoktoral period när han etablerade sig som en ledande och efterfrågad *botanicus*, ofta uppfattad som kontroversiell men i slutändan en vinnare.

”På livstrappans höjd” rubricerar nästa del av biografien. Här får vi följa den nationellt och internationellt uppburne vetenskapsmannens arbete med alla dess förgreningar, framgångar och motgångar. Broberg skriver: ”Entreprenören Linné formulerade mål, valde resenärer (apostlar), sökte finansärer, bearbetade forskarskörden”, inte olikt vad som i dag krävs av en framgångsrik forskare. Det är också intressant att ta del av den tidens akademiska frågor som upptog Linnés tid som professor, dekan och rektor i en miljö som i vissa avseenden minner om vår egen tid, exempelvis i frågan om statlig styrning av universiteten. Linné var utilist. Han såg vetenskapen som ett medel för att bekämpa fattigdom och svält, att befrämja hälsa och välbefinnande, tankar som besjälade tidsperioden. Men samtidigt var han något av grundforskningens apostel när han betonar nyfikenheten och passionen i att upptäcka och se nya mönster och samband, ”att koxa in i Guds rådkammare”, och där göra de oväntade upptäckterna. För Linné var naturalhistorien ytterst en fråga om att se Guds skapelse.

Åldrandet behandlas under rubriken ”Den gamle Linné”. Nu var somrarnas vistelse på sätesgården Hammarby värdefulla. Här trivdes han i en blandning av arbete, fritid, familjeliv och umgänge med besökande kollegor och studenter. Den äktenskapliga lyckan verkar ha gått på sparlåga men han värnade om familjen och då särskilt om barnen. Men trots raden av ärebetygelser började de gyllene åren vara över. Naturalhistorien blev omodern. Han insåg att hans sexualsystem för klassificering växter var artificiellt och han drömde om ett naturligt system. I ”Clavius medicinae duplex”, som Broberg förtjänstfullt lyfter fram, väver Linné samman botanik, medicin och funktion. Han menar att människan består av mærg (det mjuka kvinnliga) och bark (det hårda manliga) och att livet ges av elektriciteten. I hans försök att systematisera och skapa ordning i sjukdomarnas mångfald blir gränserna mellan vetenskap och mystik flytande på ett sätt som även samtiden verkar ha haft svårt att ta på fullt allvar. Vänkretsen var begränsad och Broberg noterar att den fanns utanför Uppsala. Inom Vetenskapsakademien hade han en stark maktposition men hans stridbara personlighet innebar ofta konflikter. Akademiens ständige sekreterare Wargentini fick ofta medla. I ett brev skriver han: ”Man måste inse hans uppburnhet för att tillåta hans infall. Hela världen högaktar honom. Men knappast någon älskar honom, inte heller här”. Linné hedrades efter sin död med att begravas i Uppsala domkyrka.

Trädgården var enligt Broberg Linnés skötebarn och lycka. I ett brev skriver han: ”Flora kommer strykande med hela sin sköna armé, jag måste mönstra henne och ändock skiöta akademiska sakerna”. Man anar konflikten mellan den omisskännliga glädje som Linné kunde uppleva i sin trädgård eller på slätterängen och vardagens akademiska mödor. Linnés exkursioner

var populära bland naturintresserade studenter vilket Broberg låter Samuel Ödman teckna när han beskriver läraren Linné: ”Flere Vetenskaper bävade vid hans Botaniska vandringar. Nejden omkring Upsala överströvades av lärgirige ynglingar. Der fanns ingen fläck. Som för deras ögon kunde fördölja den minsta mossen. Under vilostunderne framlades allt till den store Lärarens granskning. Han utredde all, förklarade allt. Skaparens ära flödade från hans läppar, naturens förunderliga hushållning uppdagades. Allt framställdes som plan och samband. Allt fick ordning och ändamål. Den länken, som man anser skadelig, framställdes som ousbärlig för det hela. Han satt, naturens tolk, omgiven af Söner. Allt var öga och uppmärksamhet”. Syfte och nytta togs som utgångspunkt i hans föreläsningar där han sökte visa hur allt hänger samman i naturen. Linné ryggar inte för de breda svepen. Broberg skriver: ”Linné växlar mellan skapelse och samtid, paradiset och svenska samhället, Adam och sig själv, teologi och nytta – kort sagt: hur allt hänger ihop i enlighet med en förnuftig tanke”.

Brobergs ambition har varit att som han skriver ”fånga honom i steget” och det har han verkligen lyckats med på ett magnifikt sätt.

Gunnar Öquist

Gunnar Broberg. *Mannen som ordnade naturen. En biografi över Carl von Linné.* Natur & Kultur, Stockholm 2019.

LETLÆST LITTERATURHISTORIE OM ISLANDS LITTERÆRE MIRAKEL

Halldor Laxness kørte i en stor Jaguar. Einar Benediktsson solgte nordlysene til et hold britiske rigmænd. *Erik Skyum Nielsen* forstår anekdotens værdi, når han i *Islands litterære mirakel* skal holde sine læsere fast ved noget så eksotisk som islandsk litteraturhistorie. Han forstår også at bruge den opmærksomhed, han fanger, til at føre sine læsere fra sagaerne, som alle har hørt om, gennem ukendt salmesang i de mørke århundreder og frem til nutiden, hvor Island igen gør sig uforholdsmæssig bemærket på den litterære børs.

Der er ifølge Erik Skyum-Nielsen tre grunde til, at Island blev en litterær stormagt i middelalderen.

Det islandske skriftsprog er for det første godt konstrueret, tæt på lyden af det talte. Island er for det andet et indvanderland, og det var ikke de dumme eller dovneste, der tog turen derud. For det tredje mangler Island råstoffer til de andre kunstarter, ingen marmor at hugge i, ingen lærreder at male på, men masser af tid til at fortælle på gårdene i de mørke vinteraftener.

Erik Skyum-Nielsen er både akademisk forsker og journalistisk kritiker. Bogens kapitler har kørt som en serie i avisen *Information*, hvor Erik Skyum-

Nielsen til daglig er litteraturkritiker. Men der er ingen faglige kompromiser i hans måde at skrive litteraturhistorie på. Han gemmer blot sin faglighed bag en underholdende form.

Erik Skyum-Nielsen er ikke bange for at karakterisere værkerne med smarte nutidspareller. Laksdølnes saga er som »en countryversion af en fransk kærlighedsfilm«. Ravnkels saga, som er spændende, men kvindeløs, er en »tørve-thriller«. Og et skib på hjul i sagaen om den snu ræv er en foregribelse af »James Bonds specialbyggede Aston Martin«. Men det skal ikke forlede læseren til at tro, at Skyum moderniserer. Hans metode som iscenesætter af den gamle litteratur er langt fra instruktøren Kaspar Holtens operaopsætninger.

Kernen i Erik Skyum-Nielsens fremstilling af eddadigte og sagaprosa – bogens mest originale bedrift – er det rammende citat, ledsaget af en skarp-sindig analyse, på datidens præmisser. James Bond og countrymusik er kun lokkemad. Man mærker, at Skyum er i fin form med det islandske. Han har oversat over hundrede bøger fra det sprog og er blevet prist for det.

Litteraturhistorie er ofte magtkamp. »Når tågen bliver tyk nok, skærer romantikeren den i fjorten skiver og kalder det en sonet«, skriver kritikeren Georg Brandes et sted i sin litteraturhistorie fra Det moderne gennembruds epoke. Enhver kan se, at det er et partsindlæg. Man vil jo hellere være med på en hovedstrømning end gemt væk i en bistrøm eller en tågesky. Hvis man hævder, at den danske modernisme ikke længere begynder med digtsamlingen "Konfrontation", men med 'det formelle gennembrud', er det ikke kun sagt i sandhedens tjeneste, men også for at få forfatteren Klaus Rifbjerg til at give plads til forfatteren Klaus Høeck. Skyum nævner det forhold med et skævt smil. Og forklarer så, hvorfor modernisme i Island er sen og sparsom.

Modernitet i det hele taget betragter islændingene som en besættelsesmagt, derfor. Selv har han ikke nogen synlig høne at plukke i den islandske nutidslitteratur, måske fordi han som udenlandsk iagttager ikke slås for noget moderne, modernistisk eller andet gennembrud. Han har til gengæld meget på hjerte om de nye islændinge. Han har jo oversat de fleste af dem. Også her er de biografiske indslag underholdende og oplysende.

Som nu en scene, hvor Gunnar Gunnarsson – det 20. århundredes mest oversatte islandske forfatter – venter ved telefonen på en opringning fra Det Svenske Akademi, 20 år efter at han har udsendt sin forrige bog, men må affinde sig med, at det er den yngre Laxness, der får Nobelprisen. Modsætningen mellem en lidt pompøs gammeldags forfatter og en eksperimenterende ny ligger latent i scenen. Når det hedder om en af Laxness' bøger, at den er et ideologisk opgør med Knut Hamsun i 1934, altså længe før Hamsun blev nazist, havde jeg gerne læst, hvad det opgør går ud på. Men man kan ikke få alt.

Hos Erik Skyum-Nielsen får man bredde, levende scener, meget stof, fine stilanalyser. Og når man får at vide, at islandsk nutidslitteratur har en hel årgang, der hedder 'Den Vittige Generation', bliver man af endnu en grund misundelig på islændingene. Nu kan vi så også misunde dem, at de har fået en litteraturhistorie, der er så letlæst som en roman uden at være letbenet.

Thomas Bredsdorff

Erik Skyum-Nielsen. *Islands litterære mirakel*. Informations forlag. København 2019.

Not

Denne recension har i en anden form været bragt i dagbladet *Politiken*.

*DIPLOMATEN RENÉ NYBERG OM
PATRIARKER OCH OLIGARKER*

René Nyberg, tidigare diplomat och ambassadör i både Moskva och Berlin, ger i sin bok *Patriarkkoja ja oligarkkeja* (Patriarker och oligarker) en levande skildring av sina många år i vårt östra grannland. Sammankopplingen av patriarker och oligarker kan vid första åsyn väcka förvåning. Nyberg visar emellertid på flera intressanta likheter mellan hur den ortodoxa kyrkans ledare och oligarkerna behandlas av Rysslands ledning. Friheter och privilegier förutsätter att man håller sig inom vissa rāmärken, inte lägger sig i politiken, men vid behov är beredd att tjāna maktthavarnas intressen.

Den som uppskattar detaljer som levandegör diplomatens vardag, och den som vill förstå utvecklingen i vårt östra grannland, hittar många guldkorn i boken. Nyberg återger pikanta händelser och anekdoter, vilket vittnar om att författaren har fört noggranna dagboksanteckningar. Boken är lättläst, även om framställningen tidvis är litet ostrukturerad och innehåller en del upprepningar.

Nyberg förefaller ha varit en rätt så frispråkig diplomat. Han citerar med förtjusning kritiska kommentarer om honom själv av förmān, ministrar och presidenter hemma i Finland, men framhåller att han alltid följde diplomatins spelregler. Han var emellertid mån om sin integritet, och ville inte bli utnyttjad som postkontor för hälsningar och petitioner från enskilda personer eller intressegrupper.

En god diplomat förstår att bygga nätverk, vilket Nyberg verkar ha bemāstrat väl. Intresset för konst gav många intressanta kontakter bland konstnärer och intellektuella, såväl under sovjettiden som efteråt.

Det förekommer en del "name-dropping" i boken och en hel del anekdoter om bjudningar för utvalda samhällspåverkare och toppar inom näringslivet. Nyberg understryker att han står i stor tacksamhetsskuld till en av den finländska utrikespolitikens centrala påverkare Keijo Korhonen. Även president Urho Kekkonens förmāga att balansera mellan goda kontakter österut och en bevarad självständighet får beröm.

Patriarkerna

Nyberg skriver insiktsfullt om kyrkliga förhållanden och frågor. Han redogör för hur den ortodoxa kyrkans ställning i Sovjetunionen varierade under 1900-talet, beroende på om maktavarna trodde sig kunna ha nytta av den eller inte. Tider av relativa privilegier växlade med förföljelser. Nyberg konstaterar träffande att den ortodoxa kyrkan i Ryssland har en månghundraårig tradition att underkasta sig tsarens och landets intressen.

Efter andra världskriget sändes den dåvarande patriarken av Moskva ut på en lång resa till olika länder för att inordna en rad ortodoxa kyrkor under Moskva. När det här inte lyckades föll kyrkan igen i onåd. Det är ett välkänt faktum att i praktiken alla ledare inom kyrkan tvingades att fungera som rapportörer för KGB.

Sovjetledarna försökte i samma veva även pressa den ortodoxa kyrkan i Finland att söka sig under patriarken i Moskva. De ortodoxa i Finland fick enligt Nyberg inget stöd av statsmakten i denna konflikt, snarare tvärtom, eftersom även finländska diplomater i Moskva sympatiserade med tanken. Dessutom rådde det oenighet i frågan bland de ortodoxa i Finland. Konflikten löstes först 1957 då Moskvas patriarkat godkände den finska ortodoxa kyrkans autokefala ställning under Konstantinopel.

Nyberg ägnar särskild uppmärksamhet åt de lärosamtal mellan den ryska ortodoxa kyrkan och Finlands evangelisk-lutherska kyrka som fick sin början 1970. President Kekkonen såg samtalen som en del av Finlands utrikespolitik, och uppmuntrade dem därför. Den ryska ortodoxa kyrkan hade vid denna tid statsmaktens uppdrag att dra Finlands evangelisk-lutherska kyrka in i den sovjetledda fredsrörelsen, vilket ärkebiskop Martti Simojoki och hans efterföljare skickligt undvek. Utmaningen var att kunna upprätthålla samtalen, utan att behöva pruta på den egna integriteten. Situationen är för övrigt mycket likartad idag, då lärosamtalen har avbrutits av den ryska parten pga olika syn i sexualetiska frågor, men nu håller på att återupptas på nytt.

Nyberg behandlar även förhållandet mellan Estlands ortodoxa kyrka och Moskva. Den här relationen blev ansträngd redan under Estlands första tid som självständig stat, och frågan blossade upp på nytt på 1990-talet, då kyrkan delades i en Moskva- och Konstantinopeltrogen del. Nyberg pekar på intressanta likheter med den aktuella situationen i Ukraina, där den ortodoxa kyrkans orientering mot Konstantinopel har varit en stor prestigeförlust för patriark Kirill i Moskva. Nyberg hävdar att relationen mellan Kirill och Putin inte är så nära som man ibland låter påskina. Som den taktiker han är förmår Putin använda kyrkan vid behov, men någon större växelverkan kan inte påvisas.

En intressant detalj som Nyberg uppmärksammar är att den ryska ortodoxa kyrkans tidigare ledare patriark Aleksis II var född est med släktnamnet von Rüdiger. Då han 1994 avtäckte ett minnesmärke vid Raate, där hårda strider

utkämpades under Vinterkriget, kritiserade han i skarpa ordalag ”mitt lands dåtida olagliga ledare”. Minnesmärket föreställer en sörjande mor som lutar sig mot ett kors, vilket skulle ha varit otänkbart under sovjettiden. Huruvida en sådan frispråkighet skulle vara möjlig idag är högst osäkert.

Oligarkerna

Oligarkerna är de företagsledare som efter Sovjetunionens fall lyckades förvärva ett eller flera av de stora statsägda bolagen. De utgör Rysslands rikaste och mäktigaste män, men de förutsätts även delta i finansiering av statliga projekt. OS i Sotji är ett bra exempel på det här. Oligarkerna såg till att Jeltsin återvaldes 1996, men under Putin har deras politiska betydelse förändrats.

Ryssland och Putin behöver oligarkerna, eftersom ingen annan har de resurser, den erfarenhet och de kontaktnät som de besitter. Men om de ger sig in i politiken spelar de ett högt spel, vilket bland annat Mihail Hodorkovski har fått erfara. Samma gäller de oligarker som ägde TV-kanaler, vilka tillät samhällskritisk journalistik. Putins hårda tag mot vissa oligarker har gett en tydlig signal till de andra att hålla sig på mattan.

Nyberg konstaterar att Ryssland är en marknadsekonomi, men inte en rättsstat. Alla är inte jämlika inför lagen: politiskt inflytande och kontakter avgör ofta utslaget. Det här betyder bland annat att rätten till egendom inte är tryggsad, eftersom den förutsätter de styrandes tysta medgivande. På samma sätt som i gamla envälden har regenten möjlighet att dra in enskilda personers egendom till statsmakten, om personen ifråga förlorar de styrandes förtroende. Den här frågan får en ny aktualitet då flera av oligarkerna befinner sig i den åldern att de antingen bör låta sina barn ärva eller ge ifrån sig egendomen. Eftersom arvsrätten är högst osäker har en del oligarker valt att ägna sig åt välgörenhet samt att stöda konst.

Efter perioden som ambassadör i Moskva skötte Nyberg motsvarande uppdrag i Berlin. Även från denna post reflekterar han över utvecklingen i Ryssland, speciellt över det närmande som skedde mellan Tyskland och Ryssland ifråga om samarbetet kring byggandet av ledningar för olja och gas. Sina sista år i arbetslivet fungerade Nyberg som VD för East Office, en organisation som representerar den finländska storindustrins intressen i Ryssland.

Boken kan rekommenderas till var och en som är intresserad av diplomatins hantverk bakom kulisserna och utvecklingen i Ryssland.

Björn Vikström

René Nyberg. *Patriarkkoja ja oligarkkeja*. Siltala, Helsingfors 2019.

WILLIAM HEINESEN SOM BILLEDMAKER

Færingen *William Heinesen* er først og fremmest kendt som forfatter og digter, men han både spillede og komponerede musik, ligesom han livet igennem tegnede, malede og klippede kollager. Og det er billedproduktionen, der er fokus på i *Bárdur Jákupssons* bog om 'billedmageren', som Heinesen selv betegede sig, når det kom til den billedkunstneriske produktion. Hvilket ikke er helt ved siden af, for Heinesen er ikke en voldsomt nyskabende kunstner, som hans nære ven Samuel Joensen-Mikines, men er seriøst habil billedmager.

William Heinesen (1900-1991) blev født på Færøerne og det er her, han henter sine motiver og inspiration, både når han digter og skaber billeder. Hans debutdigt, 'Forår på Færøerne', er således et festfyrværkeri af sanset farve, mens hans tidlige tegninger kredser omkring færøske fortællinger om trolde, nidgrise og vætter. Navnlig trolde tog han til sig, og i Heinesens streg er de nok store og plumpe, men også sært charmerende. Bárdur Jákupsson mener da også at genkende Heinesens egne træk i nogle af trolde, der gennem årene forandrer sig i takt med Heinesens kunstneriske udvikling, der bevæger sig fra stemningsfulde pasteller over satiretegninger til stilrene papirkollager.

Men uanset hvilket medie og teknik, William Heinesen benytter sig af, er langt hovedparten af hans værker illustrationer, enten af myter og sagn eller andre forfatters bøger, som for eksempel Tom Sawyers eventyr af Mark Twain. Indimellem forsøger han sig også med landskabsmaleri, men da han, ifølge sønnen, maleren Zacharias Heinesen, som 70-årig for alvor ville kaste sig over oliemaleriet, viste det sig, at han ikke helt havde fysikken til det længere. I stedet gjorde han som Henri Matisse på dennes gamle dage: klippede kollager i papir. Inspirationen fra Matisse er flere steder tydelig, for også Heinesen har en forkærlighed for ornamentalske bladforløb og klare farver.

Men motiverne er fortsat så færøske som William Heinesen selv. Så når de nøgne troldekvinde danser, stikker hantrolde hovederne op og bliver skeløjede af glæde. Og når Njord og Skade omfavner hinanden i havets dyb, gør Heinesen brug af transparent papir til at gengive vandet. Bárdur Jákupsson gengiver to versioner af de danskende 'Troldmøer', begge fra 1970, og det er interessant at se med over skulderen på Heinesen og selv vurdere, hvilket version der er mest vellykket. Til gengæld er det lidt overraskende, at Bárdur Jákupsson, der selv er billedkunstner og har skrevet flere bøger om færøsk kunst, fejlagtigt betegner Njord som en af aserne, når han faktisk er en vane, der bor blandt aserne som gidsel efter fredsaftalen mellem aser og vaner.

Men den slags småting kan ikke for alvor slå skår i glæden over en bog, der også rent fysisk har format, så billederne i den kommer til deres ret. For fans

af Heinesen må dette være en absolut nødvendighed i bogreolen, idet *William Heinesen, billedmageren* lægger en vigtig brik i puslespillet, samtidig med at Bárður Jákupsson fint men fåmælt kæder billedmageriet og Heinesens forfatterkab sammen.

Trine Ross

Bárður Jákupsson. *William Heinesen, billedmageren*. Forlaget Torgard, København 2019.

ETT PÅGÅENDE SAMTAL MED SKÅDESPELAREN KEVE HJELM

Ola Holmgren är doktor i litteraturvetenskap och professor emeritus i samma ämne vid Södertörns högskola. Han har länge också verkat som dramaturg, ett yrke han liknar vid låssmedens. Med rätt sorts analytiska nycklar är han den som dyrkar upp den dramatiska texten.

Möten med Keve Hjelm tar sitt avstamp i Ola Holmgrens allra första möte med den autodidakte och sedan 2004 bortgångne skådespelaren. Den gången, för nära fyrtio år sedan, stod de båda i en ringlande kö utanför Strindbergsmuseet i Stockholm för att höra ett föredrag med Olof Lagercrantz. I stället för föredrag hamnade de på en gemensam krogrunda som slutade med slagsmål. Inte dem emellan, utan mellan en överförfriskad Hjelm och ett par andra gäster. Anledningen? Att Hjelm genom scenisk närvaro försökte stävja ett slagsmål. De två slagskamparna var inte mottagliga för någon närvaro över huvud taget och Holmgren blev den som fick rädda situationen genom att ta med sig Hjelm därifrån.

Kvällen var början på en vänskap som kom att vara länge. Att Holmgren inte kom från teatervärlden var en fördel, genom att det på så sätt inte fanns någon rivalitet dem emellan. Hjelm var praktikern, medan Holmgren var akademikern och de två tycks ha funnit varandra i en alldeles särskild form av broderskap. Holmgren kallar dem själv för olycksbröder, och nog tycks de båda ha burit sina problem. Hjelm med sin periodiserade alkoholism och Holmgren som hade ett havererat äktenskap (med den i boken ej namngivna Ebba Witt-Brattström) bakom sig. ”Jag var en nyskild man, som hade varit gift med en väsentlig del av den nya kvinnorörelsen sådan den såg ut på 70-talet. Jag hade delat min fru med Grupp 8.” skriver han och bekänner hur han ständigt kämpar med det dåliga samvete ”som följer på arvsynden att överhuvudtaget vara man”.

I "Möten med Keve Hjelm" talar Holmgren direkt till Hjelm. Det gör han av flera anledningar. Dels för att han inte fick så mycket sagt då Hjelm höll låda. Men allra mest för att han saknar honom. Genom att tala till sin vapenbröder får han också anledning att reflektera över sitt eget liv. Om Hjelm är Don Quijote så är Ola Holmgren Sancho Panza. Om och om igen återkommer

han till denna duo, där den ene går till storms mot väderkvarnar medan den andre står mer jordnära med fötterna på jorden, där den ene övertygat talar om sakernas tillstånd utan att vara så noga med sanningen och den andre befäster sina teorier i forskningen.

En bok om Keve Hjelm vore inte en bok om Keve Hjelm om den inte till stor del behandlade ämnet djupläsning. Via de viktiga roller Hjelm iklätt sig – Ryttmästaren i Strindbergs "Fadren", titelrollen i Molières "Tartuffe", kungen i Shakespeares "King Lear" och familjefadern James Tyrone i O'Neills "Lång dags färd mot natt" närmar sig Holmgren i grundliga analyser hantverkaren Hjelm. Han som närmade sig rollerna med genomgripande inbillningskraft snarare än flyktig fantasi. Inte sällan med manuset fastspänt på testcykelns styre hällde han in texten i blodomloppet, ständigt på spaning efter undertexterna, det som pågår mellan raderna. Begreppet undertext har måhända kommit att urholkas i efterdyningarna av den under lång tid allenarådande psykologiska realismen, men Holmgren går i några kultiverade observationer på djupet med ordet. Stödd på Kieran Egans bok "Från myt till ironi" liknar han undertext vid ironi. Han vill också en gång för alla kungöra för sin hädangångne kamrat att Shakespeare inte gömde några undertexter, utan spelade med öppna kort och lät hela tiden publiken veta vad som rör sig i rollfigurernas huvuden.

De dramaturgiska resonemangen är grundliga och bidrar till behållningen av Holmgrens bok. Mer problem har jag med författarens obsoleta inställning till feminismen. Aningslösa meningar som "Rent statistiskt är män både bättre och sämre än kvinnor" eller generaliseringar kring mäns riskbenägenhet versus kvinnors trygghetsnorm är varken klädsamma eller intressanta i sammanhanget. Inte heller spekulationer som att Strindberg bör ha känt sig trängd av det koppel framgångsrika kvinnliga dramatiker som verkade i hans samtid. Tveksamt beröm är väl också det han ger Keve Hjelms hustru Ingrid: omtänksam, närvarande, lugn och mild, därtill en klok strateg, som gjorde sig till vän med mannens älskarinnor för att på sätt oskadliggöra dem. En häpnar!

Men det var väl så de talade med varandra, olycksbröderna Keve Hjelm och Ola Holmgren. Och om vi får tro författaren kommer samtalet att fortsätta länge än. Efter drygt 300 sidor avslutar Holmgren med de till Hjelm riktade orden: "Du larmar och gör dig till. Hur jag än försöker, går det inte att få tyst på dig. Du går inte att stänga av."

Anna Hedelius

Ola Holmgren. *Möten med Keve Hjelm*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2019.

HALLDÓR ÁSGRÍMSSON – ETT HÄNDELSERIKT POLITIKERLIV

Halldór Ásgrímsson föddes den 8 september 1947 och var 67 år då han plötsligt gick bort i en hjärtattack den 18 maj 2015.

Efter studier vid Samvinnuskólinn (Kooperationens handelsgymnasium) erhöll Halldór 1970 auktorisering som revisor. Därefter fortsatte han sin utbildning vid handelshögskolorna i Bergen och Köpenhamn under åren 1971–1973. När han återvände till Island blev han lektor vid Institutionen för ekonomi och handel vid Islands universitet under två läsår. Han kandiderade till Alltinget för Framstegspartiet (Framsóknarflokkurinn) i Östra Islands valkrets 1974 och satt sedan som alltingsledamot med endast något kort uppehåll fram till 2006. Han innehade ministerposter i sammanlagt 19 år, åtta år som fiskeriminister (1983 till 1991), drygt nio år som utrikesminister (1995 till 2004) och var statsminister från 2004 till 2006. Han avslutade sin karriär som generalsekreterare för Nordiska ministerrådet (2006 till 2013) i Köpenhamn.

Halldór var vice ordförande för Framstegspartiet från 1980 till 1994 och därefter partiledare fram till 2006. I Alltinget representerade han Östra Islands valkrets, förutom under den sista mandatperioden då han representerade Reykjavík norra.

Halldór Ásgrímsson var ända sedan tiden som ekonomistudent i Bergen och Köpenhamn djupt intresserad av nordiskt samarbete.

Historikern *Guðjón Friðrikssons* biografi om Halldór kom ut hösten 2019. Boken är rikt illustrerad och uppdelad i 30 kapitel. I huvudsak är boken en exposé över isländsk politiskt liv under 1900-talets slut och 2000-talets början, med Halldórs olika uppdrag och tillståndet i Framstegspartiet som röd tråd.

Guðjóns text är klar och tydlig. Han bygger framställningen på traditionellt vis, och berättar kronologiskt, men bryter emellanåt upp kronologin med beskrivningar av Halldórs privat- och familjeliv, förutom att vissa stora politiska frågor får sina egna kapitel. Där kan nämnas kapitlen Kvotsystemet och fiskerifrågor fram till 1987, Valfångstdebatten, Från statlig styrning av fiskeriverksamheten till utförsäljning, Mellanstatliga konflikter om havsfiske, Bistånd och omdebatterat fredsarbete, Ólafur Ragnar och Hallór, EU eller ej?, Epokgörande privatisering, Kárahnjúkaanläggningen och Fjarðaál, Armén och Irak. Kapitelrubrikerna visar att där skildras olika politiska frågor som många islänningar engagerat sig i.

Ett förhållande som blir belyst i framställningen är att i debatten om valfångsten vid Islands kuster åren 1985 till 1989, gick man till hårt angrepp på USA:s regering. Om islänningarna retade upp sig under dessa år, lät de ofta sin vrede gå ut över NATO-medlemskapet och försvarssamarbetet. Det gjordes till exempel en opinionsundersökning i tidningen *DV* i slutet av september 1986 och där framkom att 61,5 % av dem som tillfrågades och 82,7 % av dem

som uppgav någon åsikt i frågan ville revidera försvarssamarbetet med USA på grund av valfångstfrågan. Strax därpå vändes dock uppmärksamheten åt ett annat håll, ty i oktober 1986 höll USA:s president Ronald Reagan och den sovjetiske ledaren Michail Gorbatjov ett möte av världshistorisk magnitud i Reykjavík.

I sin framställning tar sig Guðjón an uppgiften att redogöra för känsliga ämnen som fortfarande har aktualitet. Han är nog med att läsaren inte ska tycka att han talar i Halldórs sak på bekostnad av andras. Ingen skugga faller generellt på berättelsens hjälte. Gentemot andra personer i framträdande ställning kring Halldór, förnims ibland en viss kyla hos författaren.

Man drar ofta alla politiker över en kam. Men i politikervärlden precis som överallt annars, finns olika arbetsuppgifter och roller. I många år satt jag i regeringsställning tillsammans med Halldór, men vi blev aldrig personligt bekanta. Vi kom heller aldrig ihop oss på allvar, trots att vi verkligen inte alltid hade samma åsikt. Ministrar sköter var för sig sina ämnesfrågor och om de inte innehar en position i sitt parti som kräver direkt samarbete med andra partiers företrädare för att få fram lösningar på vissa problem, eller för att förena olika partiers krafter, håller de sig till sina frågor och arbetar för dessas framgång inom regeringen, hos regeringens partigrupper och sedan i Alltinget. Mina och Halldórs respektive ämnesområden var av den arten att det fanns ytterst få kontaktytor dem emellan. Dessutom befann han sig på otaliga resor som utrikesminister.

Guðjón tar i sin skildring med all rätt upp det faktum att undertecknad och Guðmundur Bjarnason, dåvarande vice partiledare för Framstegspartiet, träffades kring påsk 1995 för att diskutera huruvida det kunde finnas kontaktytor för ett regeringssamarbete mellan Framstegspartiet och Självständighetspartiet (Sjálfstæðisflokkurinn). Fram till alltingsvalet i april 1995 satt Socialdemokraterna (Alþýðuflokkurinn) och Självständighetspartiet tillsammans i regeringsställning under statsminister Davíð Oddssons ledning, och hade efter valet en knapp majoritet för att kunna sitta kvar i regering. Det var därför ett historiskt beslut hos Självständighetspartiets ledning att göra en trevare om samarbete med Framstegspartiet. Dessa två partier satt sedan vid makten fram till valet våren 2007.

Guðjón överraskar inte med sin skildring av Halldór som minister eller hans åsikter i olika frågor, vilket är ett resultat av att framställningen nästan uteslutande bygger på offentliga källor. Här återberättas händelseförloppet i de stora politiska frågor som tas upp, och underlaget utgörs av uttalanden i media och politiska tal. Guðjón har inte gjort många egna intervjuer när han samlat material till boken, till exempel stödjer han sig på nekrologer skrivna av Halldórs kollegor i utrikesdepartementet istället för att göra egna intervjuer med dem. Han har dock talat med Árni Páll Árnason, före detta minister och

ledare för Socialdemokratiska alliansen (Samfylkingin), som var Halldórs nära vän. Guðjón citerar också ett samtal med Finnur Ingólfsson som man försökte få till partiledare för Framstegspartiet när Halldór avgick. Opublicerade memoarer skrivna av Jón Kristjánsson, före detta alltingsledamot från samma valkrets som Halldór, finns med i källförteckningen, jämte också opublicerade minnesanteckningar av Tómas Árnason som också han var alltingsledamot för Framstegspartiet från östra Island.

Tómas Árnason och Steingrímur Hermannsson, Halldórs företrädare som ledare för Framstegspartiet, anklagar Halldór för uppvigling mot dem. I båda fallen förnekar Halldór detta. Av biografins text kan man utläsa att kanske gick Halldórs stödtrupper längre i de inre partistriderna å hans vägnar än han själv tyckte om. Det vittnar om att han generellt i politiken varit mera beroende av andra än man kunnat tro i beaktande av hans styrka i de frågor där han tog initiativet. Under Halldórs tid som fiskeriminister skedde en revolution i regleringen av fiskeriverksamheten i isländska vatten, med införandet av kvot-systemet 1983. Där var han bättre insatt i omständigheterna än de flesta andra. Hans resor i hela landet och alla oräkneliga möten han deltog i vittnar om en enorm stridsuthållighet. För dem som ville införa ett kvotssystem var Halldór nyckelpersonen. Hans långa tid som fiskeriminister och att han var så allmänt välinformerad i frågan, avgjorde den politiska kampen om saken.

Även om man med kvotssystemet tog ett stort steg i rätt riktning för att tillvarata isländska folkets intressen, har det aldrig rått fred i frågan på politisk nivå. Under läsningen av boken har man skäl att fråga sig ännu mer än tidigare hur vänsterpartierna kunde komma undan med att låta det verka som om allt ansvar för kvotssystemet och alla beslut beträffande det vilar på Självständighetspartiet.

”Halldór Ásgrímsson var inte mycket för populism. Han var av den åsikten att det enda sättet att skydda fiskbeståndet kring Island och göra fisket produktivt var att minska antalet fiskebåtar, därmed menat de mindre båtarna, och ge dem som sedan återstod bättre möjligheter”, skriver Guðjón på s. 275, i det sammanhang där han berättar att Steingrímur Hermannssons vänsterregering, bestående av Framstegspartiet, och de två socialdemokratiska partierna Alþýðuflokkurinn och Alþýðubandalagið, arbetade aktivt för att man stiftade lagar som försvårade utförsäljningen av kvoter 1990.

Konflikterna inom Framstegspartiet med anledning av medlemskap i EU och inställningen till det europeiska samarbetet skildras också. Halldór Ásgrímsson valde en annan väg i EES-frågan 1992 än partiordföranden Steingrímur Hermannsson, som var den som satte igång diskussionen om EES-samarbete å Islands vägnar 1989, men sedan röstade emot medlemskapet. Konflikterna inom Framstegspartiet var så våldsamma att Steingrímur tyckte tiden var kommen för honom att sluta i politiken. Guðjón hävdar att han

träffat en tidigare ledande figur inom Framstegspartiet, Eysteinn Jónsson, när dessa konflikter om EES pågick i partiet, och han ska ha blivit rent gråtfärdig vid tanken på att partiet skulle kunna komma att stödja medlemskap i EES.

Med denna bakgrund är det svårbegripligt hur Halldór sedan kunde bli åtminstone indirekt talesman för att Island skulle söka medlemskap i EU. I boken ges exempel på hur hans hållning klöv Framstegspartiet. Hans inställning formades förmodligen av atmosfären i utrikesministrarnas och diplomaternas värld, för det fanns inga fler tydliga nationella instressen som talade för ett medlemskap då än nu.

Halldór blev statsminister på sensommaren 2004, enligt en överenskommelse mellan honom och Davíð Oddsson efter valet 2003, då ett missnöje sjöd under ytan i båda partierna på grund av valresultatet. Efter en hård behandling i kommunvalen i maj 2006 och en skoningslös negativism som stadigt ökade mot politiker i allmänhet och Halldór i synnerhet, hade han fått nog, och steg ner från den politiska arenan i början av juni 2006.

Genom biografien om Halldór Ásgrímsson delar Guðjón Friðriksson med sig av mycket kunskap. Hade han bearbetat sitt material noggrannare, skulle boken ha gett en ännu tydligare bild av Halldór Ásgrímsson.

Björn Bjarnason

Översättning från isländska:

Ylva Hellerud

Guðjón Friðriksson. *Halldór Ásgrímsson: avisaga*. Forlagið, Reykjavík 2019.

KÖKET – HEMMETS HJÄRTA

Köket är det rum i bostaden som ofta brukar kallas hemmets nav, eller hjärta. Där finns värme, mat och en plats för avkoppling och vila. Många tillbringar mycket tid i köket, förutom att laga mat och äta, läsa tidningen, göra läxor, arbeta, samtala, umgås, gråla. Det är svårt att föreställa sig ett hem utan ett kök.

Under de senaste hundra åren har det funnits en rad olika idéer om hur kökets ska utformas och användas. Om det handlar *Köket. Rum för drömmar, ideal och vardagsliv under det långa 1900-talet*, utgiven av Nordiska museet i Stockholm med redaktörerna *Ulrika Torell, Jenny Lee* och *Roger Qvarsell*. Bokens tiotal skribenter är forskare främst i historia knutna till museet och en rad universitet i Sverige. Det övergripande syftet är att skildra kökets och kökslivets historia i Sverige under det långa 1900-talet i förhållande till grundläggande sociala, kulturella, ekonomiska och tekniska förändringar.

Efter inledande kapitel om köket och dess historia avhandlas kökets olika delfunktioner för förvaring och tillagning av matvaror: skafferiet, kyl och frys, spis,

redskap, köksbordet, disk och avfall. I slutet av boken finns avsnitt om köket som inte handlar om mat. Ett avsnitt handlar om köket som en plats för känslor. I film och radio har köket ofta varit scen för kärlek, laddningar och konflikter. Ett annat avsnitt handlar om drömkök och den uppsjö av köksinredningar som erbjuds konsumenterna idag, från lantkök till avskalade och tekniskt avancerade kök.

Det långa 1900-talet, från 1800-talets sista decennier till vår egen samtid, har gått från ett agrart samhälle till ett modernt industriland. Kökets historia rör sig från det förmoderna agrara produktionsköket och stadskökens klasspräglade rum till folkhemmets moderna rationella kök och vidare till det senmoderna uppvisningsköket.

I boken beskrivs hur köket i slutet av 1800-talet sågs som ett problemrum, som den högre samhällsklassen gärna ville gömma undan. Allt skrammel, os och lukter uppfattades som störande. Köket var också plats för det hårda arbete som krävdes för att hålla ett borgerligt hem i stånd. Även för arbetarklassen var köket ett problemrum. Många gånger saknades köksspis, vatten och avlopp.

I början av 1900-talet levde i de borgerliga hemmen familjeidealen kvar, och hushållet behövde tjänstefolk. Man diskuterade hemarbetets rationalisering och tjänstefolksbristen. I hemmet upprätthölls en gräns mellan herrskap och tjänstefolk med en separat serveringsgång mellan kök och matsal, samt en avskild köksingång för bud och tjänstefolk. Arbetarklassen bodde trångt, i Stockholm var 1912 hela 70 procent av alla bostäder högst två rum och kök.

I "Köket" tar man upp Bostadskommissionens rapport 1918 där slutbetänkandet definierade hur ideala bostäder borde planeras med tanke på yteffektivitet och hygien. Det skulle vara minst ett rum på 22 kvm och ett kök på 12 kvm, tambur, skafferi, garderober, klosett och tvätttrum. Till bostaden skulle höra vindskontor, matkällare, vedkällare samt del i tvättstuga och torkvind. Ur de praktiska riktlinjerna utmejslades två utmärkande principer: hygien och standardisering. Resultatet var att stadslägenheter under 1900-talets första hälft var genomplanerade och så småningom standardiserade. Gas, el, vatten och avlopp installerades. Man slapp hämta vatten, ved, gå ut med slask, tända fotogenlampor och ljus. Man planerade ytorna för livsmedel i skafferi och senare kyl och frys, arbetsbänk för tillredning, spis och diskho. Därtill ett matbord, även om det länge var vanligt att de kvinnor som lagade maten själva åt stående vid spisen.

Under 1930-talet valde Sverige riktningen mot goda bostäder till rimliga priser för hela befolkningen, för att bygga bort trångboddheten. Man satsade på byggbranschen, också för att möta arbetslösheten, och införde bostadsbidrag.

Under 1950- och 1960-talen blev svensk köksstandard ett begrepp. I de flesta andra länder i västvärlden förblev köket något som det enskilda hushållet utformade, även om en hel del standardiserade lösningar förekom. I miljonprogrammet byggdes över en miljon standardkök mellan 1965 och 1974.

Under 1970-talet inträdde ett nostalgiskt köksideal med gamla kökssoffor, långkok och umgänge. Männen tog del i köksarbetet och man odlade egna grönsaker.

Det senmoderna köket från 1980-talet och framåt handlar mindre om det rationella och mer om livsstil och identitet. I köket ska människor umgås med familj och vänner, och köket är uttryck för ens personlighet. På 1990-talet blev det en renässans för öppen planlösning och köket fylldes av designad utrustning.

I "Köket" ställs frågan om människor trots rationaliseringen av köket och köksarbetet verkligen spenderar mindre tid på kökssysslor? Att läsa mattidningar, se matlagningsprogram på tv, att som hobby baka bröd, sylta och safta, tar rimligtvis också mycket tid.

Lena Wiklund

Ulrika Torell, Jenny Lee och Roger Qvarsell (red). *Köket. Rum för drömmar, ideal och vardagsliv under det långa 1900-talet*. Nordiska museets handlingar 143. Nordiska museets förlag 2018.

OM KALLSTANKEN I SKJØNNLITTERATUREN

I den vitenskapelige antologien *Kallsvariasjoner* forsøker ti bidragsytere å kaste lys over det som i bokas undertittel kalles "Postsekulære kall i skandinavisk litteratur". Melankoli, teologi og sosial tilbaketrekning er sentrale stikkord i flere av de litterære tekstene som analyseres. Imidlertid er bokas samlede temaord – kallet og kallstanken etter moderniteten – i boka tidfestet til romantikken, rykket løs fra sin opprinnelige religiøse kontekst slik at det nå benyttes i andre og sekulære sammenhenger (kunstnerkallet, kallet fra hverdagen, osv.). Kallstanken lever videre i et gudløst samfunn. En forfatter som Jon Fosse har utvilsomt gjennom sitt forfatterskap vært på søken etter Gud, mens det for andre, som den svenske arbeiderdikteren Kristian Lundberg, mer handler om kallets underkastelsesmotiv, å underkaste seg det nyliberale og kapitalistiske samfunnets undertrykkelsesmekanismer. Slik kan kallstanken fremdeles ha en religiøs dimensjon og anvendes på sekulære fenomen; religiøsitet og sekularitet kan gå hånd i hånd. Nettopp dette fenomenet, som er påtakelig iallfall i nyere norsk litteratur, forsøker antologiredaktør Stine Holte på utmerket vis å fange inn under begrepet "postsekularisme" i sin lange innledning. Hva hun dessverre ikke gjør, er å avgrense begrepet innenfor en sekulær kontekst. Man spør seg unektelig om ikke begrepet kan vannes ut i den grad at det tømmes for mening? Ved lesningen av flere av artiklene i antologien spør man seg om selve kalls-begrepet har noen reell funksjon i tekstlesningene eller om man like gjerne kunne ha greid seg uten. Slike problem oppstår gjerne som en konsekvens av at man har samlet et knippe forskerkolleger omkring et

bestemt tema, hvorpå alle føler seg forpliktet til å streife innom temaet også når det ikke har mye å tilby i selve tekstutlegningene.

Kunstnerkallet står likevel sentralt i flere av bokas artikler, og som rimelig kan være, knyttet til en romantisk kontekst nettopp da en sekulær kallsforståelse begynner å feste seg. Kunstnerkallet i romantisk tradisjon er tradisjonelt nært forbundet med kunstnerens trang til å uttrykke sitt indre tanke- og sjel liv. I boka "Legend, Myth, and Magic in the Image of the Artist" skildrer Ernst Kris og Otto Kurz (1934/1979) denne karismatiske kunstnerskikkelsen, han som gjennom inspirasjon får innsyn i den platonske "ideenes verden". Å drøfte forholdet mellom kallsbegrepet og kunstnerisk inspirasjon kunne man gjøre eksempelvis med bakgrunn i Ibsens tidlige forfatterskap, men i den innledende artikkelen ligger interessen et annet sted. For med "Catalina" og "Lille Eyolf" som tekstmateriale er Svein Aage Christoffersen først og fremst opptatt av sekulariseringen av den lutherske kallstanken. Når kallet ikke lenger gir fast grunn under føttene, erstattes det av tomhet og lede. Ibsens figurer forsøker å være tro mot eget kall, men når kallet er uten feste, resulterer det i et stykkevis-og-delt liv, der eksempelvis velgjørenhet i "Lille Eyolf" blir et selvisk prosjekt for å holde meningsløsheten fra livet.

Christoffersen velger seg "Catalina", mens Rolv Nøtvik Jacobsen i sin artikkel velger seg "Brand" som han stiller sammen med to "presteromaner" fra samtidslitteraturen, Lars Amund Vaages "Tangentene" og Hanne Ørstaviks "Presten". Artikkelen skal åpenbart slå en bro fra Ibsen over til samtidslitteraturen, men det hele blir svært summarisk. Hovedpersonene i de tre tekstene sliter med sine indre kall, sine indre krav om å leve autentisk og samtidig møte det ytre kallet, det som samfunnet krever. I sin komparative studie av hovedpersonene i disse tekstene trekker Nøtvik Jacobsen opp noen hovedlinjer, men de mer detaljerte diskusjonene mangler. Et aspekt ved kallstenkningen i Vaages roman har også sitt utgangspunkt i en romantisk poetologi, nemlig kallet *fra* kunsten, *fra* musikken, *fra* litteraturen og den litterære skrifta. Hva er det *i* og *ved* kunsten som kaller prestens sinn og tanker vekk fra hverdagsligheten og prestekallet?

Dette aspektet ved kallstenkningen i litteraturen, som vi kan følge gjennom hele forrige århundre og helt inn i samtidslitteraturen, er beklageligvis særdeles lite belyst i artikkelsamlingen. Imidlertid finner man denne problematikken drøftet i et av bokas høydepunkter, nemlig i Jakob Lothes artikkel "Kunstnerkall og forfatterkall. Jon Fosses Melancholia 1". Med sin dobbelteksponeering av kunstnerkallet er da også Fosses roman velegnet til å belyse kallstematikken i alle dets fasetter, og med navnet Vidme (etymologisk beslektet med det tyske "zu widmen", å vie seg til, å hengi seg til) hengir hovedpersonen seg til den litterære skrifta med bakgrunn i en epifanisk opplevelse i Nasjonalgalleriet der han for første gang ser Lars Hertervig's maleri

"Borgøya". Dette er en åpenbaringserfaring som åpner for en ny form for litterær skrift for forfatterens vedkommende. Vidmes erfaring er en fordobling av Hertervigs malerkall; Hertervig maler frenetisk drevet av selve det å male, av kunstens kall. Lothe vektlegger melankoliens rolle i kunstskepelsen, men kunne med fordel ha vært tydeligere i skillet mellom de to romankarakterene både hva gjelder melankoliens rolle og forskjellene mellom kunststartene. Lothes bidrag representerer likevel noe nytt i Fosse-resepsjonen. Men også han kunne ha vært tjent med å gjøre nærmere rede for den etter hvert nokså omfattende Fosse-resepsjonen slik at enhver leser uten videre vil kunne se hvilke nye innsikter artikkelen bidrar med. Beklageligvis er manglende redegjørelse for resepsjonen gjennomgående i hele artikkelsamlinga, og dette er såpass iøynefallende at redaktøren burde ha grepet inn.

Å anmelde artikkelsamlinger med flere bidragsytere er krevende, og det løses ofte med korte gjengivelser av hvert enkelt bidrag. Nå finnes allerede korte gjengivelser av hver enkelt artikkel i avslutningen av redaktørens introduksjon, og de skal ikke gjengis her. Men boka er både viktig og anbefalelsesverdig. Den behandler viktige bøker av kanoniserte norske forfattere – Henrik Ibsen, Jon Fosse, Karl Ove Knausgård, Kristine Næss, Dag Solstad, Hanne Ørstavik og Lars Amund Vaage. Med påplussing av danske Kirsten Hamman og svenske Kristian Lundberg kan man med en viss rett bruke betegnelsen «skandinavisk litteratur» i boktittelen, selv om utvalget er smalt.

Høydepunkter foruten Lothes artikkel er bidragene fra Kari Løvaas og Marius Timmann Mjaaland. Løvaas skriver innsiktsfullt og nyansert om "Det forsvunne barnet. Om skapelse og forkrøpling" i Ørstaviks "kallet – romanen" og Næss' "Bare et menneske", mens Timmann Mjaaland skriver om det uoppløselige episke element i Solstads to romaner om Bjørn Hansen – han som bokstavelig talt bestemte seg for å leve inautentisk ved å simulere lamelse og sette seg i en rullestol helt til han blir avslørt som fullstendig frisk og oppegående. Siden Timmann Mjaaland skrev sin artikkel, er tredje bok om Bjørn Hansen kommet, og mon ikke kallstanken er enda mer aktuell for den siste romanen enn for de to foregående?

Ole Karlsen

Stine Holte (red.) *Kallsvariasjoner. Postsekulære kall i skandinavisk litteratur.*
Novus forlag, Oslo, 2018.

Bokessä och kring böcker och människor har följande medarbetare:
Bjarnason, Björn, frilansskribent, f.d. minister, nu rapportör för de nordiska
utrikesministrarna i utrikes- och säkerhetsfrågor, Reykjavik
Bredsdorff, Thomas, professor, Köpenhamn
Hedelius, Anna, journalist och författare, Stockholm
Karlsen, Ole, professor, Høgskolen i Innlandet, Rena
Riitamaa, Tomi, doktorand i nordisk litteratur, Helsingfors universitet,
vik. kulturredaktör *Nya Åland*
Ross, Tine, konstkritiker, Köpenhamn
Skei, Hans H. *NT*:s redaktör i Norge, Oslo
Vikström, Björn, universitetslärare, docent, Åbo
Wiklund, Lena, tf huvudredaktör *NT*, Stockholm
Öquist, Gunnar, professor em., Umeå

SAMMANFATTNING

2020 års första utgåva av *Nordisk Tidskrift* inleds med en artikel om den svenska regeringsbildningen skriven av Fredrik Sterzel. Den följs av en artikel av Eva Pohl om Sophienholm och konsten. Finlands svenska författareförening som grundades år 1919 skriver Henrika Tandefelt och Stefan Nygård om. Lena Wiklund har besökt verksamheten på Nordens Biskops Arnö. Unni Lindells kriminalromaner avhandlas i en artikel av Hans H. Skei. Sist i artikelblocket återfinns en intervju med förstander Bjørn Bredal på Johan Borups Højskole i Köpenhamn, som Lisbeth Bonde har träffat.

Helgi Þorsteinsson på sekretariatet för Islands delegation till Nordiska rådet har skrivit en betraktelse under vinjetten *För egen räkning*.

Anders Ljunggren skriver i sin *Krönika om nordiskt samarbete* om att Norden manas att planera för ökande andel äldre människor.

I avdelningen *Letterstedtska föreningen* återfinns anslagen för 2019.

I *bokessän* har Tomi Riitamaa tagit sig an diktaren Henry Parlands Skrifter. Under *Kring böcker och människor* finns nio bidrag. Hans H. Skei skriver om en utkommen bok om författaren Knut Hamsun, "Hamsuns verden". Gunnar Öquist har fördjupat sig i en biografi om vetenskapsmannen Carl von Linné. Thomas Bredsdorff har läst en litteraturhistoria om Islands litterära mirakel. Björn Vikström anmäler en bok av diplomaten René Nyberg. Trine Ross skriver om författaren William Heinesen som bildmakare. Anna Hedelius närmar sig skådespelaren Keve Hjelm i ett nyutkommet vänporträtt av Ola Holmgren. Björn Bjarnason har läst en biografi över Islands fd statsminister Halldor Ásgrímsson. Lena Wiklund har läst en bok om kökets historia utgiven av Nordiska museet i Stockholm. Sist i avdelningen återfinns Ole Karlsens recension om Stine Holtes bok om kall och kallstanken.

LW

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin ensimmäinen numero 2020 alkaa Fredrik Sterzelin artikkelilla hallituksen muodostamisesta Ruotsissa. Seuraavana on Eva Pohlin artikkeli Sophienholmista ja taiteesta. Suomenruotsalaisesta kirjailijayhdistyksestä, joka perustettiin 1919, kirjoittavat Henrika Tandefelt ja Stefan Nygård. Lena Wiklund on tutustunut Nordenin Biskops Arnön toimintaan. Unni Lindellin kriminaaliromaaneja käsittelee Hans H. Skein artikkeli. Artikkeliosiossa viimeisenä on Kööpenhaminassa sijaitsevan Johan Borups Højskolen johtajan Bjørn Bredalin haastattelu. Hänet on tavannut Lisbeth Bonde.

Helgi Þorsteinsson Pohjoismaiden neuvoston Islannin valtuuskunnan sihteeristöstä on kirjoittanut mietelmän vinjetin *För egen räkning* alle.

Anders Ljunggren kirjoittaa palstallaan *Krönika om nordiskt samarbete* siitä, että Pohjoismaita kehoitetaan suunnittelemaan vanhusten osuuden kasvun varalle.

Osastossa *Letterstedtska föreningen* luetellaan vuoden 2019 avustukset.

Bokessän-osastossa on Tomi Riitamaan tarkastelun kohteena runoilija Henry Parlandin Skrifter. *Kring böcker och människor* koostuu yhdeksästä artikkelista. Hans H. Skei kirjoittaa kirjailija Knut Hamsunia käsittelevästä kirjasta ”Hamsuns verden”. Gunnar Öquist on perehtynyt tiedemies Carl von Linnén elämäkertaan. Thomas Bredsdorff on lukenut kirjallisuushistorian Islannin kirjallisesta ihmeestä. Björn Vikström ilmoittaa diplomaatti René Nybergiä käsittelevän kirjan. Trine Ross kirjoittaa kirjailija William Heinesenistä kuvantekijänä. Anna Hedelius lähestyy näyttelijä Keve Hjelmia Ola Holmgrenin äskettäin ilmestyneen ystäväkuvan kautta. Björn Bjarnason on lukenut Islannin entisen pääministerin Halldor Ásgrímssonin elämäkerran. Lena Wiklund on lukenut Tukholman Pohjoismaisen museon kirjan keittiön historiasta. Viimeisenä on Ole Karlsenin arvostelu Stine Holten kirjasta, jonka aihe on kutsumus ja ajatus kutsumuksesta.

LW

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. Tidskriften vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Tidskriften har en samnordisk redaktion och arbetsspråken är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken.

I Nordisk Tidskrift publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor samt under rubriken För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återkommer ett temanummer om Politik och ekonomi i Norden respektive Litteraturen i Norden under det gångna året.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2020 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2020 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen arbetar sedan 1875 med att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, arrangerar nordiska seminarier, utdelar en nordisk förtjänstmedalj och ett översättarpris samt ger ut Nordisk Tidskrift.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Drottninggatan 30, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. Telefotid fredagar 10-12
E-post: info@letterstedtska.org

Tf huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund, Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Tel +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsvej 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel +358-(0)50 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-104 Reykjavík
Tel +354-854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no